

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

**KADIN YAZARLARIN KALEMİNDEN OSMANLI KADIN
HAREKETİNİN İZİNİ SÜRMEK: SÖYLEMLER, TALEPLER**

Yüksek Lisans Tezi

Aslıhan GÜÇLÜ

Danışman

Doç. Dr. Yasemin YÜCE

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Aslıhan GÜÇLÜ tarafından, Doç. Dr. Yasemin YÜCE danışmanlığında hazırlanan “Kadın Yazarların Kaleminden Osmanlı Kadın Hareketinin İzini Sürmek: Söylemler, Talepler” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 12.2.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Doç. Dr. Nihan CİĞERCİ ULUKAN Ordu Üniversitesi/Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye (Danışman)	Doç. Dr. Yasemin YÜCE Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Demet Özmen YILMAZ Ondokuz Mayıs Üniversitesi/İktisadi Gelişme ve Uluslar arası İktisat Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / ...

Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Dönem Projesi tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza
01 /03 / 2021
Aslıhan GÜÇLÜ

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Kadın Yazarların Kaleminden Osmanlı Kadın Hareketinin İzini Sürmek: Söylemler, Talepler

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 12.02.2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı :% 11

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza
14 /01 / 2021
Doç. Dr. Yasemin YÜCE

ÖZET

KADIN YAZARLARIN KALEMİNDEN OSMANLI KADIN HAREKETİNİN İZİNİ SÜRMEK: SÖYLEMLER, TALEPLER

Aslıhan GÜÇLÜ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kadın ve Aile Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Şubat/2021

Danışman: Doç. Dr. Yasemin YÜCE

Kadın; Osmanlı Devleti'nde pek çok haktan mahrum bırakılmış olup kamusal alanda eşâmesi okunmayan bir varlıktır. Onun ne düşündüğünü, ne hissettiğini anlamının en sağlıklı yolu, Tanzimat'tan itibaren neşredilmeye başlanan kadın süreli yayımlarında Osmanlı kadınına öncülük eden kadın yazarların kaleme aldıkları yazılardır.

“Türkiye’de kadınlara hakları gümüş tepside sunulmadı” gerçeğinden yola çıkarak *Kadın Yazarların Kaleminden Osmanlı Kadın Hareketinin İzini Sürmek: Söylemler, Talepler* başlıklı bu tezde, 1890 ile 1950 yılları arasında, Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel’in yazıları incelenecektir. Bu çalışmayla Osmanlı kadın hareketinin sembolü olmuş sözkonusu kadın yazarların yazdıkları makaleler üzerinden karşılaştırmalı olarak “kadının eğitilmesi” ve “çalışması” meselesi hakkındaki düşünceleri analiz edilecek ve zihinlerinde şekillenen “kadın tasavvuru” ortaya konacaktır. Kadın yazarlar, tıpkı Batılı kadın hemcinsleri gibi kadının cahil bırakılmasının ve çalışma hayatının dışında kalmasının sebebini ataerkil düzene bağlamış ve bunu yazılarında eleştirmiştir. Tetkik edilen makalelerde ortaya konulan görüş ve söylemler temelde aynı olmasına rağmen “vatana ve millete faydalı olmak”, “ilk mektep”, “iyi eş ve iyi anne olmak”, “âilenin saadet ve refahını sağlamak”, “mecburiyetten çalışmak”, “kadının özgürleşmesi” gibi argümanlar çerçevesinde yaklaşım sergilenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kadın yazarlar, kadın hareketi, kadının eğitimi, kadının çalışması, kadın dergileri

ABSTRACT

TRACKING THE OTTOMAN WOMEN’S MOVEMENT FROM THE PEN OF WOMEN WRITERS: DISCOURSES, DEMANDS

Aslıhan GÜÇLÜ

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Women’s and Family Studies, M.A

Master, February/ 2021

Supervisor: Assoc. Dr., Yasemin YÜCE

The Women are an entity deprived of many rights in the Ottoman Empire, and are invisible in the public sphere. The healthiest way to understand what she thinks and what she feels is the articles written by women writers who pioneered the Ottoman woman in women’s periodicals that started to be published since the Tanzimat era.

Based on the fact that “Women’s rights in Turkey were not presented on a silver platter”, in this thesis titled *Tracking the Ottoman Women’s Movement from the Pen of Women Writers: Discourses, Demands* will be examined the writings of Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin, and Sabiha Sertel between 1890 and 1950. With this study, the thoughts on the “education and working of women” issue will be analyzed comparatively through the articles written by women writers who became the symbol of the Ottoman women’s movement with their own life stories, and the “imagination of women” shaped in their minds will be revealed.

Women writers, just like their Western female counterparts, have attributed the reason why women were ignorant and excluded from working life with the patriarchal order, and criticized this in their writings. Although the opinions and discourses put forward in the articles examined are basically the same, the approach has been exhibited within the framework of arguments such as “being useful to the country and the nation”, “being a first school”, “being a good wife, and good mother”, “ensuring the happiness and welfare of the family”, “working out of necessity”, “liberation of women”.

Keywords: Female writers, women’s movement, women’s education, women’s work, women’s periodicals

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Öncelikle bu tezin ortaya çıkma sürecinin her aşamasında değerli bilgi ve tecrübeleri ile yolumu aydınlatmakla kalmayıp tatlı dili, güler yüzüyle desteğini her daim üzerimde hissettiğim kıymetli danışmanım, hocam, sayın Doç. Dr. Yasemin YÜCE olmak üzere Yüksek lisans eğitimimde benden bilgilerini, ilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hatice KUMCAĞIZ, Doç. Dr. Zerrin EREN, Prof. Dr. İlknur AYDIN AVCI, Prof. Dr. Cengiz BATUK ve tüm hocalarıma en derin sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca maddi ve manevi destekleri sayesinde bugünlere gelmeme borçlu olduğum, her zaman bana inanıp güvenen rahmetli anne ve babama; her ne zaman yardıma ihtiyaç duysam desteklerini ve sevgilerini üzerimde hissettiğim kardeşlerime ve başta Derya GÜNDOĞDU olmak üzere tüm arkadaşlarıma da hassaten teşekkürü borç bilirim.

Anneme ve daha iyi bir dünya düşleyen ve bunun için savaşıyor tüm kadınlara ithaf ettiğim bu çalışmanın, konu ile ilgili yapılacak daha sonraki çalışmalara ışık tutması dileğiyle...

Aslıhan GÜÇLÜ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Konusu.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırma Soruları	3
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. Feminizm / Kadın Hareketi	4
2.2. Liberal Feminizm “Kadın da İnsandır”	5
2.3. Marksist Feminizm “Mutsuz Evlilik”.....	12
2.4. Sosyalist Feminizm “Uzlaştırıcı Yaklaşım”	15
2.5. Batılı Kadının Konumuna Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Perspektifinden Bakış.....	18
2.5.1. Batılı Kadının Eğitimi.....	20
2.5.2. Batılı Kadının Çalışma Hayatına Atılması	26
3. OSMANLI KADIN HAREKETİ.....	31
3.1. Hareket-i Nisvân.....	31
3.1.1. Osmanlı Kadınının Eğitimi.....	40
3.1.2. Osmanlı Kadınının Çalışması	44
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	49
4.1. Araştırmanın Modeli.....	49
4.2. Verilerin Analizi	49
4.3. Evren ve Örneklem.....	50
4.4. İncelenen Yazarlar Hakkında	52

4.4.1. Fatma Aliye Hanım (Topuz).....	53
4.4.2. Emine Semiye (Önasya)	54
4.4.3. Nezihe Muhiddin (Tepedelengil).....	55
4.4.4. Nuriye Ulviye Mevlan (Civelek)	56
4.4.5. Şükûfe Nihal (Başar)	57
4.4.6. Halide Edip (Adıvar)	58
4.4.7. Sabiha Zekeriya (Sertel).....	60
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	62
5.1. Kadının Eğitimi: "Kim için", "Ne için" ?	62
5.1.1. Kadının Eğitilmesi "İlk Mekteb"	62
5.1.2. Kadının Eğitilmesi "İyi Eş, Ev İdarecisi Kadın"	67
5.1.3. Kadının Eğitilmesi "Vatanın İlerlemesi İçin"	69
5.1.4. Kadın Eğitilmesi: "İnsani Hak ve Özgürlük"	73
5.2. Kadının Çalışma Hayatına Atılması	76
5.2.1. Kadının Çalışması: "Eşine Yardım/ İyi Zevce Olmak"	76
5.2.2. Kadının Çalışması: "Ailenin Saadet ve Refahı İçin"	80
5.2.3. Kadının Çalışması: "Mecburiyetten Dolayı"	81
5.2.4. Kadının Çalışması: "Ülkenin Kalkınması, Asalak Tüketiciden Üreticiye"	83
5.2.5. Kadının Çalışması: "Kadının Özgürleşmesi"	87
6. SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	107
ÖZ GEÇMİŞ.....	115

TABLolar DİZİNİ

Tablo 4.1. Kadın yazarlara ait incelenen yazıların yer aldığı dergi, gazete, kütüphane/kitaplık arşivi, kitaplar ve araştırmada kullanılan makale sayısı ve dağılımı.....	51
Tablo 6.1. Kadının eğitilmesi hakkında kadın yazarların görüşleri	98
Tablo 6.2. Kadının çalışması hakkında kadın yazarların görüşleri	101

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Feminist hareket, kadınların ataerkil sistemin kendilerine yüklediği rol modellerine ve yaşam biçimine bir başkaldırı olarak tanımlanabilir. 1789 Fransız Devrimi, bu hareketin çıkış ve dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu tarihle birlikte kadın; pasifize edilmiş kimliğinden sıyrılmış, hak ve özgürlük arayışı sürecini başlatmış, bilinçli bir birey olma yolunda adımlar atmaya başlamıştır (Offen, 1988; Mitchell, J. ve Oakley, A., 1984). Bireysel bazda ortaya çıkan kadın hareketi gün geçtikçe büyümüş, kitlesel bir form kazanmış ve neticede toplumsal bir harekete dönüşmüştür. Batı'dan start alarak tüm dünyaya yayılan feminizm, eş zamanlı olarak Osmanlı topraklarında da kendine “Hareket-i Nisvân/Osmanlı Kadın Hareketi” adı altında yer bulmuştur. Çünkü dünya üzerindeki diğer kadınlar gibi Osmanlı kadınının¹ da toplumsal statüsü ve siyasal hayatla ilgili sorunları vardır. Bu hareket, “hürriyet” ve “müsâvat” fikrini kendine dayanak edindiği için II. Meşrutiyet döneminin özgürlük havasında ortaya çıkmıştır. Feminizm, Osmanlı erkeklerinin çoğunluğunca Batı kökenli olduğu için “taklitçilik” iddiası ile şiddetle eleştirilmiş olmakla birlikte dönemin Osmanlı kadın yazarları tarafından kabul görmüştür. Kalemle derdini anlatabileceğinin farkına varan gerek Batı'da gerekse de Osmanlı toplumundaki kadın yazarlar; eserlerinde ve dergi makalelerinde bizzat yaşadıkları problemlerini, düşüncelerini ve geleceğe ait ümitlerini yazmış, kurdukları dernek ve cemiyetler ile ihtiyaç sahiplerine ekonomik anlamda yardımcı olurken kendileri de bu vesileyle kamusal alana adım atabilmişlerdir (Çakır, 1994: 58-59). Kadın dergileri, onların modern kadın inşasında bir araya gelmelerinde ve halka seslerini duyurmalarında önemli bir görev üstlenmiştir. Bu bakımdan kadın dergiciliğinin, kadın modernleşmesine katkıları yadsınamayacak boyuttadır (Çakır, 1996: 22-23).

Tez; “Giriş”, “Kavramsal Çerçeve”, “Araştırmanın Yöntemi”, “Araştırmanın Bulguları”, “Sonuç” olmak üzere beş ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş Bölümünde 1890 ile 1950 yılları arasında, Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip,

---

¹ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce ve kuruluşun ilk döneminde, kadının toplumsal konumu belirlenirken “Türk kadını” kavramının kullanıldığı görülmüştür. Çünkü toplumun bel kemiğini oluşturan temel unsur Türkler'dir. Ancak Fatih Sultan Mehmet Han devrinden itibaren Osmanlı'nın, topraklarını genişleterek devletten imparatorluğa geçmesinin akabinde toplum yapısı doğal olarak büyük bir değişime uğramıştır. Neticede birçok değişik etnik kökeni içinde barındıran kozmopolit bir toplumsal yapıya evrilmiş ve devletin bireylerinden olan kadın artık “Osmanlı kadını” olarak tanımlanmaya başlamıştır (Dulum, 2006).

Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel'in Türk kadınının eğitimi ve çalışması üzerine kaleme aldıkları kadın dergilerindeki yazılarının analiz edileceği araştırmanın problemi, konusu, amacı, önemi ve kapsamına yönelik bilgilere yer verilmiştir.

“Kavramsal Çerçeve” başlıklı Birinci Bölümde Batılı ve Osmanlı kadın hareketleri üzerinden Feminizm / Kadın Hareketi, Liberal Feminizm, Marksist ve Sosyalist Feminizm, Batılı kadının konumuna toplumsal cinsiyet eşitsizliği perspektifinden bakış, Batılı kadının eğitimi ve çalışma hayatına atılması konuları incelenmiştir. İkinci Bölümde “Osmanlı Kadın Hareketi” ana başlığı altında Hareket-i Nisvân, Osmanlı kadınının eğitimi ve çalışma hayatına girmesi konuları işlenmiştir. Üçüncü Bölümde ise; araştırmanın yönteminin irdelendiği araştırmanın modeli, verilerin analizi, evren ve örneklem yer almıştır. Dördüncü Bölümde ise Osmanlı kadınının eğitimi ve çalışması hakkında yedi kadın yazarın ortaya koyduğu söylem ve talepleri içeren “Araştırmanın Bulguları” ele alınmıştır. Bu bölümde Osmanlı'da kadının eğitim ve çalışma meselesinin ele alınmış şekilleri irdelenmiş, kadın yazarların mutâbık oldukları veya ayrı düştikleri noktalar tespit edilmiştir. Böylece geleneksellikten çağdaşlığa, toplumda ve âilede kadın algısındaki değişimler ve kadına yüklenen sorumluluklar göz önüne serilmiştir.

1.2. Araştırmanın Konusu

“Kadın Yazarların Kaleminden Osmanlı Kadın Hareketinin İzini Sürmek: Söylemler, Talepler” başlıklı bu tezin konusu, 1890 ile 1950 yılları arasında, Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel'in Osmanlı/Türk kadınının eğitim ve çalışma hakkıyla alâkalı yazdıkları kadın dergilerindeki makalelerinin tahlil edilmesidir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Ortaya konulacak bu çalışmayla “kadının eğitimi ve çalışması” mevzusundan yola çıkarak Batı'daki kadın hareketleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki kadın hareketleri arasında bir kıyaslama yapılacaktır. Diğer taraftan yapılacak olan bu tez, Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel'i ilk kez tek başlık altında bir araya getirmiş olması ve literatürde bu yazarların bir arada daha önceden ele alınmayıp ilk kez incelenmiş olması açısından özgün değere sahiptir. Çalışmanın diğer bir önemi

ise; kadının eğitimi ve çalışması konusunun, belirlenen kadın yazarların bizzat kendi yaşamları ve yazdıkları üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınacak olmasıdır. 1923-1950 dönemi, eğitim ve çalışmayla alakalı kadın yazarlara ait pek çok metnin yayımlandığı yıllar olması nedeniyle bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

1.4. Araştırma Soruları

Bu çalışma, Osmanlı feminizmi açısından son derece önemli kadın yazarlar olan Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel'in yazılarından yola çıkarak onların düşünce ve eylemlerini analiz etmeyi ve böylece Osmanlı toplumundaki "kadın tasavvurunu" anlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ana amacına bağlantılı, ortaya konmak istenen diğer amaçlar ise şunlardır:

- 1- Osmanlı toplumunda kadın söyleminin/hareketinin izi sürülecek.
- 2- Batılı ve Osmanlı kadın yazarların kadın söylemi/hareketi hakkındaki görüşlerinde benzer ve farklı noktalar saptanacak.

Çalışma kapsamında belirlenen amaç doğrultusunda ortaya atılan araştırma soruları ise şunlar olacaktır:

- 1- Kadın yazarların zihin dünyasındaki kadın tasavvuru nedir?
- 2- Kadın yazarlara göre, kadının özgürleşmesinde eğitimin ve çalışmanın yeri nedir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Feminizm / Kadın Hareketi

Gündelik yaşamda kadın-erkek eşitliği olarak algılanan feminizm, sözlükte “toplumda kadının yararlanacağı hakları çoğaltmak ve erkeğine eşit kılmak amacını güden düşünce akımı” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 1983). Feminizm, ilk defa sosyal filozof Charles Fourier (1772–1837) tarafından ortaya atılmış bir kavram olup Fourier, sosyal gelişmenin kadınlara daha fazla özgürlük tanınması ile gerçekleşeceğini iddia etmiştir (Çıvgın, 2011). 1890’ların başında Fransa’da yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve daha sonra esas olarak kadınların özgürleşmesi ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Yine tarihte ilk kez feminist kelimesi, 1882’de Fransa’da kadın sufrag hareketi önderlerinden ve kendilerini feminist olarak adlandıran Hubertine Auclert (1848-1914) ve dava arkadaşları tarafından 1881-1891 yılları arasında neşrettikleri *La Citoyenne* (Şehirli) isimli yayında kullanılmıştır. (Notz, 2011: 11). Esas olarak kadınların özgürleşmesi ile anlamdaş olarak kullanılan bu sözcük, 1890’ların sonları itibariyle önce Büyük Britanya’ya geçmiş; Atlantik, Arjantin ve ardından Amerika Birleşik Devletleri’ne taşınmış ve yüzyılın başından önce Belçika Fransızcası, İspanyolca, İtalyanca, Almanca, Yunanca ve Rusça yayınlanmış kaynaklarda görülmeye başlamıştır (Offen, 1988:126-127).

Fransızca’ya girişi ise; ilk kez 1837’de gerçekleşen feminizm kelimesinin Robert Sözlüğü’ndeki tanımı “kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin” olarak yapılmıştır (Mitchel, 1985: 17). Beasley, feminizmi kadınların haklarının tanınması ve bu hakların muhafazası için toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yok edilmesine yönelik çeşitli ideolojiler, toplumsal hareketler ve kitle örgütlerinden meydana gelen bir hareket olarak tarif etmiştir (Beasley, 1999: 3–11). Feminizmin tarihsel süreçte ataerkil eleştiriyi mücadelesinin merkezine koyduğunu belirten Ottmann’a göre; hak ve hukuklarını talep etmede kadınlara destek olan ya da onlarla birlikte savaşan her türlü siyasi kuram ve hareket feminizm mefhumu içinde ele alınır (Ottmann, 2012: 147’den aktaran, Heper, 2014: 12).

Çaha ve Arat ise; feminizmi siyasî boyutuyla ele almış; feminizmin bugüne dek erkek lehine devam eden ve kadın ile erkek arasındaki güç münasebetini ters çevirerek

kadınları iktidar sahibi kılmayı hedefleyen siyasi bir hareket olarak tanımlamıştır (Çaha,1996: 41; Arat, 2010: 29).

Diğer taraftan feminizm ve kadın hareketi kavramları manaca birbirinden farklı olmakla birlikte sıklıkla birbirlerinin yerlerine kullanıldıkları görülmektedir. Oysa feminizm kelimesi ideolojik bir anlam taşırken; kadın hareketinde örgütlü bir mücadele söz konusudur. Mitchel de benzer bir yaklaşımla feminizmi, kadın özgürleşmesinde klavuzluk görevi üstlenen; kadın olmaktan kaynaklanan problemleri tetkik edip sorgulayarak iki cins arasındaki eşitsizliğin kaldırılmasını amaçlayan bir ideoloji olarak tanımlamıştır (Mitchel,1985: 97). Yine tarihsel bağlamda bakıldığında bu iki kavramın ortaya çıkış zamanları aynı olmayıp feminizm kelimesi, kadın hareketinden daha sonra kullanılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan kadın hareketi içinde yer alıp kendisini feminist olarak tanımlayan kadın hakkı savunucusu kadın aktivistler olduğu gibi, bu sözcüğün toplum tarafından olumsuz algılanması sebebiyle feminist olarak adlandırılmaktan rahatsızlık duymasına rağmen kadın mücadelesini sırtlamış kadın liderler de vardır (Akdağ, 2015: 49).

Çakır'a göre; siyâsal, toplumsal, ekonomik değişim ve dönüşümler; özgürlük fikirleri kadının toplumdaki statüsünü sorgulamasına neden olmakla kalmamış; ayrıca bir kadın hareketine dönüşmesinde etkili olmuştur. Kadın hareketi, kadınları kısıtlayan her türlü değer ve geleneklerden kurtulup hürriyetlerine kavuşma ve erkeklere tanınan haklardan eşit ölçüde yararlanma mücadelesinin adıdır. Feminizm ve kadın hareketi içiçe geçmiş ancak farklı kavramlar olup kadın hareketi, kadınların kendilerine hamledilen patriarkal rol kalıplarına ve yaşam stiline başkaldırı olarak nitelendirilebilir (Çakır, 1996: 18).

İncelenecek dönemdeki kadın hareketinin durumunu daha iyi kavrayabilmek için feminist teorilerden Liberal, Marksist ve Sosyalist Feminizmin detaylı bir şekilde sorgulanması gerekmektedir.

2.2. Liberal Feminizm “Kadın da İnsandır”

Liberalizm, “genel olarak bireysel hakları korumanın ve seçim özgürlüğünü en üst düzeye çıkarmanın, siyasetin amacı olduğuna inanmaktır” şeklinde tanımlanmıştır (McLean & McMillan, 2009). 17. yüzyıl liberalizminin babası kabul edilen John Locke'a göre; kadın-erkek doğan her insan hayat, özgürlük ve mülkiyet hakları gibi temel haklara sahiptir ve sosyal sözleşme gereğince devletler bu hakları ihlâl edemez

(Locke, 1690). Liberal teori “bireycilik, özgürlük, akıl, eşitlik, hoşgörü, rıza, anayasalcılık” kavramları üzerine bina edilmiş bir felsefe olmasına karşın kadın meselesine yaklaşımı bakımından kendisiyle çelişkiye düşmüştür. Zirâ Locke ve ardılları liberal kuramcılar, malları ve canlarının devlet tarafından himaye edilmesi adına sözleşmeyi yapan bireylerin âilenin efendisi konumundaki erkekler olduğunda hemfikirdir (Brennan & Pateman, 1979: 195). *Second Treatise of Government* (Sivil Hükümet Üzerine ikinci İnceleme) adlı eserinde “insanın doğal özgürlüğü, dünya ile üzerindeki herhangi bir üstün gücün denetimi, yasa yapanın otoritesi ya da iradesi altına alınamaz” diyen (Locke, 1690: 2) John Locke’ın insan sözcüğü ile erkekleri işaret ettiği, aslında kadınları kapsam dışında bıraktığı aynı eserin devamındaki “karıyla koca bazen kaçınılmaz olarak farklı isteklere sahip olabilirler. Bunun için bir kuralın yerleşmesi gereklidir, bu da doğal olarak güçlü ve iktidar sahibi erkeğin görevidir” (Locke, 1690: 167) ifadesiyle rahatlıkla anlaşılmaktadır. Jean Jacques Rousseau (1712-1778), liberal teorinin kuramcılarında diğer bir isim olup benzer yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir. O, “bütün haklara sahip bir birey” kavramı üzerinde durmakla birlikte bireyin cinsiyeti hakkında açıklama yapmamıştır. Ancak kaleme aldığı yapıtlardan ve bilhassa *Emil Yahut Terbiyeye Dair* adlı eserinde bireyden kastının kadın değil, erkek olduğu alenen bellidir. Bireyin özgürlüğüne her şeyden daha çok önem veren Rousseau, kadını erkeğe bağımlı, öteki olarak tanımlamış ve onu birey olarak kabul etmemiştir (Çakır, 1996: 19).

Görüleceği üzere liberal kuramcılarının algılarındaki erkek ve kadın imgeleri, toplumun gen hafızasına kazınmış patriarkal anlayışın izlerini taşımaktadır. Geleneksel toplum yapısında ataerkil değerler, sorgulanmaksızın kabul edilip sonraki nesile aktarılmaktadır. Bununla birlikte liberal teoriyi oluşturan unsurlardan biri olan “akıl”ın, fikri bazda farklı görüşlerin dillendirilmesine kapı aralaması, feminizm ve liberal teoriyi yakınlaştırmış ve aydınlanmacı bir özellik taşıyan liberal feminizmin temelleri atılmıştır. Feminist teorilere girişin, daima liberal teoriyle başlaması tesadüfi değildir. Onun tarihsel süreç içerisindeki ilk feminist akım olması ve diğer tüm feminizm kuramlarının ilk olarak liberal feminizm ile muhasebeye girişmesi onu merkeze yerleştirmiştir (Sevim, 2005: 55).

Okin’e göre; liberal feminizm, “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” sloganı atan 1789 Fransız Devrimi’nin hemen akabinde kadın-erkek eşitliği savunuyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda liberal feminizmin beslendiği ana kaynak liberal teori kabul

edilmekle beraber liberal teori; ilk başlarda sadece siyâset odaklı olmuş, uzunca bir zaman kadın meselesiyle ilgilenmemiştir. Çok sonraları bireycilik ve özel mülkiyet kavramlarının konuşulmaya başlanmasıyla “kadın da birey midir?” sorusu sorulmuş ve bu hususta birtakım fikirler beyan edilmiştir. Bu görüşler kadının noksanlığı, erkeğe tâbi olması, ev içinde kalıp eş ve annelik görevlerini yapması gibi geçmişten gelen ataerkil düşünce kalıplarından farklı değildi ve özel mülkiyet, medeni ve siyâsal haklar kadın için tahayyül bile edilemezdi. Kadının insan olarak kabulü ancak evlilikle, kocası ile beraber mümkündü. Ama evlilik de kadın adına hukuk yoksunluğu demek olup mülkiyet, miras, velayet haklarından mahrum kalması demektir (Okin, 1979: 249). İlâveten liberal teori kurucuları, özel alan olarak tanımlanan ev içi yaşamla kısıtladığı kadını burada da özgür bırakmamış; başına mülk sahibi bir erkeği efendi olarak tayin etmiş ve özel alanı toplumsal sözleşmenin dışında tutmuşlardır. Bu toplum sözleşmesinde kadın-erkek eşitliğinden söz etmek imkânsız olup sadece âile mümessili babaların eşitliği kabul edilmiştir. Sözleşmeyle aileler arasındaki ilişkilerin yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece âile bireyleri arasındaki ilişkiler, denetlenip yönetilmiştir (Çaha, 2010: 24-34).

Sevim, kadının ikincil planda kalmasını onun doğasıyla irtibatlandıran ataerkil inancı; insanın akli ile diğer canlılardan ayrıldığı ve zihinsel kapasite olarak kadının erkekten farkı olmadığı yönündeki açıklamanın cevap mahiyetinde olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu sebeple birbirinden farklı kadın ve erkek doğasından ziyâde insan doğasından bahsetmek daha yerinde olacaktır (Sevim, 2005: 56).

Donovan, liberalistlerin iktidarın sınırlandırılması, liberal feministlerin ise erkek iktidarının kısıtlanması yönündeki talepleriyle benzer bir amaca odaklandıklarını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra liberal politikalarından beslenen liberal feministler oy hakkı, mülkiyet edinme hakkı elde edebilmek adına da mücadele vermişlerdir (Donovan, 2009).

Liberal teorinin parmak bastığı hürriyet kavramını Taylor, evlilik ve boşanma mevzularına dayanak yaparak 1832-1833? yılında yazdığı “On Marriage” adlı makalede evliliğe dair tüm kanun maddelerinin iptalini istemiş ve devletin bu konuya karışmaması gerektiği hususunda görüş bildirmiştir. Kadınlar da bağımsız bireyler olarak medeni hukukta ve kamusal alanda varolabilmede erkeklerle eşit seviyede muameleye hakları vardır (Mill, 1998: 21). Harriet Taylor (1807-1858), *The Enfranchisement of Women* (Kadınların Özgür Kılınması) (1868) isimli yapıtında oy

hakkının kadına da tanınması gerekçelerini sıralamıştır. Fiziksel güç ile kamusal alan arasında bağlantı kurarak kadının kamusal alandan uzak tutulmasını eleştiren Taylor'a göre; fiziki yönden kuvvetli olmanın oy kullanmayla bir alâkası yoktur. O, oy hakkı talebiyle de yetinmeyerek kadınların iş hayatına da aktif katılımının önemine işaret etmiştir. Çünkü kadının kapitalist serbest piyasası içinde varlık göstermesi, ülkeye ve topluma son derece faydalar sağlayacaktır (Taylor, 1868).

Geleneksel kültür normlarına karşı mücadele veren dönemin Batılı feminist kadın yazarları, kadın gazete ve dergileri vasıtasıyla haklarını aramışlar; felsefi müzâkerelere katılmışlar ve davalarına fayda sağlayacağını düşündükleri politikacılarla samimi münâsebet kurmuşlar; onlardan yardım almışlardır. Bu politikacılardan biri de bir dönem İngiltere Parlamentosu'nda görev yapmış, İngiliz liberal düşünür John Stuart Mill'dir. Kendi hayatları hakkında otokontrolü ele geçirmenin yolunun siyasal hakları elde etmek olduğunu kavrayan kadınlar, 1866'da bir imza kampanyası başlatmışlar; Mill de bu yasal hakkın tanınması için Avam Kamarası'na bir yasa teklifi sunmuştur. Ancak parlamenterlerin meseleye olumsuz yaklaşımları, *National Union of Women's Suffrage Societies*'in (Ulusal Kadınlara Oy Hakkı Grupları Birliği) başını çektiği bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebebiyet vermiş ve sonrasında kadın hareketinin formatı değişerek eylemci militan kimliğine bürünmüştür (Hume, 1982). Bununla birlikte Mill'in, *Married Women's Property Act'in* (Evli Kadınların Mülkiyet Hakkının Düzenlenmesiyle İlgili Yasa) kanunlaşmasında mühim katkısı olmuştur (Offen, 1988). Mill'in 1869 senesinde yayımlanan *The Subjection of Women* (Kadınların Köleleştirilmesi) adlı kitabı, kadın hakları konusunda bir erkek yazar tarafından kaleme alınmış en eski kitaplardan biri olma özelliğine sahiptir (Capaldi, 2004). Bu eserinde adil toplum olarak kadın-erkek eşit koşullarda hayatlarını idame ettirmelerinin toplum huzurunu ve mutluluğunu artıracaklarını belirtirken; eşitlik kapsamı dâhilinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin savunuculuğunu yapmıştır. Erkekleri kadınlara uyguladığı cinsiyetçilik muamelesini, her iki cinsin zihinsel olarak farklı düşünme mekanizmasına sahip olmasına bağlarken; kadın davranış modellerinin yaradılıştan getirilmeyip sosyal baskı sonucunda şekillendiğini ifade etmiştir. Mill, tarih boyunca tüm kadınlara köle muamelesi yapıldığı kanısındadır. Kadınların yaşamlarını kısıtlayan, onları dar bir mekâna hapseden unsurlar: toplum, cinsiyet inşâsı, eğitimsizlik ve evlilik idi. Bütün bu olumsuzluklar sadece kadının ezilmesine neden olmakla kalmayıp insanlığın

ilerlemesini de ciddi şekilde engellemektedir. Bu yüzden kadınların özgürleşebilmesi için öncelikle iyi bir eğitimden geçirilip evlilikteki rollerinin değiştirilmesi gerekmektedir (Mill, 1869: Chapter 1).

Liberal feminizm; esasında erkeklere karşı cephe almak, patriarkal düzene meydan okumak demek olmayıp hak ettikleri hürriyet ve eşitliği elde edebilme yolunda verdikleri mücadelenin adıdır. Feminizm tarihinde kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş; kamusal ve özel alan kavramlarını araştırarak kadının neden özgür olamadığını belirlemiş ve kadın sorunsalının idrakine ve çözümüne kapı aralamıştır. Liberal feministlerin kadınların siyâsi ve hukûki haklarını kazanımındaki payı oldukça büyüktür. Bununla birlikte Liberal feminizmin cinsiyet eşitsizliğinin kaldırılması gibi uğruna savaştığı tüm argümanları geçersiz kılacak devlet müdahalesi fikri ve kendi bünyesinde taşıdığı daha birçok tezatlık bu akımın eleştirilmesine yol açmıştır. Çünkü devlet müdahalesi ile kadınların hayat standartlarının iyileştirilmesi hedeflenmişken; liberal devletin eril olduğu ve erkek menfaatini öncellediği gözardı edilmiştir (Mackinnon, 1989: 188).

Best, tarihin büyük kısmında insan olarak bile görülmeyen kadınların seslerini ilk kez 17. yüzyıl Britanya'sında duyurmaya başladığını ve kadın hareketinin “Viktorya dönemi huzuru” denilen 1850’lerde ortaya çıktığını söylemektedir (Best, 1973). Ancak daha evvel 1791’de Fransız kadın filozof Olympe de Gouge *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne*’i (Declaration of the Rights of Woman and the Female/Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi) kaleme almıştır. Bu bildiride O, kadınların hakkını savunmuş ve erkeklerle eşitliği öngörmüştür. Makalenin ilk maddesi “Kadın özgür doğar ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal farklılıklar yalnızca genel yarar nedeniyle kabul edilebilir” şeklindedir (Gouges, 1791). Böyle bir bilincin oluşması, “kadın” kimliğini üretmeye başlamıştır. Liberal feminizmin öncüsü sayılan Mary Wollstonecraft da kadın-erkek eşitliğini savunduğu eseri *A Vindication of the Rights of Women*’ı (Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi) (1792) eseri ile liberal feminizmin ana çizgilerini belirlemiştir. Liberal feminist düşüncenin temel öğelerinden “hak” kavramını zihin dünyasının merkezine yerleştirmiş; eğitim hakkı başta olmak üzere kadının erkek gibi eşit haklara sahip olduğu savını çalışmalarına taşımıştır (Çakır, 1996). O, kadınların eğitildikleri takdirde erkeklerin yapabildiği her meslek ve işin üstesinden gelecek kapasitede olduğunu iddia etmiştir. Kadın, toplumsal hayata eğitim almadığı için

katılamamaktadır. Tanrı kadın-erkek ayırt etmeksizin tüm insanlara akıl ihsan etmiştir. Akla dayalı insan haklarının cinsel temelleri yoktur fakat kadın ve erkek farklı doğalara sahiptir. Ancak kadın aklını düzgün kullanamazsa; bu onun akılsızlığını veya daha az akıllı olduğunu ispatlamaz aksine eğitim noksanlığına delil teşkil eder. (Wollstonecraft, 1792; Sevim, 2005: 55). Kadınların sadece fiziksel güzelliklerini ve itaatkârlıklarını önemseyen erkeklerin nazarında kadının çaresiz, süs eşyası biblolar olarak görülmesini eleştiren Wollstonecraft, kadınların akıl ve karakterlerini geliştirmelerini istemiştir. Bu bağlamda evlilik, kadınları boyunduruğu altına alan ataerkil kurumların başında gelmektedir. O, Aydınlanma çağı filozoflarının indirgemeci bir yaklaşımla kadın doğasını âileyle eş tutmasına karşı çıkarken; kadının zevk aleti olmadığı tezini ortaya sürmüştür (Çaha, 2010).

Mary Wollstonecraft'ın (1759-1797) ileri sürdüğü Aydınlanma temelli feminizm 19. yüzyılda, diğer kadın yazarlar tarafından geliştirilerek yeni bir boyuta taşınmıştır (Donovan, 2009: 21; Çakır, 1996: 56). Dolayısıyla 1830'lu yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da kadınlara boşanma ve mülk sahibi olması adına reformlar yapılması için harcanan çabalar meyvesini geç de olsa vermiştir. Mülkiyet hakkından sonra sıra yüksek öğretime ve erkeklerin egemen olduğu mesleklere girmeye gelmiştir. Sistemin onlara dayattığı öğretmenliğin yanısıra tıp eğitimi neredeyse erkeğe mahsus kılındığından alternatif olarak hemşirelik mesleğini seçmek zorunda kalsalar da kamusal alana dâhil olmayı başarmışlardır. Oy kullanma hakkının kadınların konumunu iyileştirmek için diğer tüm reformların anahtarı olduğuna inanan feministler, 1850'lerde eşit siyasi haklar çağrısıyla siyasi arenaya girmiştir (Duiker & Spielvogel, 2007: 501).

Sanayileşme devrimiyle beraber kadın hareketindeki ivme hız kazanmasına rağmen kadının konumunda bir iyileşmenin görülmesi, uzun yıllar almıştır. Bu bağlamda Liberal feministlerden olan Marry Wollstonecraft (1759-1797), Sarah Grimke (1792-1873), Frances Wright (1795- 1852), Sojourner Truth (1795-1883), Harriet Taylor (1807-1858), Susan B. Antony (1820-1906) gibi isimler romanları, mektupları, denemeleri, makaleleri, broşürleri ve konuşmalarıyla toplum tarafından kendilerine dayatılan rolleri eleştirerek kadının sesi olmuşlar ve kadınlara oy kullanma, eğitim ve mülkiyet haklarının tanınması hususunda mücadele vermişlerdir. Bu noktaya kadar gelmede Elizabeth Cady Stanton'ın (1815-1902) 1848'de kaleme aldığı *Declaration of Sentiments*'in (Duygular Bildirisi) rolü yadsınamaz. Kadın-erkek

eşitliğine vurgu yapan bu bildirgenin en dikkat çekici yanı, dünya tarihinin ilk kadın hakları bildirgesi olma özelliği taşımasıdır. Bildiri de üzerinde durulan diğer konular kamusal alana dâhil olma, oy kullanma ve eğitim hakkı talepleridir (Donovan, 2009: 31-32).

19. yüzyıl; seslerini duyurmak isteyen, eylemci Batılı kadınların bir araya gelerek toplumsal ve siyâsi hareketler düzenledikleri bir çağ olmuştur. Ayrıca ülkelerin siyâseten temsili demokrasiye geçmesi, Avrupa kadınının statüsünü derinden etkilerken âile kurumunu da baltalanmış; eski önem ve değerini yerle bir etmiştir (Jaggar, 1988: 3). Bu hal, en çok feministlerin işine yaramış; haklarını daha rahat savunabilecekleri bir ortam elde etmişlerdir. Dolayısıyla kadını ekonomik ve siyâsi bir probleme dönüştüren kapitalist sisteme karşılık feminizm, söz konusu soruna hal çareleri arayan organize bir hareket olarak akademik disiplin özelliği kazanmıştır. Bu hareket bünyesinde, yeryüzündeki tüm kadınların ortak mücadele etmeleri adına 1880 yılında *International Concil of Women* (Uluslararası Kadınlar Konseyi) kurulmuştur. Konseyin 1899 tarihli oturumunda, uluslararası politikada etkili bir rol oynayıp kadın savunusuna yardımcı olabilsin diye *Peace and International Relations* (Barış ve Uluslararası İlişkiler) isimli bir komite inşâ edilmiştir (Ataman, 2009: 2-3).

Kadınların eğitim almaları, çalışma hayatına atılıp para kazanmaları ve vatandaş olabilmek için hak talep ettikleri Birinci Dalga Kadın Hareketi, Amerika ve İngiltere başta olmak üzere dünyanın her yerinde görülmeye başlamıştır. Fakat pek az kadın ve erkek tarafından desteklenen bu hareket, başlarda gereken ilgiyi görmemiştir (Offen, 1988). Batılı feministler seçme seçilme hak mücadelesi verirken; Osmanlı'da aynı talepler doğrultusunda, Mayıs 1913'de *Osmanlı Müdâfaa-i Hukûk-i Nisvân Cemiyeti* ismi altında kadınların devlet idaresinde yetki sahibi olacağına inanan feminist bir dernek kurulmuştur. (Davaz, 2014: 137). Söz konusu dernek, kadına boşanma hakkı, eşit miras hakkı gibi daha sonraları Cumhuriyet Türkiye'sinde yürürlüğe girecek hukûki pratikleri talep etmesi nedeniyle kendi döneminin en radikal cemiyeti olma özelliğine sahiptir (Çaha, 1996: 101).

Kadınların toplumsal hayatın her alanına eşit oranda katılma talepleriyle başlattıkları feminist hareket, kısa süre içerisinde dünyanın tamamında yankı bulmuş ve farklı birtakım kuramla ilişkilendirilmiştir. Dönemsel olarak kadın hareketlerinin aktörlerinin ve taleplerinin farklı olması; feminizmin her grup içinde farklı algılanması tarih boyunca liberal, radikal, sosyalist, marksist, lezbiyen, siyâhi feminizmler gibi pek

çok feminizm türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Meselâ Liberal feministler, kadınların erkeklerle eşit olmasının önünü tıkayan faktörlere yoğunlaşmışlardır. Kadınların cehaletini, onları cahillliğe sürükleyen patriarkal düzen ve cinsiyet ayrımcılığıyla irtibatlandırmışlardır. Sosyalist feministler, cinsiyet eşitsizliği ile ilgilenirken; Marksistler, ev işlerinin sosyalleştirilmesi ve ev işlerinin ücretlendirilmesi hususlarına dikkat çekip kapitalist sistemin kadınları ezdiğini iddia etmişlerdir (Şahin, 2013: 258-261).

Sonuç olarak liberal feminizm, gelişmiş toplumlardaki beyaz orta sınıf kadınların çıkarlarını yansıtır olmakla birlikte işçi sınıfı kadınları, siyahî kadınların ve gelişmekte olan dünya kadınlarının problemlerine hitap etmekte başarı gösterememesi yeni feminizm türlerinin çıkmasına yol açmıştır (Barlow, 1998) ki bunlardan biri de Marksist feminizmdir.

2.3. Marksist Feminizm “Mutsuz Evlilik”

Marksist teori, esas itibariyle Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından ortaya konulan bir ideoloji olup temel özelliği kapitalizmi tenkit edip reddetmesidir. Kadının baskı altına alınıp ezilmesinde cinsiyet farklılığının etkisini kabul etmeyip sorunun kökenini sınıf farklılığına bağlayan Marksizm, “diyalektik materyalizm” ve “sınıf çözümlemesi” olmak üzere iki unsurdan teşekkül etmektedir. Kadın ve erkek tüm insanları birbirinden bağımsız, ayrı fertler olarak inceleme yoluna gitmek yerine sınıfsal kategorilere ayırmaktadır (Engels, 1909).

Engels, kadınların her daim ikincil konumda bulduklarını benimseyen yaklaşımı delillerle çürütmeye çalışmıştır. O; âile kurumunun ve bu kurumun baş aktörleri olan kadın ve erkek arasındaki ilişkinin tarihsel açıdan gelişimine değindiği eserinde, ataerkil kurullarla meydana getirilmiş âile yapısını eleştirmiştir. Böylece tarihte var olan ilk sınıf çatışmasının, kadın ile erkek arasında baş gösterdiğini ve âile içinde erkek cinsinin kadın cinsine hükmetmesiyle bu sürecin başladığını belirtmiştir. Cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkışını, özel mülkiyet algısının doğmasına bağlayan Engels’e göre kadın da bir nevi özel mülk konumuna indirgenmiştir. Bununla birlikte, daha önceleri kadın egemen bir anlayışa sahip anaerkil toplumun varolduğu bilgisi, feministlerin patriarkal düzen tarafından kadınlara dayatılan rollerin değiştirilebileceğine olan inancını artırmıştır (Engels, 1909: 79-80). Çaha da özel mülkiyeti, Marksizmde kadının ezilmesinin ana sebebi olarak görmüştür. Erkeklerin miraslarını devredecekleri çocuklara ihtiyaç duymaları, onların mirasçılarını

doğuracak kadını içine hapsedebilecekleri “âile” adında bir kurum icad etmeye götürmüştür. Bu durum, kadınların eviçinde yaşamlarını devam ettirmeleri için zorlanması ve üzerlerinde otorite kurulması gibi despotik bir pratiğe dönüşmüştür (Çaha, 2003: 566; Engels, 1909: 45, 48).

Sanayi devrimi sonrası kadınlar kamusal alanda görünürlüklerini artırmış, fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Fakat kadının içerde ve dışarda çalışırken sarf ettiği emek gözardı edilirken; gerçekte erkeğin çalışması makbul sayılmıştır. Bu bağlamda kadınların ezilmekten ve ikinci sınıf vatandaş olarak görülmekten kurtulmasının yolu, eviçi faaliyetlerinin azaltılarak daha fazla üretime katılmalarından geçmektedir (Engels, 1909).

İngiltere tarihinin yasaklar ve akıl almaz baskılarla dolu olan Viktorya döneminde cinselliğin metalaşması, ev işi angaryası, tek eşlilik gibi kadını baskı altında tutan meseleleri *Origin of the Family, Private Property, and the State* (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni) isimli eserde cesurca ele alan Friedrich Engels (Engels, 1909; Smith, 2011: 61) ve Karl Marx “yabancılaşma” kavramını ileri sürmüşler, “yabancılaşma”nın endüstriyel kapitalizmin yabancılaşmış emek koşullarından doğduğunu iddia etmişlerdir. İşçiler; emeklerinin nihai ürününden koparılmış, makinenin bir dişlisi derecesindedirler. İmal edilen ürün, işçiye yabancılaşmakta olup işçiler, tüm bu bütünlüklü üretim sürecinden men edilmiş ve emekleriyle tamamlanmamış hissine kapılırlar. Zirâ emekleri onlara değil kapitalist efendiye aittir. Bu yüzden kendilerini işyerinde yuvasız, yalnızca dinlenme saatlerinde yuvada gibi hissederler. Çünkü artık onlar kadınıyla erkeğiyle gerçek üreticiden bir meta, bir nesne konumuna indirgenmişlerdir (Donovan, 2009: 138-139). İşçiler, sömürülmenin yanı sıra sadece kendi emeklerinde yabancılaşma ve kopuş yaşamazlar ayrıca kendi özlerinde ve insan ilişkilerinde de bu durum görülmeye başlar (Çakır, 2008: 191).

Liberal feminizmin kadın hakları meselesinde yetersiz ve eksik kalması, feministleri başka arayışlara itmiş ve Marksist feminizmin doğuşuna kapı aralamıştır. Kadının ezilmesini, kapitalizme ve sınıflı toplumlarda fırsat eşitliğinin olmamasına bağlayan Marksist feministler, çözümü sosyalist düzene geçmekte bulmuşlardır. Böylece kadınların, sadece erkeklere olan maddi bağımlılıklarından kurtulmakla kalmayıp ayrıca erkeklerle seviyelerinin eşitleneceğine inanmaktadırlar. Marksist teoriden ilhamla “kapitalizm”, “sınıflı toplum” ve “ekonomi” kavramlarını ilke

edinerek ortaya çıkan Marksist feminizm, kadınların toplumsal statülerini sorgulamakta; eviçi işlerin sosyalleştirilmesi ve ücretlendirilmesini savunmaktadır (Şahin, 2013: 291). Ancak ev işinin sermayeyle olan ilişkisi gözönüne alındığında ev işi emekçileri olan kadınların kapitalizme hizmet ettikleri tezi ortaya atılırken (Hartmann, 1979: 5); eviçi işinin ücretlendirilmesinin, kadınları toplumdan koparıp eve mahkûm bir hayat sürmeye iteceği yönünde itirazlar olmuştur (Lopate, 1974).

Çaha, Marksist feministlerin âile kurumunu şiddetle eleştirdiğini ve âileyi kapitalizmin dayanağı olarak gördüğünü söylemektedir. Bu durumda âile mefhumu ortadan kaldırılmadıkça özel mülkiyet probleminden kurtulmak imkânsızdır. Âile; kapitalist topluma emek gücü yetiştiren fabrikasyon, işçinin fabrikaya gitmeden önce dinlenecek mekân olması gibi özellikleriyle kapitalizmin vazgeçilmez müttefikidir (Çaha, 2003: 566-577).

Feminizm ile Marksizm arasındaki ilişkiyi mutsuz bir evliliğe benzeten Heidi Hartmann ise; “karı koca birdir ve o bir de kocadır” şeklinde yazılmış olan İngiliz kanununda kadının yasal varlığının askıya alınmasına atıf yaparak “Marksizm ile feminizm tek bir şeydir ve o tek şey de Marksizm’dir” yorumlamasında bulunmuştur. Dolayısıyla yola daha iyi devam edebilmek için ya daha sağlıklı bir evliliğe ya da boşanmaya ihtiyaç vardır. Çünkü ataerkil sistemle savaşı devam eden feministler, bir de Marksizmin cinsiyet körü anlayışından darbe almıştır. Kadınların konumunun sorgulandığı Marksist analizlerin çoğunda kadın- erkek karşılaştırılmasından ziyâde kadınların ekonomik sistemle ilişkileri ele alınmıştır (Hartmann, 1979: 1-2; Brown, 2013).

Hartman ile benzer görüşlere sahip MacKinnon, Marx ve Engels’in feminist kritiğini yaparken; Marx’ın kadınların toplum tarafından değil de doğa tarafından belirlendiğine dair cinsiyet anlayışının, toplumsal cinsiyet anlayışı ile bire bir örtüştüğüne dikkat çekmiştir. Feminist perspektiften bakılacak olursa kadınların doğayla özel ilişkisi erkeklere nazaran daha fazla değildir. Onların doğayla münasebeti aynen erkekler gibi sosyal bir üretdir. Marx, sınıf sisteminin kaldırılması için verdiği mücadeleyi cinsiyet eşitsizliğinin çözümü için vermemiş; O’nun bu vurdumduymazlığı kapitalist dünyada çalışmak zorunda kalan kadının omuzlarına ekstra yük bindirmiştir. Böylece kıyasıya eleştirdiği ataerkil düzenden pek de farklı davranmamış, Marksizm ve feminizm arasında derin bir uçurum oluşmuştur (Mackinnon, 1989: 32).

Marksist feministler, kadınların cins olarak bir sınıf oluşturup oluşturmadıkları sorusuna da cevap aramışlardır. Bu bağlamda “kadınlar sınıf değildir; onlar eşit derecede eziliyor; cinsiyet ayrımcılığını aynı şekilde yaşamazlar” diyen Barbara Ehrenreich ve Deirdre English’in kadın ve klasik tıp hakkında kaleme aldıkları kitap; 19. ve 20. yüzyıl sınıf meselesi, kadın sağlığı (özellikle çalışan kadınlar), sağlık cinsiyeti, tıp mesleği, göçmenler, fuhuş vs. hakkında önemli bir genel bakış sağlamıştır (Ehrenreich & English, 1973: 11).

Netice olarak Marksist feminizm, içerisinde kuramsal olarak birtakım çelişki ve tutarsızlıkları barındırmıştır. Marksist düşüncenin cinsiyet körü yaklaşımından duyulan memnuniyetsizlik, Marksist feminizmle benzer özelliklere sahip yeni bir feminist anlayışın, Sosyalist feminizmin doğmasına neden olmuştur.

2.4. Sosyalist Feminizm “Uzlaştırıcı Yaklaşım”

19. yüzyılın son döneminde boy gösteren devrimci sosyalizm, Karl Marx ve Friedrich Engels’in öğretileri ışığında kapitalizmi karşısına almıştır. Kapitalizmi meydana getiren üretim araçlarının özel mülkiyetine (private property) itiraz eden sosyalizm, emekçi (proleterya) devrim tarafından bu düzenin ortadan kaldırılmasını ve mülkiyet hakkının ortak mülkiyete çevrilerek halkın kullanımına tahsis edilmesini talep etmiştir (Sevim, 2005: 42).

Feminizmin komünist kollarından biri olma özelliği taşıyan sosyalist feminizm ise; 1960 sonları, 1970 başlarında dünyayı etkisi altına alan siyâsi, toplumsal ve ekonomik aksiyonlara tepki olarak ortaya çıkmıştır. Radikal feminizm ile Marksist feminizm arasında köprü kurmak ve bu iki akımı bir potada eritip birleştirmeyi hedeflemiştir (Şahin, 2013: 310-311).

Sosyalist feminizm, her ne kadar Marksist feminizme tepki mahiyetinde çıkmış olsa da Marksizm’in temel ilkeleri doğrultusunda kuramını tesis etmiştir. Eisenstein, tez olarak Marksist sınıf analizini ve antitez olarak radikal feminist ataerkil analizi kullanarak bu ikisinden sosyalist feminizmin sentezini geliştirmiştir. Ancak bu yeni formülasyon yani sosyalist feminizm, yalnızca bu iki iktidar teorisini bir araya getirmekten daha ziyâde, kapitalizm ile ataerkillik arasındaki ilişkinin, cinsel işbölümü yoluyla ifade edilen gerçek bir karışımıdır. Kapitalist ataerkilliği sorunun kaynağı olarak tanımlamak aynı zamanda sosyalist feminizmin cevap olduğunu öne sürmektir. O; sınıf analizi, ataerkil teori ve diyalektik yöntemin tanınmasının, sosyalist feminist

teorinin oluşturulmasında son derece önemli olduğunu savunmuştur (Eisenstein 1999: 197).

Marksist feminist kuramın, kadınları ezilmekten kurtarma çaresi olarak sunduğu “özel alandan çıkararak kamusal alandaki üretim sürecine dâhil olma” görüşünü sosyalist feminizm eksik ve hatalı bulmaktadır. Zirâ bu durum, kadının ikincil konumdaki toplumsal statüsünü iyileştirmediği gibi tersine kadın üzerindeki baskıyı fazlasıyla artırmıştır. Bunun nedenini kapitalist zihniyetin cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlayan sosyalist feministler, kadın ve erkeğe yakıştırılan farklı iş kollarının toplumsal cinsiyet algısını derinleştirdiğine inanmaktadır. Ayrıca ücret ve pozisyon konusunda da ayrımcılık yapan kapitalizm, kadın işçilere erkeklere nazaran daha az ücret vermekte ve daha aşağı konumlarda çalışmaya zorlayarak kadın aleyhine dezavantajlı bir durum yaratmaktadır (Holvino, 2010).

Hartmann’a göre; kapitalist ve ataerkil dünyada tuvalet temizliği, sekreterlik gibi erkekler için pek de hoş olmayan işler kadınlara lâyük görülmüştür. Diğer taraftan bu tarz işlerde çalışan kadınlar, erkek patronlarının cinsel tacizine uğramaktadır. Erkeklerin daha kolay iş bulmasını temin için kas gücüyle yapılan işlerin ve saygın mesleklerin kadınlara yasaklanması, bir işçi hiyerarşisinin doğmasına ve düşük gelirli kadın işçilerin evlenmek zorunda kalmasına neden olmuştur (Hartmann, 1979). Kapitalizmin çarkları kadın aleyhine işlediği için kadınlar, eviçi işleriyle sınırlandırılmış; ne toplumsal ne siyâsal ne de sivil yaşama aktif katılım sağlayamamaları sebebiyle de hiçbir alanda erkeklerle eşit muamele görmemiştir. Evin geçimini sağlayan, eve ekmek getiren erkek, ele geçirdiği bu güçle kurallarını koymuş ve kadından bu kurallara uymasını ve kendisine tâbi olmasını beklemiştir. Bu boyun eğme, kadının hâkir, değersiz bir varlık olarak görülmesi ile neticelenmiştir (Engels, 1909: 59; Bebel, 1910: 39).

Sosyalist feministler, küresel kapitalist düzende kadın için bir ücretli bir de ücretsiz emek olmak üzere iki işgücü tanımlamaktadır. Eviçi işleri kadının emeğinin karşılığı ödenmeyen işgücü olup kapitalist düzende işçinin ortaya koyduğu ürününe yabancılaştırıldığı gibi kadın da kendi bedenine yabancılaştırılır. Sistemin dayatmaları sonucunda bedenini diyet, estetik gibi güzelleştirme çabalarında bulunan kadın; bunu kendi için değil erkekler için, onlara hoş görünmek için yerine getirirken nesne konumuna indirgenmiş olur. Yine aynı durum, cinsellikte olduğu gibi annelik için de geçerlidir. Ne zaman ve ne kadar doğum yapacağı konusunda karar verme hakkı

elinden alınan kadın, doğurduğu ürün olan çocuğuna yabancılaşıp ondan kopabilmektedir (Çakır, 2008: 194).

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucu üyelerinden ve 19. yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başları Avrupa'sındaki sosyalist hareketin öncü şahsiyetlerinden olan August Bebel kadınların ezilmesi ve istismar edilmesi meselesini tıpkı Engels gibi sınıf kavramı ile izah etmiştir. Kadının kurtuluşu, devletlerin sosyalist devlet modelini benimsemesi ve kreş ve çocuk bakımevleri kurularak çocuk bakımının toplumsallaşmasına bağlıdır. Kamusal alana kadınların tam anlamıyla iştirakleri sağlanırsa sosyalist devrim gerçekleşecek ve ancak o zaman kadın-erkek eşitliğini konuşmak mümkün olacaktır (Bebel, 1912). Sosyalist bir toplumda ücret köleliği olmayacağını, ortak mülkiyet sayesinde toplumun tüm üyelerinin özgürce yaşayabileceğini deşinen Bebel, annelerin de çocukları ile ücretli işleri arasında seçim yapmaya zorlanmayacağını altını çizmiştir. Ücret köleliğinin zorbalık taleplerinden kurtulan erkekler de çocukların yetiştirilmesine eşit katılımında bulunabilecektir. Erkekler ve kadınlar, ekonomik gerekliliğin önceden belirlenmiş rolleri ile birbirine bağlı olmayacak aksine duygusal ihtiyaçlarına uygun ilişkiler kurmakta serbest olacaklardır. Çünkü evlilik kurumu kadını köleleştirirken cinsel ahlâk da demoklesin kılıcı gibi kadını boyunduruk altına almaktadır. Cinsiyetçi olmayan, sosyalist bir toplumun bir rüya ya da ulaşılamaz bir ütopya olmadığını belirten yazar, çözümü tüm kadınların sınıf farkı gözetmeksizin oy kullanmasına, eğitilmesine ve kamusal alanda yerini almasına bağlamıştır (Bebel, 1910).

Juliet Mitchell, ismi sosyalist feministler arasında anılanlardan biri olup *Psychoanalysis and Feminism* (Psikanaliz ve Feminizm) (1985) adlı kitabında ataerkil yapının evrensel ve ideolojik boyutunu gözler önüne sererken konuya psikolojik açıdan yaklaşmıştır. Freud'un "Oidipus kompleksi" tezini eleştirmiş, toplumsal cinsiyet çözümlemesinde kilit rol oynayan kapitalizm ve ataerkil düzenin yok edilebilmesi için Marksist ve radikal feminizmin sentezlenmesiyle elde edilen "dual-systems feminism"ini (ikili sistem feminizmi) benimsemiştir. O'na göre; kadınların bağımsızlığında yalnızca kapitalizm ve patriarkayla mücadele yeterli olmayıp psikanalizden de faydalanmak gerekiyordu (Mitchell, 1985).

Kadın meselesinin çözümünde ilk adımı atan liberal feministleri, Marksist ve sosyalistler takip etmiş olmakla birlikte kesin bir netice almak için daha uzun bir yola ihtiyaç duyulacaktır. Bu uzun ve zorlu süreç, 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın

başlarında hem Batı 'da hem de Osmanlı'da kadın basının hayata geçirilmesiyle ivme kazanmış ve bu da kadın hareketinin güçlenmesine sebebiyet vermiştir (Akdağ, 2015).

2.5. Batılı Kadının Konumuna Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Perspektifinden Bakış

Çağlar boyunca Batılı kadının statüsü, erkekten aşağı olup bilhassa 13. yüzyıldan sonra durumun gittikçe daha da kötüleştiği görülmektedir. Bekâr kızlar babalarına, evli kadınlar ise kocalarına bağımlı bir yaşam sürmek zorunda bırakılmıştır. O kadar ki kocanın veya hâkimin onayını almadan hukuki muamele yapmaları geçerli değildir. Ayrıca mahkemelerde tanıklık yapmaları da yasaklanmıştır. Toplumda kadının yeri evi olup dışarda çalışmasına hoş bakılmamıştır. Orta ve üst sınıf kadınlar genellikle evde kalıp çocuklarına bakmış ve ev işlerini yürütmüşlerdir. Alt sınıf kadınlar ise genellikle evin dışında, genellikle fabrikalarda ve değirmenlerde düşük ücretli ev hizmetlileri veya işçiler olarak çalışmıştır (Sevim, 2005: 24).

Ortaçağ'da başlayıp 18. yüzyıla dek ortalığı kasıp kavuran cadı avı, çok sayıda kadının hayatına malolmuştur. Eczacılık, tıp, ebelik gibi uzmanlık gerektiren meslekleri icra eden kadınlar, büyücülük yaptıkları gerekçesiyle suçlanarak ateşte yakılmıştır. Doğumda anneye bebeğin yaşamı arasında kalıp anneyi tercih eden ebelerin bu seçiminin, doğurganlığı engelleme olarak görülmesi; menopozlu kadının kanını içinde tuttuğuna inanılması; hiç evlenmemiş veya dul kalıp yalnız başına hayatını sürdüren kadının erkeği olmadan yaşaması ve erkeklerin yapabildiği şeylere kadının da güç yetirebilmesi cadılıkla damgalanmak için yeterli sebep sayılmıştır (Sevim, 2005: 25).

Yine Ortaçağ'da kadınlardan âileyi ekonomik açıdan çekip çevirme, temizlik, yemek yapma, yiyecek satın alma, çocuk büyütme gibi özel alana ait ev işlerini yapması kadar kocalarına da yardım etmeleri beklenmiştir. Ancak kadınlardan bazıları, ekstra para kazanmak için bira ve cam yaparak ticari hayatta kendilerine yer edinmişlerdir. Bazen de zanaatkâr eşi ölüp dul kalan kadının, kocasının işini devraldığına şahit olunmuştur. Dolayısıyla Ortaçağ'ın zorlu şartlarına rağmen hatırı sayılır ölçüde bağımsız bir hayat yaşayan kadınların sayısı hiç de az değildir (Spielvogel, 2005: 184).

17. yüzyılda kadınlar, kendileri hakkında erkeklerin sahip olduğu çarpık kadın izlenimlerine karşı çıkma cesareti göstermiştir. Kadınlar, erkekler kadar rasyonel

(akılcı) zihinlere sahip olduklarını ve eğer iyi bir eğitimden geçebilirlerse geliştireceklerini müdâfaa etmişlerdir. Eğitimi, dış dünyaya açılmanın en kolay ve sağlam yolu olarak görmüşlerdir. Pek azı hariç çoğunlukla kadınların ahlâklı, dindar, onurlu ve ılımlı bir karaktere sahip olduğundan yola çıkarak erkeğin kadının namus bekçiliğini üstlenmesi, abesle iştil olarak değerlendirilmiştir (Spielvogel, 2005: 349). 18. yüzyılda tahsilli, maddi durumu iyi, gözüpek, atılgan feminist kadınlar, kadın haklarını savunmayı sürdürmüşlerdir. Kadın işçilerin çalışmaları sonucu ortaya çıkan ücretli emekleri, istismarın diğer bir şekli olarak görülmüştür. Bu arada yeni yeni filizlenen sosyalizm de sosyal inkılâp ve kadınların oy kullanma hakkı adına mücadele vermiştir. Kadınların ellerindeki tek koz dergi ve gazeteler olup buralarda kaleme aldıkları yazılarla haklılıklarını ispat etmeye çalışmışlardır. Ayrıca kendilerine yardım edecek güçte müttefiklerle işbirliği yapma yoluna gitmişlerdir. Örneğin Fransa’da liberaller, Masonlar ve cumhuriyetçiler; Almanya’da sözde bağımsız kiliseler ile işbirliği yapmışlardır. Fakat genellikle asıl destek demokratlar, cumhuriyetçiler ve sol liberal kesim tarafından gelmiştir (Duby ve Perrot, 2005: 82).

Bununla birlikte kadına verilen itibarın bir sonucu olarak 19. yüzyıla kadar eğitim hakkına yalnızca aristokrat ailelerin kızları sahip olmuş, diğer kızların eğitilmesi gereksiz görülmüştür. Çünkü Antik Yunan’dan beri filozofların, kadının yeterli derecede akıllı olmadığına inanması nedeniyle kadının eğitilmesi fikrine olumsuz yaklaşmıştır. Dolayısıyla kızlar küçük yaşlardan itibaren iyi eş ve iyi anne vazifelerini yerine getirebilmek için talim ve terbiye edilmiş, onların meslek sahibi olup kamusal alana girmeleri hayal bile edilmemiştir (Akdağ, 2015: 70, 76).

Habermas’a göre kamusal/özel alan ayrımının kökeni, antik Yunan felsefine dayanmaktadır. Yunan şehir devletlerinin kuruluşu esnasında “koine” ve “oikos” diye isimlendirilen, iki yaşam alanı oluşturulmuştur. “Koine” erkeğe ait kamusal alanı, “oikos” kadın ve çocukların mekânı anlamında özel alanı temsil etmiştir (Habermas, 2003: 60). EskiYunan’da kölelerin, dışardan gelen yabancıların ve kadınların bu mekânda bulunmalarına izin verilmemiş (Arendt, 1994: 272) bu durum asırlarca geçerliliğini korumuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde Batılı feministler, kadın-erkek eşitliği adına uygulanan her türlü ayrımcılığı protesto etmişlerdir. Çünkü erkekler, gerek eğitim gerekse iş hayatına dâhil etmek istemedikleri kadınları evde tutma arzusu içinde olmuşlardır. Birçok ciddi hukuk kitabında, “kadınların erkeklere oranla daha az gıda tüketmeleri, onların fiziksel açıdan zayıflıklarına ve dışarda çalışmaya güç

yetiremeyeceklerine delâlet etmektedir” şeklinde son derece yanlış saptamalar da yer almıştır (Duby ve Perrot, 2005: 88). Bu bağlamda Batılı kadınların kamusal alanda görünür olmalarını temin edecek en önemli kavramlardan “eğitim” ve “çalışma” meselelerine bir göz atmak yerinde olacaktır.

2.5.1. Batılı Kadının Eğitimi

Eğitimin tarihi, insanlığın tarihi kadar eski olmakla birlikte kızların - özellikle soylu olanların- sistemli bir eğitime tabi tutulması, ilk kez Rönesans'ta mümkün olmuştur. Zirâ kadınlar, Antik Yunan'dan beri akıl sahibi varlıklar olarak kabul edilmedikleri için eğitim başta pek çok temel hak ve özgürlükten mahrum kalmışlardır. 18. yüzyılda da durum, kadınlar açısından pek parlak değildir. Meselâ *Emil Yahut Terbiyeye Dair* adlı eserinde kadının eğitilmesinin gereksizliğini savunan Jean-Jacques Rousseau'ya göre kadının yaratılmasındaki gaye; erkeğin tüm ihtiyaçlarını karşılayıp onu mutlu etmesidir. Kadının eğitimi; çocuklarına erdem öğretebilmeye, iffetli, faziletli olmaya ve ev işlerini kotarabilmeye yönelik olmalıdır (Wiesner-Hanks, 2009: 553; Çakır, 1996: 19).

Filozoflar, kadının doğası ve değerini; eğitilip eğitilemeyeceğini yüzyıllardır bir tartışma meselesi haline getirmişlerdir. Onlara göre kadın; yaratılış itibarıyla ahlâksızlığa eğilimli, cinselliğe düşkün, eksik akıl bir varlık olduğu için eğitimi gereksizdir ve erkek otoritesi altında yaşamalıdır. Eğitimi kadınların özgürce dünyaya açılabilmesinin anahtarı olarak gören 17. yüzyılın liberal kadın hakları savunucuları ise erkeklerin tasvir ettiği olumsuz kadın imajını tenkit etmişler; kendilerinin de akılcı zihinlere sahip olduklarını, yeterli eğitim aldıkları takdirde bunu ispat edebileceklerini belirtmişlerdir. Aynı tartışma 18. yüzyılda da devam etmiş; Jean-Jacques Rousseau, *Emile* (1762) adlı eserinde kadınları entelektüel olmaktan ziyâde anneliğe yatkın bularak erkekler ve kadınlar arasında doğal biyolojik farklılıklar olduğunu iddia eden birçok erkek düşünürün görüşünü yansıtmıştır (Spielvogel, 2005: 367). Yani Rousseau kadınların duygusal yönü daha fazla olduğu için erkekler gibi eğitilemeyeceklerine ve bu yüzden evcil bir hayat sürmeleri gerektiğine inanmıştır. Bir öğretmen ve yazar kimliğiyle Mary Wollstonecraft bu iddiaya karşı çıkmış, *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi) (1792) adlı eserinde yeni bir bakış açısı olarak iyi tahsil görmüş kadınların daha iyi eş ve anne olacağını ve böylece devletine, milletine katkı sağlayacağını savunmuştur. O'nun *Thoughts on the Education of Daughters* (Kızların Eğitimi Üzerine Düşünceler) (1787) ve bir çocuk

kitabı olan *Original Stories from Real Life* (Gerçek Hayattan Orjinal Hikâyeler) (1788) gibi ilk eserlerinin çoğunun eğitimle alâkalı olmasından bu meseleye ne derece önem verdiği anlaşılmaktadır (Jones, 2002: 124). Diğer taraftan eğitimin, tabii bir hak değil de kadınları daha iyi eş ve anne yapmanın bir yolu olarak kullanılmak istenmesi, dönemin feminist bakış açısını yansıtmaktadır. İnsani hak olarak eğitim talebinde bulunulmamasının sebebini, bu talebin kabul görme şansının yok denecek kadar az olmasına bağlamak mümkündür.

19. yüzyıla gelindiğinde ise; kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması yönündeki çalışmalara paralel olarak kızların eğitimi hususuna ciddi bir eğilim duyulmuş ve bu konu, muhtelif düşünürler tarafından ele alınmıştır. Bunda “kadın hareketi” veya “feminizm” adı altında kadınların, ataerkil sistem tarafından kendilerine yüklenen cinsiyetçi rol model kalıplarına isyan ve direnişlerinin payı büyüktür. Ancak kadınların, yine eğitimde fırsat eşitliğinden tam olarak yararlanmaları mümkün olmazken tüm imkânlar erkeklerin kullanımına sunulmuştur (Moses, 1984: 83). Avrupa’da kızlar, ya dini öğretilerle veya ev idaresinde gerekli bilgi ve yetenekle donatılmak için eğitilmiştir. Orta sınıfa ait kızlara kocalarını eğlendirebilmeleri adına el sanatları, nezâket ve ahlâk kuralları, şarkı söyleme ve piyano çalma eğitimleri verilerek onların evde bir eğlence kaynağı olmaları sağlanmıştır (Spielvogel, 2005: 495). 19. yüzyılın başlarında ise eğitim, temelde elit veya zengin orta sınıfa ait iken ilköğretim ancak 1870 ile 1914 yılları arasında altı ve on iki yaş grubunda her sınıftan hem erkek hem de kız çocuklarına vermeye başlanmıştır. Ayrıca öğretmen yetiştiren okullar kurularak öğretmenlerin daha iyi eğitilmesine çalışılmıştır. Batı’da kitle eğitimine gidilmesinin arkasında yatan sebep, sanayileşme ve İkinci Sanayi Devrimi ile kurulan birçok firmanın eğitim almış, nitelikli işgücü talebine cevap verebilmektir. Öğretmenlik mesleği, çocukları büyütüp besleyen kadınların doğal rolünün bir uzantısı olarak görülmüştür. Ayrıca kadınların daha düşük maaşla çalıştırılması, hükümetler için kadın öğretmen yetiştirme enstitülerinin kurulmasında önemli bir teşvik olmuştur. Bu bağlamda ilk kadın kolejleri, öğretmen yetiştirmek misyonuyla açılmış olmakla beraber kadınların, erkeğe tahsis edilmiş üniversitelere girebilmesi için 20. yüzyılın başını beklemesi gerekecektir (Duiker & Spielvogel, 2007: 502).

Batılı kadınların eğitim hakkı arayışında, feminist hareketin başını çektiği Fransa, Almanya ve İngiltere dahi cinsiyetçi eğitim anlayışından hemen sıyrılamamış; mücadele uzun zaman almıştır. Feministler, eğitimi kadınların zihinsel gelişimlerini

tamamlayacak ve kamusal alanda çalışmalarına kapı aralayacak bir anahtar olarak görmüşlerdir. Bunlardan biri de ilk Alman kadın hareketini başlatan gazeteci Louise Otto-Peters (1819-1895) olup 1851 senesinde editörlüğünü yaptığı *Die Frauenzeitung*'da (Kadın Gazetesi) çıkan yazısı, bu görüşü destekler mahiyettedir. O, bu yazısında kadınların sadece tahsil görmeleri sayesinde kendisini geliştirip özgürleşebileceğini ve sosyal hayatın bir ferdi olarak yaşam sürebileceğini ifade etmiştir (Diethe, 2002).

Almanya'da işçi sınıfı kadın hareketinin liderliğini üstlenen Marksist ve sosyalist Clara Zetkin (1857-1933) tarafından çıkarılan, SPD'nin (Sosyal Demokrat Parti) kadın gazetesi olan *Die Gleichheit*'ı (Equality/Eşitlik) yayınlamış ve eserlerinde kadının eğitimi meselesini sıkça ele almıştır (Zetkin, 2015: 187). Yazar, "Günümüzde Kadın İşçiler Sorunu ve Kadın Sorunu" başlıklı yazısında şu noktalara temas etmiştir:

..."Anne çocuklarının doğa tarafından belirlenmiş eğiticisidir" şeklindeki varsayım bize, bu yüzyıl içinde hiç yeri kalmayan, sayıca çok ama değersiz yaygın beylik lakırdılardan biri olarak görünüyor... Çocuk eğitiminin kadının en önemli görevi karşısında bir başka önemli gerekçe daha bulunmaktadır. Eğitmek isteyen bizzat kendisi de eğitilmiş olmak zorundadır. Kadının bugün, kelimenin geniş anlamında bu talebe ne kadar az uygun düştüğü üzerinde durmak bile gereksizdir. Erkekler kendi aralarında kadını aslında insan türünün aşağı bir türü olarak görürler. Ve ne hayret verici iştir ki, insanlığa yaraşır bir konum için her mücadele çabasında, her uygun anda efendisi ve ustası tarafından aşağılık olduğu hatırlatılan bu gelişmemiş yaratık, yetişen kuşakları eğitmek üzere doğa tarafından "seçilmiş" olsun!.. (Zetkin, 1996: 36, 40, 41).

Erkeklerin "çocuk terbiyeciliği rolü, doğanın anneye bahşettiği bir görevdir" iddiasını çürütmede gerekçeler sunan Zetkin'in gerekçelerinden biri de kadının eğitimsiz bırakılması konusudur. Buna göre öncelikle eğitecek taraf yani kadın, yaradılış itibarıyla akıldan yoksun ve aşağılık bir varlık olarak sayılıp câhil bırakılmış iken; geleceğin neslini eğitmek vazifesinin kendisine verilmesinin izahı mümkün görünmemektedir. Zirâ eğitimsiz bir kadının böylesi ağır bir sorumluluğun altından kalkmasını beklemenin mantıksal bir açıklaması da yoktur. Görüldüğü üzere Zetkin, "kadının huyu, tabiatı" gibi ifadelerle kadına sadece anne ve eş bakış açısıyla yaklaşanları tenkit etmiş ve bunu bir kadın sorunsalı olarak toplumun vicdanına sunmuştur.

Flora Tristan (1803-1844) da kadınların eğitimi meselesinde sessiz kalmamış bir sosyalist olarak şu sözleri sarf etmiştir:

...Halk kadınının, çocukluğundan başlayarak, kendisinde olan bütün iyi yetenekleri geliştirecek rasyonel ve sağlam bir eğitimden geçmesi, işçi sınıfının

düşünsel, manevi ve maddi durumunun iyileştirilmesi açısından son derece büyük önem taşır... Erkekler, ... neden toplumdaki kadına erkekle mutlak eşitlik sağlamak istediğini kavramaya başlıyor musunuz? ... Kadın haklarını talep ediyorum, çünkü bu ona yeterli bir eğitim sağlamanın tek yoludur, çünkü erkeğin özellikle halktan erkeklerin eğitimi kadının eğitimine bağlıdır. - Kadın haklarını talep ettim, çünkü bu onun yeniden saygınlaştırılmasını sağlamanın tek yoludur. Kadının kilise içinde, yasa karşısında ve toplum içinde yeniden saygınlaştırılmasını. Bu yeniden saygınlaştırma, erkek işçilerin kendilerinin yeniden saygınlaştırılabilmesi için de zorunludur. İşçi sınıfının bütün acıları şu iki sözle özetlenebilir: cehalet ve sefalet. - Bu lâbirentin dışına çıkmak için ise bir tek yol görüyorum; kadınların eğitilmesiyle işe başlamak. Erkek ve kız çocuklarının eğitimi kadınların sorumluluğu altındadır çünkü (Tristan, 2007: 62).

Tristan; kadın-erkek eşitliğini isteme nedeninin, işçi sınıfının her açıdan durumunun iyileştirilmesi için olduğunu belirtmektedir. Bunun için de kadınların akılcılığa dayalı iyi bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir. Çünkü erkeği büyütüp yetiştirmekle sorumlu tutulan kadının, bu görevini en güzel şekilde yapabilmesi buna bağlıdır. Kadın, haklarını elde ettiğinde toplum içindeki saygınlığını tekrar geri kazanabilecektir. Bu saygınlık kazanma, erkek işçilerin de kendi saygınlıklarını yeniden kazanmalarına neden olacaktır. Yazara göre işçi sınıfının çektiği acıların esas kaynağı cahillik ve yoksulluk olup bunlardan kurtuluşun tek çaresi, kadınların eğitilmesidir.

19. yüzyıl Fransız kadın hareketi, ülkedeki pek çok kadın entellektüelin katılımına şahitlik etmiştir. Bu isimlerden biri de 1861 yılında Lyon'da lisans eğitimi alıp üniversite derslerine girmesine izin verilmeden üniversiteden mezun olan ilk Fransız kadın ünvanına sahip, gazeteci Julie-Victoire Daubié'dir (1824-1874). Daubié, kadın eğitimi hakkında kaleme aldığı *La Femme Pauvre Au XIXème Siècle* (The Poor Woman in the 19th Century/19. Yüzyılda Zavallı Kadın) (1866) adlı kitabında eğitim reformunu ve kadın istihdamını savunmuştur. O, eğitim sisteminin iyileştirilmesini kadın-erkek eşitliği ve kadınların kamusal alana katılımının anahtarı olarak görmüştür. Eğitimi, ahlâki ve ekonomik açıdan değerlendiren yazar modern Fransa'nın ahlâki durumunu da dini bakış açısıyla eleştirmiş ve Kilise'nin kadın eğitimi üzerindeki olumsuz tesirinden şikâyet etmiştir (Gary, 2017: 23, 24) Daha iyi eğitim fırsatları talep eden Daubié, kadınların ve kız çocuklarının eğitiminde ciddi bir reforma ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmiştir. Sainte Bertille, Héloïse ve Madame de Sévigné gibi bilgelikleriyle tanınmış Fransız kadınlarının örnek alınarak kadın eğitimine gereken önemin verilmesini istemiştir. Çünkü O; kadın eğitiminin toplumu canlandırdığına, kadının hem öğrenci hem de öğretmen olarak sınıfa ahlâk ve duyarlılık getirdiğine inanmıştır (Gary, 2017: 39).

İngiliz feminist yazar Virginia Woolf (1882-1941), “Women Novelists” (Kadın Romancılar), “Women and Fiction” (Kadınlar ve Kurgu), *Three Guineas* (Üç Gine), *The Voyage Out* (Dışa Yolculuk) ve *To the Lighthouse* (Deniz Feneri) gibi çalışmalarının çoğunda eğitimde eşitlik temasını işlemiştir. Meselâ *A Room of One's Own* (Kendine Ait Bir Oda) adlı kitabında kadınların kendilerini gerçekleştirmesi ve tatminkâr bir hayat sürdürmesi için, erkeklere tanınan seviyede eğitime sahip olmaları gerektiğini söylemiştir (Woolf, 1935). Woolf'un feminist yönlerinin ağır bastığı *A Room of One's Own* (Kendine Ait Bir Oda) (1935) ve *Three Guineas* (Üç Gine) (1963) isimli eserleridir. Bu iki kitapta kadının para kazanması ve eğitilmesi oy hakkından daha önemlidir.

Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi) (1792) adlı çalışmasında tahsilsiz kadınların topluma faydaları dokunmayacağına altını çizmiş; cinsiyet ayrımcılığı yapmadan kadının erkeklerle eşit derecede eğitim görmesi halinde tahakkümden kurtulup hürriyetine kavuşacağını belirtmiştir.

Konuyla alakalı bir başka çalışma, *Woman in the Nineteenth Century* (19. Yüzyılda Kadın) (1999), Margaret Fuller'in feminist literatürün ilk örneklerinden olma özelliği taşıyan kitabıdır. Fuller, kadınların erkeklerle aynı eğitim sürecinden geçmedikçe çalışma hayatı dâhil sosyal yaşamın hiçbir alanında kadın-erkek eşitliğinden söz edilemeyeceğini savunmaktadır. Erkeğin ve kadının ruhlarının birbirinden farksız olduğunu iddia eden yazara göre kadınlar, gerçek potansiyellerini keşfettiklerinde kendi öz benlikleriyle var olmayı başaracaktır (Fuller, 1999).

Bir diğer Amerikalı sufrag Elizabeth Cady Stanton (1815-1902), ilk dalga feminizminin liderlerinden biridir. Eğitime erişim, ilk çıktığı günden bu yana kadın hakları hareketinin en temel mevzusudur. Bu yüzden Stanton da kadınların yaşamlarının geleneksel inançlar, töreler ve yasalar tarafından düzenlendiği ataerkil bir toplumda, kadınların da erkekler gibi kaliteli eğitimden pay almaları konusu üzerine yoğunlaşmıştır. O; daha akılcı bir eğitim sayesinde kadınların ahlâki görevlerini, eş ve anne olarak sosyal rollerini daha iyi yerine getireceklerine inanmıştır. Cinsiyetler arası eşit eğitim, erdemli vatandaş sıfatına sahip çocukların yetiştirilebilmesine ve toplumun kadınıyla erkeğiyle bir bütün olarak gelişmesine yardımcı olacaktır. O'na göre kaliteli eğitim, kadınların öz saygılarını ve bağımsızlık duygularını da artırmaktadır. Zirâ Wollstonecraft ilkelerine göre eğitilen kadınlar;

doğuştan gelen haysiyetlerini, erkeklerle eşit olduklarını kavrayacak, insan ve vatandaş olmada tam statü kazanacaklardır (Faye, 2018).

Stanton'ın kaliteli eğitimin kadını bağımsızlaştırdığını belirttiği "The Solitude of Self" (Benliğin Yalnızlığı) (1892) adlı konuşması şöyledir:

...Kadına yükseköğrenimin tüm fırsatlarını vermenin en güçlü nedeni, yeteneklerinin, zihin ve beden güçlerinin tam gelişimi için; ona en geniş düşünce ve eylem özgürlüğünü verdiği için; her türden esaretten, gelenekten, bağımlılıktan, batıl inançtan tam bir kurtuluş... kendi bireysel yaşamının yalnızlığı ve kişisel sorumluluğudur... (Stanton, 2001).

Bu bakış açısıyla Stanton; kadınların yükseköğretim görmeleri halinde zihinsel ve bedensel güçlerinin gelişeceğini, erkeklerin onlar üstünde kurduğu esaret ve bağımlılık zincirinden, örfi gelenek ve batıl inanışlardan kurtulacağını ifade etmiştir. Böylece kadın, kendi kişisel sorumluluğunun farkında olarak özgürce düşünce ve eylemde bulunabilecektir. Kısaca Stanton, kadınların birey olarak kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için onlara öncelikle eğitim haklarının verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Yine O, "Erkek, sanayinin en kârlı dallarını önceden ele geçirdi ve biz onun yanında bir yer talep ediyoruz; bunun için eğitimin aynı avantajlarına ihtiyacımız var ve bu nedenle ülkenin en iyi kolejlerinin bize açılacağını iddia ediyoruz..." (Harper, 2005: 73) diyerek eğitimin kadın için ne derece gerekli olduğunu altını çizmiştir.

The Revulation (Devrim) (1868) adlı gazetenin kurucularından ve kadın hakları savunucularından olan Susan B. Anthony (1820-1906), kadının eğitimini ve erkek-kadın zihni arasında hiçbir şekilde fark olmadığını anlatan yazılar kaleme almıştır. O; ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin herkes için eşit eğitim fırsatları için savaşmış, bütün okulların, kolejlerin ve üniversitelerin kapılarını kadınlara ve eski kölelere açmalarını talep etmiştir. Ayrıca siyah çocukların devlet okullarına gitme hakkı için de kampanya yürütmüştür. 1890'larda Rochester Eyalet Endüstri Okulunun mütevelli heyetinde görev yapan ve karma eğitime destek çıkan Anthony, kadınların Rochester Üniversitesi'ne kabul edilmesini sağlamak için 50.000 dolar bağış toplamıştır. Bu sayede kadınlar, 1900'de ilk kez üniversiteye giriş hakkı kazanmıştır (Harper, 2005).

Frances Wright (1795–1852), diğer feminist hemcinsleri gibi kadın hareketi içine dâhil olmuş ve ABD'de kadının eğitimi hakkında konuşmalar yapmıştır (Ciulla, 1987). Wright'a göre özgürlük, eğitim ve zihin gelişmesi ilişkisini birbirinden ayırmak

kolay değildir. Özgürlük için erdem veren eğitim gereklidir. Amerikalı entellektüeller, geleceğin erkek neslini eğitecek kadınları eğitime ihtiyacını biraz olsun kabul etmelerine mukabil kadınların ahlâki yönden bozulmaları, toplum için tehdit arz etmektedir. İngiltere’de ise durum farklı değildir. Kadınların eğitimsiz bırakılıp ev içine hapsedilmesi ve faaliyetlerinin onları yozlaştıracak şekilde kısıtlanması, kocaların ve çocukların onlarla birlikte felâkete sürüklenmesine sebebiyet vermiştir (Palmer, 1973: 61-62).

2.5.2. Batılı Kadının Çalışma Hayatına Atılması

Ortaçağ’da kadınların hekim, berber, sebze satıcısı, fırıncı, terzi, değirmenci, aşçı gibi mesleklerle ticari hayatın içinde aktif olarak yer aldığı; kadın ustaların manifaktür adı verilen el işi imalatında yetişip esnaf birliklerine kayıtlı oldukları bilinmektedir (Sevim, 2005: 24). 1800’lü yıllarda kadın ve erkek için belirlenen rollerde büyük bir değişme görülmemiştir. Yasal statüde erkekten daha düşük ve ekonomik olarak kocasına bağımlı kadınlardan ev idaresini üstlenmesi beklenirken erkekler, dışarda çalışma vazifesini üstlenmiştir (Spielvogel, 2005: 435). Erkeklerin, kadınların endüstriyel işlerde çalışmasının âilelerin düzenini ve ahlâkını bozacağını iddia etmesine rağmen kocaları işsiz kaldığında kadınlar, ailelerini desteklemek için evlerde veya yarı zamanlı atölyelerde düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılmıştır. Kadınların 19. yüzyılda konumlarını değiştirmeye çalışmalarında sanayileşme, toplumsal cinsiyet temelli roller bağlamında orta sınıf kadınları üzerinde güçlü bir etki yapmıştır. İkinci Sanayi Devrimi ile işçiye artan talepler, işverenleri daha fazla kadın işçi alma yoluna sevk etmiştir. Devlet hizmetlerinin genişlemesi, sağlık ve sosyal hizmetlerde kadınlara kâtiplik, sekreterlik, memurluk, telefon operatörlüğü gibi mesleklerde iş bulma fırsatları sunmuştur (Duiker & Spielvogel, 2007: 473, 500).

Tekeli’ye göre kadınlar, çalışma hakları çerçevesinde sendikalaşma mücadelesi de vermişlerdir. Kadınların, işlerini ellerinden alacağı endişesi yaşayan erkeklere ait sendikalara değil girmeleri, böylesi bir rekabetçi ortamda onlardan destek görmeleri de mümkün olmamıştır (Tekeli, 1982: 78). Kadınların yardım aldığı en önemli vasıta basın yayın organları olmuştur. Bunlar aracılığıyla kadınların ekonomik haklarını elde edebilmek adına kitlesel örgütlenmeleri mümkün olmuştur. Meselâ kadın medyasından biri olan *La femme Libre* (1832-34) isimli gazete, Flora Tristan ve Pauline Roland tarafından kadınların ve proleteryanın (emekçi sınıfının) haklarını müdâfaa etmek amacıyla yayınlanmıştır. Yine Fransa’da Jeanne Drouin ve Eugenie

Niboyet'in katkılarıyla çıkarılan *La Voix des Femmes* (1848) isimli gazete de kadınların iş hayatındaki haklarını savunmuştur. Öyleki söz konusu gazete sayesinde aktif eylemde bulunabilecek 103 işçi derneği bir araya gelmiştir. Sadece şehirlerde değil taşrada da sesini duyurmayı başaran bu kadın süreli yayınları, aynı iş yerinde benzer işleri yaptığı halde erkek işçilere verilen ücretin ancak yarısını alan kadınların durumlarının düzeltilmesi; çalışma iş saatlerinin azaltılması, çocuklar için kreşler açılması gibi hususlarda taleplerde bulunmuştur. Bu kıyasıya savaşın semeresi olumlu olmuş, Avrupa'nın pek çok ülkesinde işçiler tarafından başlatılan özgürlük hareketi yani 1848 devrimleri yapılmıştır. Bu devrimlerin akabinde işçi komisyonu kurulmuş ve ilk kez kadın delegelerin komisyona seçildikleri gözlemlenmiştir (Tekeli, 1982: 74).

Kadının çalışması meselesi Batılı kadın feminist yazarların da gündeminde olmuştur. Bunlardan biri Amerikan sufragetlerinden Emily Burton Ketcham'ın (1838-1907) İngiliz feminist dergisi *The Woman's Signal*'da yayınlanan "New Woman Ideal or Real?" adlı makalesidir:

...Geçmişteki kadınla bugünkü kadın arasındaki tek fark, kadının bugünkü evriminin doğal bir sonucu olarak geçmişten daha güçlü, daha hızlı ve çabuk iş yapabilir hale gelmesidir. Kadının iş yaşamının zorunlu bir sonucu olarak erkek meslektaşları gibi giyinmelerini gülünç bulanlar olabilir. Oysa bugünün kadınları işte mesleklerinin getirdiği şekilde, daha rahat iş yapabilme ve işe uyum sağlayabilme için bu şekilde giyinmek zorundadırlar. Bugünün kadınları ayaklarındaki bağlardan kurtarmak için diğer erkeklerin yapacakları işlerde çalışmaktadırlar. Fakat bu durum onların değerini düşürmeyecek, aksine yüceltecektir. Kadınların erkeklerle aynı işlerde çalışmaları, bazılarının iddia ettiği gibi erkekleri taklit etmek istedikleri için değil dönemin koşullarının kadını ve erkeği buna mecbur bıraktığı içindir...(Emily Burton Ketcham, 30 April 1876).

Ketcham, geçmişteki ve bugünkü kadını kıyaslamış; geçirilen evrim sonucu şimdiki kadının eskiye oranla daha aktif ve daha güçlü olduğu çıkarımsamasında bulunmuştur. Kadınların iş hayatının gereği olarak erkeklerle aynı giysileri giymelerinin erkeklerce alay konusu yapılmasını eleştirerek nedenlerini sıralamıştır. Tüm bu olumsuz yaklaşımlara rağmen kadının bir erkekle aynı işi yapması, onun değerinde bir azalmaya yol açmayacak aksine saygınlığını artıracaktır. Aşağılık kompleksi içinde oldukları belli olan bazıları, erkeklerle benzer işlerde çalışan kadınların kendilerini kıskanıp taklit ettikleri iddiasında bulunmuştur. Fakat yazar, bunun gerçeği yansıtmadığını, yaşam koşullarının kadını buna zorladığını ifade etmiştir.

A Vindication of the Rights of Woman'da (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi) "Kadınların zorla yalnızca ev içindeki işlerle ilgilenmeye

mahkûm edilmesinin mümkün olmadığını defalarca tekrarladım; bu görüşümü gerçek olgulardan çıkardığım yadsınamaz savlarla desteklediğime inanıyorum.” (Wollstonecraft, 1792: 5) diyen Mary Wollstonecraft, kadını katı cinsiyetçi toplumsal rollerle ev içine hapsederek kamusal alanda çalışmasına fırsat tanımayan ataerkil düzene serzenişte bulunmuştur.

Alman feminist ve yazar Hedwig Dohm (1831-1919) bahçede, fabrikada, mağazada, ofiste çalışan kadının sözde doğal yerinin ev ve âile olduğunu iddia eden ikiyüzlülere 1876’da kaleme aldığı *Das Frauen Natur and Recht* (Women’s Nature and Privilege) adlı eserinde şu cümlelerle itiraz etmiştir:

Ah, tarlalarda ve otlaklarda, fabrikalarda, sokaklarda ve madenlerde, mağaza tezgâhlarının arkasında ve ofislerde alınlarının teriyle kuru ekmeğini kazanan milyonlarca kadının karşısında kadın sınıfı ile ilgili bu saçmalık. Tarlalara ve fabrikalara gidin ve dirgen kullanan ve sırtları yüz kilo yük altında bükülen kadınlara sınıf teorinizi vaaz edin! Her bir kadına ve onun geçimini sağlayan adama rahat bir yuva verebilir misiniz? Hayır, yapamazsınız... Eğer iddia ettiğiniz şey doğruysa, âilenin kadınların doğal mesleği olduğu ve devletin ve refahının âileye bağlı olduğu, bu sizin dürüst fikrinize ve sadece bir tabir değilse, o zaman evlenmemiş her erkeği aşağılayın ve küçümseyin. Çünkü o, doğaya karşı vatana ihanetten ve devlete karşı kötü niyet beslemekten suçludur (Dohm, 1976).

Kapitalizmin vaatlerinin başarısızlığını gören Fransız sosyalist feminist Flora Tristan (1803-1844), *L’Union Ouvriere* (The Workers’ Union/ İşçi Sendikası) (1843) adlı son çalışmasıyla Friedrich Engels’ten 51 yıl daha önce sosyalizm ve feminizmi harmanlamayı başarmış öncü bir isimdir. “Feminizmin ve popüler komüniter sosyalizmin annesi” ünvanına sahip olan Tristan, işçi ve kadın hakları için mücadelede birlik içinde olunması gerektiğini fark etmiş; işçi sınıfının kurtuluşunu, kadın hürriyetine bağlamıştır:

Zavallı çalışan kadınlar! Sinirlenmek için pek çok nedenleri var! Önce kocaları. (Mutlu bir şekilde evli olan az sayıda işçi sınıfı çiftin olduğu kabul edilmelidir)... Hem kanunen hem de eve getirdiği parayla daha fazla emir sahibi olan koca (ve o aslında) eve sadece küçük bir günlük ücret getiren ve sadece evinde pek mütevazı bir hizmetçi olan karısından çok daha üstün olduğunu düşünür. Sonuç olarak koca, karısına büyük bir küçümsemeden başka bir şeyle davranmaz. Onun her kelimesiyle veya bakışıyla aşağılanan zavallı kadın, kişiliğine bağlı olarak ya açıkça ya da sessizce isyan eder... Tekrar ediyorum kadın, bir işçinin hayatındaki her şeydir. Anne olarak onu çocukluk döneminde etkileyebilir... Konuyu incelemeye istekli olmadan önce skandal nidaları atan siz erkekler, neden kadınlar için hak talep ettiğimi anlamaya başladınız mı?... Söyleyin, mutlu musunuz?... Hayır, hayır... Efendi ve köle arasında, kişi yalnızca onları birbirine bağlayan zincirin ağırlığı ile yorulabilir. Özgürlük eksikliğinin hissedildiği yerde mutluluk var olamaz (Corcoran, 1983: 121-123).

Kapitalist sistem, adaletsiz bir biçimde kadını erkek işçinin yarısı hatta daha azı bir ücretle çalıştırarak emeğini sömürmektedir. Bu da erkeklerin kadınları küçümsemesine ve onlar üzerinde baskı kurmasına sebep olmaktadır. Böyle bir aşağılamaya maruz kalan kadın, sessiz ya da aleni bir şekilde isyan edecektir. Tüm bu olumsuz sonuçlar ailenin mutluluğunu engelleyecek etmenlerdir. Erkeğin efendi, kadının köle mesabesinde görüldüğü toplumlarda özgürlük ve mutluluğun varlığı söz konusu olamaz. Tristan'a göre tüm işçiler, kadın çalışanların haklarını müdafaa etmek için el ele vermeli ki işçi sınıfı ezilmekten kurtulup özgür olabilsin.

Anthony'nin hayat hikayesini içeren *The Life and Work of Susan B. Anthony: A Story of the Evolution of the Status of Women* (1898) adlı çalışmasını kaleme alan arkadaşı Ida Husted Harper'a yardım eden Susan B. Anthony, kadının "eşit işe eşit ücret" anlayışıyla kamusal alanda çalışması için savaş vermiştir. O, günlüğünde bu hususa şu cümlelerle yer vermiştir:

...Böylece, kasabadan şehre geçerken, kadının reform hareketlerine yardımcı olacak gerekli araçlar için erkeğe tamamen bağımlı olmasının büyük kötülüğünü hissetmeye başladım. Büyük maddi bağımsızlık fikrini daha önce hiç bu kadar tam anlamıyla benimsemiştim. Kadının kendine ait bir kesesi olmalıdır ve yasa karının hem bireysel hem de ortak kazanç hakkını tamamen reddettiği sürece bu nasıl olabilir?... (Harper, 2005: 103).

Anthony, sadece yazdıklarıyla değil konuşmalarıyla da dikkatleri üzerine çeken bir feminist ve aktivisttir. 1853 yılında Rochester Corinthian Hall'da yapılan Eyalet Öğretmenler Kongresi, tarihte ilk kez bir kadının, Susan B. Anthony'nin sesinin duyulmasına şahitlik etmiştir. Toplantıda tartışılan "öğretmenlik mesleğine avukat, doktor veya bakanlık kadar neden saygı duyulmuyor?" sorusunu herkesin şaşkın bakışları arasında şu şekilde cevaplamıştır:

Bana öyle geliyor ki şikâyet ettiğin saygısızlığın sebebini anlayamıyorsun. Toplum, kadının doktor, avukat ya da bakan olacak kadar beyni olmadığını, öğretmen olmak için bolca sahip olduğunu söylediği sürece, öğretmeyi küçümseyen her erkek, bütün İsrail'in ve güneşin önünde bir kadından daha fazla beyni olmadığını zımnen kabul ediyor? (Harper, 2005: 99).

Bu cevabıyla kendisi de bir öğretmen olarak Anthony, daha çok kadına yakıştırılan öğretmenlik mesleğinin diğer işler kadar değerli olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Kadının öğretmenlik dışında doktor, avukat gibi statüsü yüksek sayılan meslekleri yapabilecek zekâdan yoksun olduğunu iddia eden erkeklerin aslında öyle abartılacak bir beyne sahip olmadığını söylemiştir.

“Bağımsız ekmek bağımsız ahlâk verir: - Maddi bağımlılık ahlâki itaati yaratırken; - Öyleyse para kazan – zengin ol.” (Sherr, 1995: 229) diyen Susan B. Anthony, kadınların iş hayatında maruz kaldığı adaletsizliği bizzat kendisi de tecrübe etmiştir. Başarısız bir erkek öğretmenin yerine bir okulda göreve başlayıp büyük yararlılıklar sergilediği halde düşük bir maaşla çalışmak zorunda bırakılmıştır. Çünkü hemen her yerde kadınlara, erkeklere ödenen maaşın dörtte birinin verilmesi gelenek haline gelmiştir Bu yüzden uzun yıllarca kadın öğretmenlerin sözcülüğünü üstlenmiş, konuşma özgürlüğünü kullanmaları hususunda ısrarcı olmuş, eşit işe eşit ücret karşılığında okullardaki tüm pozisyonlara yerleştirilebilmelerini talep etmiştir (Harper, 2005: 45, 83).

Alman Komünist Partisi Komintern Yöneticisi, Marksist Clara Zetkin’in *Selected Writings* (Seçme Yazılar) (2015) eserinde ise; kadın sorunsalının çözümü için verdiği savaşı anlatan makaleler yer almaktadır. Ataerkil sisteme ve erkek egemen toplum anlayışına başkaldırı niteliğindeki çalışmada kadın emeğinin sömürülmesi ve kadın işçilere uygulanan ayrımcılık, eşit işe eşit ücret gibi konulara değinilmektedir (Zetkin, 2015).

3. OSMANLI KADIN HAREKETİ

3.1. Hareket-i Nisvân

“Osmanlı Kadın Hareketi”, Osmanlı kadınının kamusal alana çıkabilmek adına mücadele etmesi, kadın-erkek eşitliğini sağlama ve sosyal statülerinin düzeltilmesi için çaba harcaması eyleminin adıdır. “Hareket-i Nisvân” adı da verilen bu kadın hareketini, tarihsel olarak üç bölüme ayırmak mümkündür. Osmanlı kadın hareketinin başlangıç tarihi, *Terakki* gazetesinin *Terakki-i Muhadderat* (Kadınların İlerlemesi) ekindeki “Bir Kadın” imzalı ilk kadın mektubunun neşredildiği 28 Haziran 1868’dir. “Erken Dönem” olarak adlandırılan bu ilk dönem, II. Meşrûtiyet’in ilân edildiği 24 Temmuz 1908’de sona ermiş ve Milli Müdâfaa yıllarını kapsayan ikinci dönem başlamıştır. 1923 Cumhuriyet’in ilânı ile de üçüncü dönem start almış ve halen devam etmektedir (Zihnioğlu, 2003: 20-21). Serpil Sancar ise birinci dönemi, *Terakki-i Muhadderat* ile başlatıp Türk Kadınlar Birliği’nin kapatıldığı 1935 ile sonlandırmıştır (Sancar, 2014: 92). Birinci dalga kadın hareketinin başlangıcını 17. yüzyıl, bitişini I. Meşrutiyet’in ilânı olarak kabul eden Çaha; bu hareketin “kamusal alanda görünürlük”, “siyasi yaşamda söz hakkı” ve “eşit yasal hak talebi” olmak üzere üç ana hususa odaklandığını belirtmiştir. Kadın hareketinin emekleme merhalesi sayılan bu dönemde kadınlar, kamusal alana dâhil olma mücadelesi içindedir (Çaha, 2001).

19. yüzyıl, kadın hareketlerinin dalga dalga dünyanın dört bir tarafına yayılmasına şahitlik etmiştir. Söz konusu hareketler, içerik olarak benzerlikler arz etse de ülkeler bazında değerlendirildiğinde kendine has yöntem ve özelliklere sahiptir. Bununla birlikte kadın-erkek eşitliği ve özgürlük noktasında müşterek bir tutum izlemişlerdir (Davaz, 2014). Osmanlı kadın entellektüeller, kadınların siyâsi hak talep etmeleri ve siyasetle alâkadar olmaları için daha vakit olduğu yönünde söylem geliştirmiştir. Bu hususta Fatma Nesibe Hanım, 1912 yılında 5. Beyaz Konferans’ta yaptığı konuşmada John Stuart Mill ve İngiliz sufrajlarının oy hakkı mücadeleleri hakkında malumat verdikten sonra “Biz daha bir hakkı siyâsi isteyecek kadar cüretkâr değiliz hanımlar! Yalnız şimdilik hukûk-u medeniye insâniyet hakkı, yaşamak hakkı istiyoruz” demiştir (Demirdirek, 2011: 117) Batılı hemcinslerinin aksine II. Meşrutiyet’e kadar Osmanlı kadınının siyasal hak talebinde bulunmamış olması, onların “müsâvât-ı tamme” (tam eşitlik) istemedikleri anlamına gelmemektedir. Bu, sadece yaşadıkları toplumun koşulları ile alâkalı bir husustur. Bu yüzden İngiliz ve Amerikan sufrajelerin sergilediği eylemlerin aynısının Osmanlı toplumunda ortaya

çıkmasını beklemek doğru değildir. Böyle olmakla birlikte 17 Aralık 1908’de Servet-i Fünûn’da yayınlanan “İslam kadınlarının Bir Teşebbüsü” adlı yazı dikkat çekicidir. Şöyleki bu yazı, II. Meşrutiyet dönemi Meclis-i Mebûsan’ın açılışına katılma arzusu içindeki kadınların, kendilerine müsaade edilmezse, “İngiliz kadınları gibi parlamento önünde nümayiş yaparız” şeklinde gözdağı vermeleriyle alakalıdır (Berktaş, 2004: 351).

Örfî ve Şer’î Hukuk ile idâre edilen Osmanlı Devleti’nde kadının yeri ve rolü çoğunlukla evle sınırlandırılmış ve bu kadın algısı, yüzyıllar boyunca herhangi bir değişime uğramaksızın toplumsal hafızaya nakşedilmiştir. Ancak ataerkil zihniyet tarafından oluşturulmuş bu geleneksel düşünce yüzünden kadın, erkekle eşit görülmemiş; eğitim, çalışma, oy kullanma gibi daha birçok haktan mahrum kalmıştır (Ortaylı, 2009). Bunun yanı sıra bizzat devlet eliyle kadının giyimine kuşamına karışılmış; nerelere kiminle gidebileceğine, nasıl hareket edebileceğine dair fermanlar yayınlanmıştır. *Kemalizim’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (1919-1970)* adlı eserinde toplumsal hayatta Osmanlı kadınına getirilen yasakları da ele alan Caporal (1982: 141), *Levant Herald* gazetesinde yayınlanan bir habere yer vermiştir. Bu haber, II. Abdülhamid’in kadınlar hakkındaki buyruğunu içermektedir:

Majesteleri Sultan’ın buyruğu ve Şeyhülislamın talebi üzerine, Danıştay’ın olurlarını alan İçişleri Bakanlığı, Müslüman kadınların giyecekleri giysilerin niteliğini ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirleyen kurallar koymuştur. Genel yerlerde ve işlek caddelerde görünmek ve ziyaretler yapmak Müslüman kadınlara yasaklanmıştır. Polis memurları büyük uyanıklığı göstermeye ve kurallarda öngörüldüğünden daha ince bir çarşaf giymeye cüret eden bir kadın görür görmez, tutanak tutmaya çağırılmışlardır. Tutanak, kurallara karşı gelen kadının adını, kuralları çiğneyişin tüm ayrıntılarını içerecektir; tutanak İçişleri Bakanlığı’na ve Polis Müdürlüğü’ne iletilecektir. Bundan başka, Müslüman kadınlara arabayla ya da yaya olarak Beyazıt, Şehzadebaşı ve Aksaray semtlerine gitmek, oralarda gezinmek, Kapalıçarşı’ya girmek ve dükkânlara girip oturmak yasak edilmiştir. Bu kuralların çiğnenmesi halinde, karşı gelenler, ceza yasasının 254. maddesi uyarınca kavuşturulacaktır, kullanılan arabanın sürücüsü de kadın gibi cezalandırılacaktır. Bunlara ek olarak, Müslüman kadınların genel yerlerde gruplar halinde toplanmaları kesinlikle yasaklanmıştır. Bu tür bir grubu gören bir polis, kadınlara dağılmalarını emretmekle yükümlüdür. Bu dağılma çağrısı, gruptaki en yaşlı kadına, yanındaki öbür kadınlara yöneltilecektir. (Tüzüğün son bölümü, erkeklerin genel yerlerde kadınlara karşı nasıl davranmaları gerektiğine ilişkindir.) Herhangi bir erkek bir kadına laf atar ya da işaret eder ise, ceza yasasının 202. maddesi uyarınca cezalandırılacaktır (Levant Herald Gazetesi, 15 Ağustos 1891).

Hatta Tanzimat döneminde, kadınları alışveriş mağazalarına ve erkeklere ait mekânlara girmekten, sokaklarda gezinmekten men eden bir ferman çıkarılmıştır. Buna göre Müslim veya gayrimüslim fark etmeksizin gece vakti sokakta yakalanan kadın suçlu muamelesi görmüş, zabıta tarafından sorguya çekilmiştir. Akabinde kadın,

evi yakınsa evine yollanmış, değilse muhtarın ya da imamın evinde geceyi geçirmek zorunda bırakılmıştır (Kurnaz, 2013: 163). Osmanlı toplumunda nispeten tahsilli gayrimüslim kadınlar, Müslüman kadınlara nazaran daha özgür ve rahat davranmaktadır. Bu durum, geleneklerine bağlı muhafazakâr çevrelerce hoş karşılanmamıştır. Tanzimat'ın ilânını müteakiben ortaya çıkan kültürel çeşitlilik, Batılaşmayı savunan kesimle bu gerici güruh arasında hem sözel hem de fiiliyata varan kavga ve çatışmayı doğurmuş, kadınların maruz kaldığı baskı ve saldırıların dozunu artırmıştır. Bu bağlamda Osmanlı basınında, Avrupâî giysiler kuşanıp sokaklarda yürüyen kadınlara yapılan taciz ve hücumların ayıplandığı yazılar neşredilmiştir. Bu yazılardan biri 23 Nisan 1919 tarihli, *Memleket Gazetesi*'nde yayınlanan yazıdır: "Dün kumkapı şimendifer istasyonunda beklemek de olan bir Müslüman hanımı başına şapka giymiş bulunduğu için bit- tevkif [tutuklanarak] polis müdüriyetine sevk edilmiştir. Bu hanımın ismi Nuriye olup yaptığına nedâmet [pişmanlık] etmekte ve bu hareketinin teşvik olduğunu söylemektedir" (Kaplan, 1999: 468).

Meşrutiyet'in ilanıyla kadınlar eskiye oranla biraz daha özgürleşmekle birlikte sokakta tesettüre riâyet etmeyenlere karşı yasaklar devam etmiştir. Giyimi gelenek ve göreneklere aykırı bulunan kadınlar, Dâhiliye Nezâreti'nin adli takibatına uğramış; cezâî işlemle korkutulmuştur. Bununla da kalmayıp dini işlerde en yüksek mevkiye sahip Şeyhülislâm tarafından Müslüman kadınların ecnebi kadınlarının kılık-kıyafetlerine benzer, İslâma uygun olmayan giysilerden uzak durmaları için nasihat ve uyarı içerikli bir mesaj verilmiştir. Diğer taraftan Belediye reisinin, kadınların yanlarında eşleri var iken tiyatroya gitmek gibi aktiviteler için dışarıda vakit geçirmesini sağlayacak bir karara imza atması gibi olumlu bir takım gelişmeler de görülmüştür (Kurnaz, 2013: 164).

19. yüzyıla gelindiğinde dünyada ve bilhassa Batı'da ortaya çıkan ekonomik, sosyal, siyasal gelişme ve değişimlere geleneksel ve kapalı bir toplum yapısına sahip Osmanlı aydını da tepkisiz kalmamış; bir takım reaksiyonlar göstermiştir. Toplumdaki konumu ev içi, annelik ve zevcelik rolleriyle sınırlanmış kadınlar, hürriyetlerini kısıtlayan hukuk dâhil her türlü kurum ve kuruluşa savaş açmış; uğradıkları cinsiyet ayrımcılığını protesto etmiş; eğitim, miras, evlilik ve boşanma gibi hususlarda eşitliğin gözetilmesini talep etmiştir (Çakır, 1996: 22). Kadınlar, artık sokakta giyecekleri dış kıyafetin devlet eliyle belirlenmesine ve bu yönde yapılan müdahalelere de isyan etmeye başlamıştır. Rasime Hanım'ın "Gerçek dürüstlük ve gerçek ahlak, kamuoyunu

kadınların evde kalmasını, oradan dışarı çıkmamasını, çıkınca da dikkatle örtünmesini istemeye yöneltmemeli, asıl kurtarıcı ve aydınlatıcı düşüncelere hizmet etmelidir.” yazısı, bu içeriktedir. Başta Saray erkânı, âlimler ve toplumun bir kısmının önemseydiği; şekilciliği özden üstün tutan “formalizm” (biçimcilik) anlayışı, Abdülhamit dönemi kadınının sosyal hayata dâhil olmasını engelleyememiştir (Caporal, 1982: 143).

Osmanlı kadın hareketinin ana gündemini oluşturan mevzulardan bir tanesi de “taaddüt-i zevcât” yani çok eşlilik olup kızların görücü usûlü yöntemiyle evlenmeye mecbur bırakılmaları eleştirilmiştir (Demirdirek, 2011: 113). Aynı konu, Ahmet Mithad Efendi gibi bazı Osmanlı aydın erkek ve kadın yazarlar tarafından da ele alınmıştır. Onlar, kadınların statülerinin iyileştirilmesi adına mücadele vermiş; “toplumsal hastalık” olarak nitelendirdikleri kızların zorla evlendirilmesi, cariyelik müessesesi ve çok eşlilik geleneğinin kaldırılmasını talep etmişlerdir (Kandiyoti, 1991: 26). İlber Ortaylı’ya göre Osmanlı toplumunun yapısı, ataerkil kodlarla meydana getirilmiştir. Bununla beraber çok eşlilik uygulaması sanılanın aksine abartıldığı kadar fazla değildir. Özellikle İstanbul’da nadiren görülmüş (Ortaylı, 2009: 58-59) olmakla beraber İttihat ve Terakki yönetimi tarafından bu konu dikkate alınmıştır. Kanunlaştırılan Hukûk-ı Âile Kararnamesi ile kadınlar lehine önemli bir tedbir maddesi yürürlüğe sokulmuştur. Bu maddeye dayanarak evlilik sözüyle tesis edilen nikâh akdinde, şayet koca kuma getirmeye yeltenir ise kadın doğrudan boşanma hakkına sahip oluyordu. Aslında Avrupa’ya kıyasla Osmanlı kadını, kafes arkasında erkeğe bağımlı yaşayan bir konumdan ziyade Batılı hemcinslerinden daha özgürdür ve hak talep etmede daha öndedir (Ortaylı, 2009: 125).

Halide Edip (Adıvar) ve Ziya Gökalp, Türk feminizmi hususunda benzer görüşleri paylaşmıştır. Onlara göre toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sebebi, dış kökenli tesirler ve dinlerdir. Gökalp, kaleme aldığı *Türkçülüğün Esasları* (1970) adlı çalışmasının bir kısmını feminizme ayırmış; eski Türk dini Gök Tengri (Ulu Tanrı) inancında kadınlara bir takım yüce güçlerin atfedildiğini ve konar-göçer Türk boylarında cinsiyetler arası eşitliğin bulunduğunu ifade etmiştir (Durakbaşa, 1998: 140-141.) Deniz Kandiyoti de aynı şekilde dinlerin, kadın hak ve hukuku üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğuna inanmaktadır. Çünkü kadınların evlilik ahitnamelerine, üzerlerine eş/eşler getirilmesini engellemek amacıyla şerh koydurması; tek taraflı boşanma hakkının sınırlandırılması ve kadına da boşanma

hakkı verilmesi gibi reformlar, gerek Müslim gerekse gayrimüslim muhafazakârların tepkisini çekmiştir. Osmanlı toplumunda söz sahibi bu dini otoriteler, devletin kendi özel alanlarına müdahale etmesinden hoşnutsuzluk duydukları için tüm güçleriyle direnme yoluna gitmiştir (Kandiyoti, 1991: 27). İslâm hukuku anlamına gelen “Şeriat”, kadınların erkeklere kıyasla yaradılış bakımından eşit olmadığından yola çıkarak kadını daha aşağı bir mevkide kabul etmiştir. Aslında Kur’ân’da kadınlara tanınan pek çok haktan bahsedilmekle birlikte söz konusu bu hakların erkekle eşit görülmeyen bir cinse yani kadına verilmiş olduğunda şüphe yoktur. Her ne kadar ekonomik şartlar yüzünden tercih edilememiş olmakla beraber izdivaç ve âileyle alakalı yasalar erkeğin birden fazla evliliğine müsaade etmektedir ki bu da hukuki konum bakımından erkek üstünlüğünü göstermektedir. Bunun bir diğer göstergesi cariyelik sistemi olup mâli güce sahip her erkek dilediği sayıda köle kadın satın alabilmekte ve onlarla karı-koca ilişkisi kurabilmektedir. Boşanma da erkeğin lehine kolaylaştırılmış iken bazı istisnalar dışında kadın, bu hakka sahip değildir. Yine aynı görüşün devamı niteliğinde olarak çocukların velâyeti anneye bırakılmaz, babaya ve babasının âilesine yüklenmiştir. Diğer taraftan Batılı hemcinslerinden farklı olarak Osmanlı kadınının, mülkiyet ve miras hakları bulunmakla birlikte, mirastan erkeğinkinin yarısı kadar pay almaktadır (Berktaş, 2004: 10-11).

Meşrutiyet döneminde zirve yapacak Osmanlı kadın hareketinin, eğitilmiş kadın sayısının artışıyla ilintisi mutlaklıdır. Bu harekete öncülük yapan kadınlar, daha ziyade orta sınıf ve kentli olma, aristokrat ailelerde yetişme, iyi eğitim alma gibi nitelikleriyle dikkat çekmiş ve eğitim talebinde daha ısrarcı davranmışlardır (Çakır, 1996: 22-24). Sosyal hayatta söz sahibi olmaya başlayan bu eğitilmiş kadınlar, buldukları özgürlük ortamını fırsat bilmişlerdir. Arkalarına basının desteğini de alarak dönemin gazete ve dergilerinde kadınların sorunlarını köşelerine taşımışlar, kadınları şuurlandırmayı amaçlamışlardır. Ayrıca feminist karaktere sahip pek çok kadın dernekleri kurmuş ve böylece yeni bir Türk kadın kimliğinin inşâsı yolunda önemli adımlar atmışlardır (Demirdirek, 2011: 98; Çakır, 1996: 22). Ana merkezleri İstanbul ve Selânik başta olmak üzere Osmanlı topraklarının muhtelif şehirlerinde yardım, eğitim, kültür, siyasî ve ülkeyi savunma amaçlı; vatanın sorunlarına çözüm arayan, feminist kimliğe sahip birçok kadın derneği kurulmuştur. Bu dernekler aracılığıyla çeşitli sorunlara çözümler bulunmaya çalışılmıştır (Çakır, 1996: 43). Batı’daki kadın derneklerinden farklı olarak Osmanlı kadın dernekleri, siyasal hakların elde edilmesini

gündemlerinin başına yerleştirmemiş; çevreye zarar verici eylemler yapmamıştır. Bununla birlikte 1913'te Ulviye Mevlan (Civelek) tarafından kurulan Osmanlı'nın tek feminist derneği *Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-i Nisvân Cemiyeti* ve *Kadınlar Halk Fırkası*, Batılı sufrag derneklerin görüşlerine yakın bir çizgiye sahiptir (Davaz, 2014). Bu derneklerin yanında birçok yardım derneği de Osmanlı topraklarında faaliyet göstermiştir. Bu derneklerin amacı; Balkan Savaşı'nda kendi isteğiyle savaşa katılmak, yaralanan askerlere hastabakıcılık yapmak, yardım toplamak, kadınların iş bulmasını temin etmek, yaşam kalitelerini iyileştirmektir. Ayrıca yaptıkları toplantı ve neşriyatlarla kadınları eğitmeyi ve bilinçlendirmeyi vizyon edinmişlerdir. Kurtuluş Savaşı yıllarında ise donanımlı kadın teşkilatlarının doğmasına zemin hazırlamışlardır (Kaplan, 1999: 472). Bu derneklerden bir diğeri de Osmanlı kadın hareketi içinde değerlendirilebilecek 1918'de kurulan *Sade Giyinen Hanımlar Cemiyeti* isimli kadın derneğidir. Bu dernek, kadın giysilerinin millileştirilmesi yönünde çalışmalar yapmıştır. Ferace, çarşaf, peçe gibi kadının hareketlerini kısıtlayan, onu toplumsal hayattan soyutlayan kıyafetler yerine modern çağa yakışır, çalışmayı engellemeyecek, rahat ve Avrupaî tarz giysiler talep etmiştir. Patriarkal görüş doğrultusunda, Osmanlı'da kadının ev dışında giydiği giysiler, başta kadının olmak üzere erkeğin ve devletin dahi namusunu korumaya yönelik bir fonksiyona sahiptir. Bu tesettür olgusu, kadını sosyal yaşamdan tecrit etmektedir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Osmanlı kadınları, haklarını savunmak; bedenlerinin denetlenmesine, tesettür bahanesiyle kamusal alandan dışlanmalarına karşı çıkmak amacıyla pek çok dergide makaleler yayınlamıştır (Çakır, 1996: 174, 177, 183).

Kadınlar, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı döneminde Batılı hemcinsleri gibi siyâsi yaşama dâhil olmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1923 yılında Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde tesis edilen *Kadınlar Halk Fırkası*, ilk kadın partisi olma özelliği taşımaktadır. Ancak bu parti, *Halk Fırkası* adında bir başka partinin kurulma sürecinde olması ve isim benzerliğinden dolayı uygun görülmemesi nedeniyle hükümet tarafından reddedilmiştir. Kadınlara parti yerine cemiyet inşa etmeleri tavsiye edilmiştir. Aslında *Kadınlar Halk Fırkası*, isim olarak fırka olmakla birlikte gayesi siyasi hak talebinden ziyade kadınları eğiterek kamusal hayatta söz sahibi olmalarını temin etmektir (Toprak, 1988: 30- 31). İlâveten çoğu kadın derneği, kendi bünyeleri altında dergi ve gazete yayınlamıştır. Böylece daha fazla sayıda kadına seslerini duyurmalarının yanı sıra okurlarına kadın hakları, kadın sağlığı, eğitim,

çalışma gibi hususlarda bilgiler vermiştir (Akdağ, 2015: 151). Osmanlı kadın basınının bel kemiğini meydana getiren dergi ve gazeteler, kimisi kısa kimisi uzun ömürlü olmak üzere II. Meşrutiyet'ten başlayarak Cumhuriyet'in ilânına dek belli sürelerde varlık gösterebilmiştir. *Demet, Mehâsin, Şehbâl, Kadın, Kadınlar Dünyası, Kadınlık, Sıyânet, Seyyâle, Kadınlar Âlemi, Bilgi Yurdu Işığı, Türk Kadını, Genç Kadın, İnci, Diyânet, Ev Hocası, Süs, Firûze* kadınlara yönelik yayınlanan bu neşriyatın başında gelmekte olup kadın yazarların kaleme aldığı makale ve mektuplarla dikkati çekmektedir. Avrupâi kültürle donatılmış, Batılı hemcinslerinin çalışmalarını izleyen, eğitilmiş, yabancı dil bilen kadın yazarların görüşlerini dile getirdikleri söz konusu basın Osmanlı kadın algısında yaşanan değişimi sergilemede oldukça başarılı olmuştur (Kaplan, 1999: 467). Bu bağlamda sayıları kırkın üzerinde olan süreli yayınlar, tüm ülkelerde olduğu gibi Osmanlı kadınının da sesini duyurmasına yardımcı olacak en mühim araçlardan birisidir. Kadın süreli yayınları, Osmanlı kadınının Batılı hemcinsleri gibi eşitlik mücadelesinde hak taleplerini dile getirdikleri tartışma zeminleri hazırlarken ayrıca kadın yazarların yitirilmiş, bir zamanların güçlü Türk kadın kimliğini tekrar geri getirmek; iyi eğitilmiş, kamusal alana ayak basmış elit kadın profili meydana getirmek amacıyla makaleler yazdıkları yerler olmuştur (Demirdirek, 2011; Şahin, 2018: 88) Demirdirek, iki grupta kategorize ettiği Osmanlı kadın basınının birinci kategorisindeki mecmûalar âile, ev işi, elişi, çocuk bakımı vs. meseleleri ele alarak Batıvâri bir çizgiyi okurlarına sunmaktadır. Bunun yanında diğer bir amaçları, kadınların âileye ve cemiyete karşı sorumluluklarını hatırlatıp bu hususta eğitmektir. Diğer dergiler ise kadın hakları ve isteklerini köşelerine taşımayı gaye edinmiş; eğitim, çalışma, eşini seçerek nikâhlanma, kılık-kıyafette serbesti gibi konular üzerine odaklanmıştır (Demirdirek, 1998: 66-71).

Kadın yazarların çalışmaları başarılı olmuş ve Osmanlı kadını kamusal alanda kendisine yer edinmiştir. Özellikle kadına eğitim hakkı verilmesi, ebelik başta olmak üzere öğretmenlik gibi mesleklerde kadın istihdamının yolunu açarken (Kurnaz, 1991: 18); kızların fazla geciktirilmeden, belli bir yaşa gelince evlendirilmesi geleneğinde de mutlak bir değişikliğe neden olmuştur (Akdağ, 2015: 167). Ayrıca savaş yıllarında erkeklerin cephelere gönderilmesi ile oluşan işçi açığı, kadınların çalıştırılmasıyla kapatılmaya çalışılmış olup bu durum, ataerkil toplum yapısını temelinden sarsmıştır (Toprak, 1992: 234). Şöyleki önce Balkan Savaşları, akabinde de I. Dünya Savaşı daha fazla sayıda kadının kamusal alanda iş ve meslek sahibi olmasında son derece etkili

olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu ağır savaş koşulları, Osmanlı tebâsı etnik grupların başkaldırmasıyla devletin günden güne küçülmesine, Türk milliyetçiliğinin ve ona paralel Türk feminizminin doğmasına sebebiyet vermiştir. Erken Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin de aynı vasafta sahip olmasının nedenini, yine Türk milliyetçiliği ile açıklamak mümkündür. Fakat bu milliyetçi ideoloji, kadın hareketi üzerinde özgür kadın hüviyeti meydana getirme çalışmalarını perdelemek gibi olumsuz bir takım etkiler doğurmuştur. Meselâ Halide Edib Adıvar'ın “Bir kadın evvela Osmanlı, bir vatanperverdir... Vatanın hukuku, kadınlık hukukundan bin kat mühim ve muhteremdir” sözü, kadın yazarların feminizm algısını göstermektedir (Berktaş, 2004: 15, 19). Milliyetçilik ve feminizm arasındaki ilişkiyi değerlendiren Sancar'a göre, ortak değerler şemsiyesi altında biraraya gelmiş insanlardan oluşan toplumu inşâ etmede hayali/kurgu “ulus”, “vatan”, “milliyetçilik” gibi terimlere ihtiyaç duyulmuştur. Milliyetçilik söylemi kurgulanırken toplumsal cinsiyet rolleri devreye sokulmuş; ülke, erkek ırkının otoritesindeki bir âileye benzetilmiştir. Bu hayali yapılanmada kadının payına düşen rol, ulusun annesi olmaktır. Söz konusu bu hayal, yüzyıllar boyunca bozulmadan, değiştirilmeden korunmuş ve “ana” mefhumu “vatan” ile yakın bir ilişki kurularak “vatan ana” veya “anavatan” şeklinde zihinlere kazınmıştır. Bu tarz cinsiyetçi kodlamalar vatana, kadına atfedilen “namus” ve “şeref” sıfatlarını kazandırırken; kadın ise vatana faydası dokunacak nesilleri doğurup büyütmeyle sorumlu tutulmuştur. Bununla da yetinilmeyip ayrıca kadınları ev içiyle sınırlandırmak ve kamusal alandan soyutlamak amacıyla milliyetçilik ve kapitalizm devreye sokulmuştur (Sancar, 2014: 54-65). Kadın haklarının gelişiminde, Cumhuriyet'in ilânından sonra daha fazla bir hareketlilik gözlenmiştir. Artık kadınların medeni ve siyasal hakları gündemi işgal eden mühim konuların başında gelmektedir. *Kadınlar Halk Fırkası* adlı ilk siyasal partinin –ki daha bir erkek partisi bile yoktur- kurucusu ve başkanı Nezihe Muhiddin'in “Türk kadını, ülkesinin yeniden doğuşunu paylaşmalıdır. Biz, Türk kadınları, toplumsal ve siyasal yaşamda hak ettiğimiz yeri almalıyız; kurtuluş savaşındaki özveri ve hizmetlerimiz bize bu hakkı veriyor.” sözleriyle altını çizdiği gibi, bu hak başkaları tarafından lütuf mahiyetinde onlara verilmemiş bilakis kadınların kendi mücadeleleri ile kazanılmıştır. Dolayısıyla kadınlar, Cumhuriyet'in kuruluşunda erkeklerle eşit bireyler olarak rol almak istemektedir. (Berktaş, 2016: 11).

Herşeye rağmen kadınlar lehine mühim reformların yapıldığını da belirtmek gerekir. Bu anlamda reformların en radikalleri 1920'ler ve 1930'lardakidir. Bilhassa 1924 tarihli yasa ile çok eşlilik ortadan kaldırılmış, boşanmada her iki cinse de eşit haklar verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında kadınlara eğitim ve istihdam eşitliği sağlanmıştır. 1934 tarihine gelindiğinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınırken; 1935'te milletvekili olma yolu açılmıştır. Yine altını çizmek gerekir ki yapılan tüm bu radikal reformlara karşın Kemalist rejimi devrimci olarak nitelemek doğru değildir. Çünkü kadınların statüsünü iyileştirme ve geliştirme adına yapılan her bir düzenleme, kadın haklarına verilen değerden ziyade vatanın ve milletin ilerlemesi içindir (Lapidus, 2010: 85-86).

Diğer taraftan kadın hareketine karşı devletin sergilediği tepkiyi üç farklı boyutta değerlendirmek mümkündür. Yasaklamaların sözkonusu olduğu ilk evreyi kapsayan 17. ve 18. yüzyıl boyunca başta kadınların giyim-kuşamları olmak üzere çarşı, pazar, mesire yerleri gibi dış hayata ait yerlerde sergileyecekleri davranış ve tutumlarının nasıl olması gerektiğine dair bir takım düzenlemelere gidilmiş; fermanlar çıkarılmıştır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinin akabinde kadınların tahsil görmelerini sağlamak amacıyla yapılan çalışmaların, kadınların lehine bir reaksiyon olarak okunabileceği ikinci bir aşama dikkatleri çekmektedir. Osmanlı'da yükselmekte olan modern sosyal hayatta kadınların da emeğine ihtiyaç hissedildiği için kadınlar kamusal alanda devlet desteği ile eğitim görmeye başlamıştır. Muallime Mekteplerinden mezun olan kadın öğretmenlerin içinden ve onların eğittiği talebelerden hatırı sayılır miktarda eğitimli yazar, şair, ressam kadın ordusu meydana gelmiştir. Üçüncü ve son evre ise yine kadınların lehine görünmekle beraber “onları koruma” ve “onlardan faydalanma” konsepti üzerinden kendini göstermiştir. Genç Türkiye'nin Batılı devletler seviyesine erişme/terakki ülküsü, kadınları da sisteme dâhil ederek onların beden ve zihin güçlerinden faydalanmayı zorunlu kılmıştır (Çaha, 2001). Kandiyoti'ye göre dönemin iktidar partisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülke-millet sevgisi ve bilincine sahip, geleceğin çocuklarını büyütebilecek; tahsilli, tercihen kamusal alanda istihdam edilmiş anne ve eş vasfındaki kadınlar aracılığıyla milli âileyi oluşturma arzusu içindedir (Kandiyoti, 1991: 36) Fakat devlet eliyle inşa edilmek istenen bu yeni kadın kimliğinin, geleneksel kadın kimliğinden bariz bir farkı yoktur. Kemalist erkeklerin hayalinde canlandırdığı modern Türk kadını kendisini; toplumu, milleti ve devletine adanmış, fedakâr, sadık, çalışkan, bir varlıktır (Berktaş, 2004: 19). Onlara göre

kadınlar; cinsiyetlerine en uygun meslekler olan öğretmenlik, hemşirelik gibi işlerde çalışabilmek için eğitilmelidir. Lâkin kamusal alanda çalışmakla birlikte ev içi işlerinden, çocuk büyütme, zevcelik vazifelerini yerine getirmekten sorumlu bir kadın için âilesi önce gelmelidir. Benzer bir algının, dönemin kadın yazarları tarafından da benimsendiği görülmekte olup ileri bir toplum meydana getirmek için erkek zihniyetinin değiştirilmesi yerine sadece kadının eğitim alması ve sosyal hayata dâhil olmasının kâfi geleceği görüşü hâkimdir (Sancar, 2014: 192). Bu da kadınların, ataerkil görüşten soyutlanmış özgür bir şuur ve hareket ortaya koyamamış olmalarının en büyük sebebi olsa gerektir. Çünkü gerek âilede ve gerekse toplumda varolan toplumsal cinsiyet rol ve modelleri, radikal bir sorgulamaya tâbi tutulmamış ve sorunun kökenine inilememiştir. Dolayısıyla kadın hareketinde yeni umutların filizleneceği umulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ataerkil kodlamalar varlığını devam ettirdiği için kadın-erkek eşitliği noktasında reel bir değişim elde edilememiştir (Berktaş, 2004: 20). Bu durumu Durakbaşa şu sözlerle ifade etmektedir:

II. Meşrutiyet döneminde çıkan kadın dergilerinde hak talep eden, erkeklere isyan eden kadın söylemi ile Cumhuriyetin ilk dönemindeki kadın hakları söylemi arasında çok önemli bir fark olduğu, bu izleyen dönemde kadın taleplerinin erkek himayesi altına girdiği, dolayısıyla resmi ideoloji çerçevesinde, genellikle görevlendirilerek, yüksek sesle (!) hatiplik yapan bir sürü kadın olmasına rağmen 'kadın sesi' nin bir bakıma boğulduğu söylenebilir (Durakbaşa, 1989: 37).

3.1.1. Osmanlı Kadınının Eğitimi

Kadınlara dair yayınlanan süreli yayınlarda kadın haklarının, problemlerinin ele alınması, meselenin önce âilede sonra da Osmanlı toplumunda müzâkere edilmesine kapı aralamıştır. Bu mecmûa, gazete gibi basın organları sayesinde Batılı kadın hareketinin ve çalışmalarının sıcak takibi mümkün olabilmıştır. Böylece Doğu-Batı kıyaslaması ve tahlili yapılabilmektedir. Kadın yazarlar ve Osmanlı aydın kadrosu esinlendikleri sufrag eylemlerini, daha ılımlı sayılabilecek bir tarza dönüştürerek kadınların haklarını savunmaya başlamış; eğitim başta olmak üzere bir takım taleplerde bulunmuştur (Şahin, 2018: 88).

Geleneksel Osmanlı toplumunda, genç kızların eğitimi meselesine örfî ve şer'î hukuk göz önüne alınarak yaklaşılmıştır. Bu bağlamda kızlar, buluşa erer ermez evlendirildikleri için erkekler kadar tahsil görmelerine gerek duyulmamıştır (Güzel, 1985: 868). Tanzimat döneminden önce Osmanlı'da eğitim kurumları, sıbyan, enderun mektepleri ve medreselerdir. Daha fazla okutulmaları lüzumsuz görüldüğü için kızlar, erkeklerin aksine yalnızca ilkokula gidebilmiştir. Sadece aristokrat âileler, kız

çocuklarına evde özel hocalar tutarak eğitim seviyelerini yükseltme yoluna gitmiştir (Kurnaz, 1991: 4). Çünkü cemiyetin onlardan beklediği aslî vazife iyi bir zevce ve vâlide olmalarıdır. Bunu da ya annelerinin veya büyük annelerinin ev idâresi, çocuk bakımı, dikiş-nakış gibi kadın için öğrenilmesi zorunlu kabul edilen bir eğitimden geçerek öğrenmişlerdir (Aşa, 1989).

Avrupalı kadınlar oy kullanma hakkı elde edebilmek amacıyla teşkilatlanıp eylemler yaparken; aynı dönemde Osmanlı kadını, hak ve hukuk bağlamında daha fazla mahrumiyet yaşamıştır. Kız çocukları, yalnızca temel din derslerinin verildiği Sıbyan Mekteplerinde tahsil görebilmiştir. Söz konusu mektepler ise sadece şehirlerde mevcut olduğu için köy ve taşrada yaşayan kızlara eğitim fırsatı tanınmamıştır (Tekeli, 1982). Tanzimat'ta ise kızlara meslekî eğitim verilmesi amacıyla Ebe Mektebi, Kız Sanayi Mektebi ve Kız Öğretmen Okulu gibi birçok okul açılmıştır (Kurnaz, 1991: 18). Açılan ilk Kız Rüştîyelerinde eğitim alan kız öğrencilere ders verecek kadın muallime olmadığı için dikiş-nakışın dışındaki tüm derslere erkek öğretmenler girmiştir (Aşa, 1989: 16). Tanzimat döneminde, Osmanlı aydınları kadının eğitilmesi hususunda “Baticılar” ve “Gelenekçiler” olarak iki farklı ekol altında toplanmıştır. Bu iki ekolün ortak paydada bulunduğu nokta, kadına cemiyet hayatında yüklenen vazife ve rolleri iyileştirmek ve geliştirmektir. Osmanlı erkek aydınları, evvela kadının iyi bir zevce ve iyi bir vâlide olmasının toplum açısından lüzumuna dikkat çekmiştir. Eğitilmiş kadının, çocuklarını lâyıkıyla yetiştireceğine; sevgi ve muhabbet dolu bir karı-koca münasebetiyle mutlu bir aile hayatı kuracağına ve neticede toplumun terakkisine ve refahına katkı sağlayacağına inanılmıştır (Durakbaşa 2009: 97).

II. Meşrutiyet ile birlikte dalga dalga yayılan hürriyet ortamı, Osmanlı kadın medyasının artışı tetiklemiştir. Kendilerinden önceki nesle nispeten bilinç düzeyleri yüksek olan bu devir kadınları, eğitim talebinde daha ısrarcı davranmışlardır. Kadının eğitimini destekleyen kadın yazarlar, kadın süreli yayınlarında kaleme aldıkları makalelerde, yüzyıllardan beridir kadının câhil ve bilgiden mahrum bırakıldığı konusunda hemfikir olup çareyi eğitimde bulmuşlar; cinsiyet bağlamında kadına yüklenen rol ve görevleri tartışmaya açmışlardır. Bazı yazarlar, kadının eğitilmesini desteklemekle birlikte meseleye cinsiyetçi bir yaklaşım sergilemiş ve topluma sağlıklı, kültürlü bireyler yetiştirmekle sorumlu tuttıkları kadının eğitim meselesini “çocuk sağlığı ve terbiyesi”, “ev işleri ve ev idaresi” gibi özel alana ait konularla sınırlandırmışlardır (Çakır, 1996: 66-74). Osmanlı'nın tahsilli asrî erkekleri de artık

çocuklarına annelik yapacak eğitimsiz, cahil kadınla izdivaç yapmak istememektedir. Bunun yerine iş hayatında birlikte çalışacağı, düzgün eğitim almış kadın arayışı içine girmiştir. Bu bağlamda Osmanlı entellektüelleri, yeni modern çağın gereklerinden olarak evlenecek eşlerin birbirini görüp beğenerek seçmesini salık vermiş; kadın-erkek eşitliğinin sözkonusu olduğu çekirdek âilelerde daha sıcak ilişkilerin kurulacağını iddia etmişlerdir (Kandiyoti, 1991: 10).

Kadınların eğitimine getirilen öneri ve tenkitler, sayısı giderek artan kadın feminist yazarlar tarafından da yakından takip edilmiş; kadın dergileri aracılığıyla karşıt tezler ileri sürülmüştür. (Gündüz, 2008:167-168; Kılıç, 2005: 259; Akyüz, 2018: 230). Dolayısıyla kadın eğitimi gittikçe önem kazanmış; evde veya okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimi kapsayan örgün eğitim müesseselerinde tahsil görmüş kadınların ürettikleri eserleri ve çalışmalarıyla kamusal alana katılımları kolaylaşmıştır. Diğer taraftan kendilerini daha iyi ifade eden kadınların, aldıkları eğitimin kalitesinden şikâyet ettikleri görülmüştür. Eğitimdeki kalitesizliğin en büyük nedeni ise ataerkil düzenin hâmilliğini üstlenen entelektüel erkeklerin, kadınlara geleneksel rol modellerini benimseterek onları nesnelleştiren ve onların öznel kimliklerini kazanmalarının önüne geçen bir eğitim sistemini benimsemeleridir (Karaca, 2012: 5).

Netice olarak II. Meşrutiyet, dini ağırlıklı derslerin yerini Cumhuriyet ideolojisinin benimsediği eğitim sistemini almaya başlanan; eğitimde kadın-erkek eşitliği adına daha fazla hak kazanımına şahit olunan kadın hareketi için önemli bir dönemdir. Zorunlu ve parasız ilköğretim, eğitimin ülke genelinde yaygınlaştırılması ve tevhid-i tedrisatın yani bütün eğitim kurumlarında birliğin temin edilmesi gibi bir takım yenilikler uygulamaya sokulmuştur. Böylece yüzyıllardır devam edegelen dinsel ve geleneksel eğitimden çağa uygun, modern bir eğitim sistemine geçilmenin sinyalleri verilmiştir (Çakır, 1996: 223). Bunun önemli bir nedeni, Osmanlı topraklarında faaliyetlerini sürdüren misyoner okullarıdır. Şöyleki kadınla erkek arasındaki farkın doğal olduğu fikrinden yola çıkarak erkeğin kadından üstünlüğünü ispat etme çerçevesinde oluşturulan bilhassa Amerikan menşeli dini kolejler, Osmanlı entellektüellerinin tepkisini çekmeye başlamıştır. Zirâ dünyanın dört bir yanına yayılmış bu okulların asıl hedefi, Hristiyanlığa ve bu dinin ortaya koyduğu öğretilere gönülden bağlı ev kadını ve annelerin yetişmesini sağlayarak misyonerlik çalışması yapmaktır. Ayrıca kendi okullarında çalışacak öğretmenleri de mezun ettikleri

kızlardan temin ederek bünyelerine yabancıların girmesini engellemek istemişlerdir. Öncesinde bakışlarını gayrimüslimlere çeviren bu misyonerler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Müslüman kızlara yönelik mektepler bina etmişlerdir ki Osmanlı kadın hareketlerinde başat rol oynayan kadınlar da bu okullarda eğitim görmüştür. Osmanlı devlet adamları, tüm bu misyonerlik çalışmalarının önüne geçebilmek ve Batılı tarzda eğitim verebilecek bir eğitim sistemi oluşturabilmek adına 1857’de Maarif-i Umûmi Nezâreti (Eğitim Bakanlığı) kurmuştur. Bakanlığın ilk icraatı 1859’da açtığı ilk Kız Rüştîyesi olmuştur (Van Os, 2009: 340).

Bununla birlikte Osmanlı/Türk kadın hareketlerinin gerçek manada hedefine ulaştığı söylenemez. Bunun sebeplerinden biri, devlet ideolojisidir. Üstel’e göre II. Meşrutiyet’in karar mekanizması, “yeni toplum - yeni insan” tasarımında geleneksel toplum hayatında nesne konumuna indirgenen kadına öznel bir varlık statüsü kazandırmayı amaçlamıştır. Çünkü II. Meşrutiyet döneminde mektepli kız çocuklarının, gelecek nesilleri doğurup büyütüp yetiştiren kültür aktarıcıları olduklarının farkına varılmıştır. Böylesi bir farkındalık ve bilincin ortaya çıkması, kadın ve kadınlığa ait yeni rol modellerinin icadını gerektirmiştir. Bu yeni rol modellerinin kadınlar tarafından kabul edilmesinin yolunun aynen “erkek vatandaş” inşasında olduğu gibi zorunlu ilköğretim olduğuna inanılmıştır. Bu nedenle kız ve erkek çocuklarının ilköğretimden başlayarak kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerine uyumlu farklı derslerle eğitilmesi, Maarif-i Umûmiye Nezâreti’nin 1913 tarihli öğretim programında bildirilmiştir. Bu bağlamda müfredatta kızlar için “Malûmât-ı Medeniye”, “İdâre-i Beytiye”, “Tarih” gibi dersler yer almıştır (Üstel, 2004:112-113). Dönemin hürriyet havasından etkilenen pek çok entelektüel kadın, erkeklerden ayrı eğitim alabilecekleri bir dârülfünûnun kendilerine tahsis edilmesini istemiştir. Bu arzu, onların üniversite tahsili yapmalarının önünü açmıştır. Böylece kızlar; 1914 yılında, darülfünûnda “Hukûk-u Nisvân” isimli ders de dâhil olmak üzere serbest dersler almaya başlamış iken 1915 senesinde sadece kadınlara mahsus İnas Dârülfünûnu hizmete açılmıştır (Kaplan, 1999).

Yine bu dönemde kadın hakları savunucusu dernekler ve onların medyası niteliğindeki yayınlar tarafından, Batı modeli yeni bir kadın kimliği var edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle evvela giyim-kuşamı ile toplumsal hayat içerisinde rahatlıkla yer alabilecek, tahsilli, vatansever, geleneksel normlara ve kısıtlayıcı kaidelere karşı savaş veren batılı kadın modeli örnek alınmıştır. Böyle olmakla birlikte kadından

kocasının sözünden çıkmaması, evi ve âilesine bağlı olması, ahlâk dışı, âsi bir hayat yaşamaması beklenmiş; millileştirilme kaygısına düşülmüştür (Kaplan, 1999, s.470). Bu bağlamda kadından “iyi vâlide” ve “iyi eş” olması beklenmiştir. Zirâ kadınlar, saf Türk ulusal değerlerini nesilden nesile aktararak vatana sadık, çalışkan, sağlıklı nesilleri büyütecek öğretmenler olarak görülmüştür (Kandiyoti, 2007: 17).

3.1.2. Osmanlı Kadınının Çalışması

Üretkenliği yani iş hayatına aktif katılımı bilhassa başkent İstanbul’un devlet dairelerinde çalışmakla bir tutan anlayış, hâlâ bu kamusal alana dâhil olamamış Osmanlı kadınının hakiki manada çalışmadığı ve ekonomiye katkı sağlayacak bir üretim gerçekleştirmediği yönünde bir yanılsamaya neden olmuştur. Zirâ Osmanlı Devleti, tarım toplumu olma özelliğine sahip olup ekonomisini oluşturan temel ürünler tarımdan karşılanmıştır. Dönemin tarım teknolojisini meydana getiren temel araçlar, öküz ve saban gibi sınırlı aletler olup insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle toprağı işlemek, tüm köylü âilesinin ve özellikle kadının vazifesidir. Gündüzleri tarımla uğraşan kadın, hanesindeki evişi, yemek, çamaşır, çocuk bakmak gibi diğer tüm işlerden de sorumludur. Görüldüğü üzere Osmanlı kadını, hem içerde hem de dışarda çalışmış olup bunun aksini iddia etmek mümkün değildir (Çakır,1996: 261). Köyde ve şehirde kadınlar farklı ekonomik faaliyetler icra etmekle birlikte şehirli zengin kadınlar, direk üretime katılmasalar bile mal varlıklarını değerlendirerek hem kendilerine ek gelir sağlamışlar hem de yanlarında çalışanlara ekmek kapısı olmuşlardır. Kentlerde kadının kolaylıkla bulabileceği işlerin başında genellikle evlerde hizmetçilik gelmektedir. Diğer taraftan köylerde tarım ve hayvan besiciliği eğitim şartı gerektirmediği için kadının işsiz kalması ve eve kapanması sözkonusu olmayıp kadının hayatla bütünleşmesi şehir yaşamına nazaran daha kolaydır. Ayrıca kırsal yaşamın zorlukları ve standardı şehire göre daha düşük olmasına karşın, köylü kadını üretim zincirinde yer aldığı için âile içinde ve toplumdaki konum bakımından daha güçlü ve daha özgürdür (Dingeç, 2010: 14, 20).

Osmanlı topraklarında bitip bilmeyen savaşlar, erkeklerin çalışma hayatından çıkmak zorunda kalması ve geride kalan âilelerin ekonomik açıdan problem yaşamaları ve bunun sonucunda kadınların, erkeklerden boşa kalan işlerde istihdam edilmesine yol açmıştır. Böylece Türk kadını, eğitim gerektiren öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerin yanı sıra sokak temizliği, fabrika işçiliği dâhil çok farklı iş kollarında çalışmaya başlamıştır (Yaraman, 2001: 98-101). Öyleki kadınların, erkek berberliği

mesleğine de el attıkları görülmüştür. Beyoğlu, Sirkeci, Divanyolu semtlerinde kadınların, erkeklere saç sakal traşı yaptığını, dönemin *Sabah Gazetesi* şaka yollu olarak “Erkeklerimiz, şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar” şeklinde yorumlamıştır (Toprak, 1992: 231).

Ancak kadının çalışma hayatına girmesine hoş bakmayan gruplar da olmuştur. Meselâ Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti (1913-1914) âzâlarından Bedra Osman Hanım’ın telefon şirketine memure olarak girme başvurusu kabul edilmemiştir. Bunun üzerine cemiyetin, bu konuyu kamuoyuyla paylaşıp müzâkere konusu yapmasıyla ilk kez bir Türk kadını devlet memuru olarak istihdam edilmiştir. Aslında kadınlar ilk memuriyetlerine Tanzimat döneminde öğretmenlik mesleği ile giriş yapmıştır. Buna reaksiyon gösterilmediği halde telefon memureliğine tepki verilmesinin nedenini, kadın-erkek bir arada çalışmak durumunda kalınmış olmasıyla izah etmek mümkündür. Yoksa Anadolu’nun küçük sanayi tesislerinde ve tarlalarda çalışan kadınlara itiraz edildiği görülmemiştir. Şehirlerdeki iş yerlerinde ise kadınlarla erkekler ayrı ayrı çalıştırılmıştır (Kurnaz, 1991: 95-96). Aslında kadınlar, daha önceleri kadınların yapmadığı işlere de el atmıştır. Tanzimat’ın ilanıyla kadınlara tanınan eğitim fırsatı, onlara çalışma hayatında yer edinebilmelerinin yolunu açmıştır. Tahsilli kadınlar, özellikle yazım alanı olan edebiyat, basın gibi daha birçok sahada seslerini duyurmayı başarmışlardır. Kadın için en ideal bir meslek olarak nitelendirilen öğretmenlik mesleğini, askerlik vazifesi gibi yerine getirenler arasında Nakiye Hanım (Elgün), Halide Edib de vardır. Fakat yıllar içinde bu meslek grupları ile yetinilmemiş gün geçtikçe farklı iş kollarında kadının varlığı hissedilmeye başlanmıştır. Meselâ 1919 tarihinde İstanbul’un Yıldız semtinde “Hanımlar Fotoğrafçısı- Naciye” tabelasıyla fotoğrafçılık yapan Naciye Hanım bunlardan biridir (Yaraman, 2001: 102).

Meşrutiyet yılları; *Ma’mûlâtı Dâhiliyye İstihlâki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi*, *Osmanlı Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti*, *Kadınların Çalıştırma Cemiyeti İslâmiyyesi*, *Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Cemiyeti*, *Teâl-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*, *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye* derneklerinin kurulmasına şahitlik etmiştir. Bu kadın dernekleri; genellikle fakir, gariban kadınlara terzilik, dikiş-nakış, boyama ve el sanatları alanında kurslar vererek meslek sahibi olmalarını desteklemiştir. Savaş yıllarında ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar, toplumsal bir krize neden olmuş ve bu durumdan bilhassa kimsesiz kadınlar etkilenmiştir. Çalışacak

işi ve nafakalarını karşılayacak âilesi olmayan kadınların bu perişan hali, kadın dergilerinde de ele alınmış ve çözüm aranmıştır (Kaplan, 1999: 470).

Maddi ve manevi olarak tüm dünyayı etkileyen I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'ni es geçmemiştir. Savaşta erkek nüfusu azalmış, yeni insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu açık, kadınlar tarafından kapatılmaya çalışılmış; erkeklere tahsis edilmiş iş alanlarına yerleştirilmişlerdir. Zaten, geleneksel olarak âileyi geçindirmekle yükümlü sayılan erkeğin ortalarda olmaması, kadını çalışmaya zorlamıştır (Toprak, 1998: 34-38). Ancak Birinci Cihan Harbi'nin son bulmasıyla cephelerde savaşan erkekler eski işlerinin başına geri dönmüştür. Osmanlı kadını, Batılı kızkardeşleri gibi sadece dokuma sanayiindeki mevkilerini muhafaza etmeyi başarabilmiştir. Bunun nedenini, bu iş kolunun az maaşlı olması ve kadına ait ev içi işlerinin devamı niteliğinde görülmesine bağlamak yanlış olmaz. Kadınların işlerini kaybetmemek adına çetin bir mücadele verdikleri gibi bir çıkarımsamada bulunmak yerine erkeklerin tenezzül etmeyip başka işlere yöneldikleri saptamasını yapmak, gerçeğe daha yakındır (Yaraman, 2001: 99).

27 Eylül 1333 (1917) tarihli *İktisadiyat Mecmuası*'nın "Hanımlara ticaret dersleri" başlıklı yazısına göre bu şartlar altında, resmi daireler bile memure kadın alımına başlamıştır. Ticarete de el atan kadınlar için İstanbul Galata rıhtımı arkasında, tamamı kadın tüccarlardan oluşan bir pazar kurulmuştur. Bu pazar yeri, tacire kadınların Mudanya gibi yakın kazalardan getirdikleri ürün ve malları sattıkları yer vazifesi görmüştür. Ayrıca ticaretle meşgul olacak kadınların eğitilmesi lüzumlu görülüp Ticâret Mekteb-i Âlisi eliyle İnas Darülfünûnu 'nda bir bölüm açılmasına karar verilmiştir. Bölüme gösterilen ilginin büyüklüğü, yüzden fazla kadının müracaatı sonrası anlaşıldığından ikinci bir şubenin açılması zorunluluğu doğmuştur (Aktaran Toprak, 1998: 34-38).

Dönemin iktidar partisi *İttihad ve Terakki Fırkası*, kadınları sosyo-ekonomik yaşama dâhil etmek suretiyle vatanın ilerlemesini sağlamak ve hem de daha fazla yandaş kazanmak amacıyla kadın derneklerinin inşasında desteğini esirgememiştir. Enver Paşa ve eşi Naciye Sultan tarafından kadınların çalışmasının özendirilmesi ve uzun süren harpler neticesinde iyice azalan nüfusun yeniden canlandırılması gibi mühim bir takım ihtiyaçları karşılayabilmek adına *Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti* (1916-1923) kurulmuştur. Kendisinden beklenen hizmeti başarıyla yerine getiren bu dernek sayesinde fabrikalarda çalışan kadın işçi sayısında gözle görülür bir

artış yaşanmasının yanısıra askerî taburlarda da kadınlar görev almaya başlamıştır. Öyleki orduda istihdam edilen bu kadınlar, zaman içinde yararlılık gösterip rütbesi onbaşı, çavuş ve başçavuşluğa kadar yükselmiştir. Ayrıca derneğe kayıtlı kadınlardan bazıları memur, bazıları da işçi veya sezonluk işçi kapsamında işe yerleştirilmiştir (Çaha,1996: 99-100).

Sonuç olarak kadınlar, ister köyde ister şehirde olsun çalışma hayatının bir şekilde içinde olmuşlar; zamanla toplum yapısında meydana gelen birtakım değişim ve gelişmeler, onların kamusal alanda görünürlüklerini artırmıştır (Dingeç, 2010: 25).

II. Meşrutiyet döneminde süregelen savaşlar, erkeklerden boşta kalan iş kollarına kadınların yerleştirilmesine neden olurken İstanbul Kibrit Fabrikası, İzmit Aba Fabrikası, Çorap Fabrikası, Beykoz Deri Fabrikası gibi tesislerde kadın işçi sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Hereke, Karamürsel, İstanbul’da Eyüp Sultan dokumaları gibi halı dokumacılığında bilhassa kadınlar tercih edilmiştir. İstatiksel olarak 1913’de dokuma sanayiinde %50’ye varan işgücü oranıyla kadın istihdamı dikkat çekmektedir (Caporal 1982: 135-137). Bu bağlamda 1927’de Sanayi Sayımı sonuçlarına göre şu tespitler de yapılmıştır: 14 yaşından büyük toplam işçi sayısı 124.444 olup bunun 29.533’ü yani %23.73’ü kadındır. 14 yaşından küçük toplam işçi sayısı ise 22.684 olup bunun 8.107’si yani %35.74’ü kızdır. Memur statüsünde aynı kurumlarda istihdam edilen toplam 7.817 çalışandan 1.609’u yani %20.58’i kadındır. “Patron/İşveren” bazında değerlendirilecek olursa toplam 10.941 kişiden yalnızca 155’i yani %0.14 kadardır (Makal, 2012: 47). Diğer taraftan devleti yöneten idareci kadro, ülkede kâfi derecede özel sermaye bulunmadığı için sanayileşme atılımlarını kendi üstlenmiş ve eskisinden farklı olarak “ithal ikameci”² bir sanayileşme politikası benimsemiştir. Makal’a göre her ne kadar artan bir şehirleşme sürecine girilmiş ve II. Dünya Savaşı döneminde cephelerde savaşan erkeklerden boşta kalan işlere kadınlar yerleştirilmiş olsa da çalışan kadın sayısında artış az olmuştur. Bu durum, 1936’da yürürlüğe sokulan İş Kanunu ile de pek değişmemiştir. Meselâ 1947 yılı baz alındığında toplam işçi sayısı 289.147 iken çalışan kadın sayısı %17.6 oranıyla

---

² “İthal ikamesi”, dünya üzerindeki pek çok ülkenin ekonomisini modernleştirmenin ve gelişmiş devletlerinki gibi bir sanayiye sahip olmak için uyguladıkları önemli bir ekonomik politikadır. İzlenecek stratejiye göre ülke içi üretim, uluslararası piyasalarda varlık gösterebilecek seviyeye ulaşmaya dek sürdürülebilir dış ticaret politikaları ve muhtelif maddi ve mâli vasıtalarla korunmalıdır. Kısaca içe dönük, yerli bir sanayileşme politikası olup dışardan ürün ithal etmektense milli bir imalâta gidilmesi şeklinde bir yaklaşım sergileyen bir sanayileşme yöntemi olarak tanımlanmıştır (Korum, 1977: 27).

50.851'dir. 1950 yılına gelindiğinde sayı 65.123'e ve 1960'da ise 89.400'e dayanmıştır. Lâkin çalışan kadın sayısındaki artışa mukabil toplam işçi sayısı içindeki oranında azalma görülmüştür (Makal, 2010: 23).

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Modeli

İnsan ve toplum davranışlarını mercek altına alan psikoloji, sosyoloji, antropoloji, eğitim gibi sosyal bilim dallarında nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Çünkü sayısal ifadeler, söz konusu davranışları izah etmekte yetersiz kalmakta olup davranışın niçin yapıldığını açıklayamaz (Ergün, 2005). Albert Einstein'ın "Sayılabilen her şey önemli değildir ve önemli olan her şey sayılamayabilir" sözünü nitel araştırma yöntemini tanımlamak amacıyla paylaşan Patton'a göre nitel bulgular mülakatlar, gözlemler ve dökümanlar olmak üzere üç farklı veri toplamayı içermektedir (Patton, 2014).

Kadın araştırmaları, interdisipliner bir bölüm olması nedeniyle edebiyat, sosyoloji ve tarih gibi farklı disiplinlerin ilgi alanına girebilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, kadın hareketi, ait olduğu dönem ve ortam açısından çok yönlü olarak anlaşılacak istendiği için Nitel Araştırma Yöntemi benimsenmiştir.

4.2. Verilerin Analizi

Tezde Nitel Araştırma Yönteminin içinde yer alan Doküman Analizi tekniği kullanılmıştır. Bu teknik sayesinde araştırma soruları çerçevesinde kadın yazarların, görüşlerini kadın hareketi bağlamında hangi ana temalar üzerinden inşa ettiklerine ve söylemlerindeki benzerlik ve farklılıklara bakılmıştır. Doküman Analizi hem basılı hem de elektronik materyallerin incelenmesinde, yeniden gözden geçirilmesinde izlenen sistematik, nitel bir yöntemdir (Patton, 2014).

Birincil kaynak olarak kadın yazarların kadın dergilerindeki metinleri kullanılacağı için bu materyallere İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki süreli yayınlar kısmından ulaşılmıştır. Bu bağlamda tez çalışması için, 1890-1950 yılları arasındaki "Osmanlı kadınının eğitimi ve çalışması" ile alakalı söz konusu yazarlara ait olduğu düşünülen metinler seçilmiştir. Bu metinlerin orijinal dili "Osmanlıca" olarak da isimlendirilen Osmanlı Türkçesi olup veri analizi aşamasına geçmeden önce, eldeki bu dokümanların Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Türkçesi'ne transkripsiyonu yapılmıştır. Çevirilen kelimelerin karşılığı köşeli parantez içinde verilmiştir. Veri analizinde ise incelecek kadın yazarların kadının eğitimi ve çalışması üzerine kaleme aldıkları makaleleri değerlendirilmiştir. Bu sayede kadın yazarların fikirleri kategorize edilebilmiştir.

Birincil kaynakların yanında, kadın dergilerinde yazıları bulunan kadın yazarlara ait kitap, makale, biyografi gibi ikincil kaynaklardan da faydalanma yoluna gidilmiştir. Bu anlamda tetkik edilen kadın yazarlar tarafından kaleme alınan “kadın hareketi”, “kadın basını”, “kadın yazarlar” gibi konuları ihtiva eden kitaplar ve onlar üzerine yazılan yerli ve yabancı ikincil kaynaklar da dahil olmak üzere ek literatür taraması yapılmıştır.

Batı’da ve Osmanlı’daki kadın hareketini kıyaslamak amacıyla Londra Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Glasgow Kadın Kütüphanesi arşivlerindeki Batılı kadın süreli yayınları, kadın yazar ve gazetecilere ait kitap, gazete ve makaleler taranarak sufrag yayınları birincil kaynak olarak kullanılmıştır.

4.3. Evren ve Örneklem

“Kadın Yazarların Kaleminden Osmanlı Kadın Hareketinin İzini Sürmek: Söylemler, Talepler” başlıklı tezin çalışma evrenini Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel’in 1890 ile 1950 yılları arasında Türk kadınının eğitimi ve çalışması üzerine dergi ve gazetelerde kaleme aldıkları makaleleri oluşturmuştur.

Tablo 0.1. Kadın yazarlara ait incelenen yazıların yer aldığı dergi, gazete, kütüphane/kitaplık arşivi, kitaplar ve araştırmada kullanılan makale sayısı

Kadın Yazarlar	Fatma Aliye (Topuz)	Emine Semiye (Önasya)	Halide Edip (Adivar)	Şükûfe Nihal (Başar)	Nuriye Ulviye Mevlan (Civelek)	Nezihe Muhiddin (Tepedelengil)	Sabiha Zekeriy a (Sertel)
Dergiler	Hanımlara Mahsûs Gazete (4)	Mütalaa Gazetesi (1)	Bilgi Yurdu Işığ (1)	Türk Kadını (3)	Kadınlar Dünyası (12)	Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu (3)	Büyük Mecmû a (2)
	Şehbâl (1)	Hanımlar a Mahsûs Gazete (1)	Yedigün (1)	Kadın Gazetes i (3)		Sırât-ı Müstakim (1)	Resimli Ay (1)
Gazeteler	Tercümân- ı Hakikat (1)	Kadın Gazetesi (1)					Resimli Perşembe (2)
	Mehâsin (1)	Mehâsin (1)					
Kütüphaneler	İnkılâb (1)	Yeni Gazete (1)					
	Taksim Atatürk Kitaplığı (4)	Kitapçı Tahir Efendi Kütüphanesi (1)					
Kitaplar	Nisvân-ı İslâm					Türk Kadını	Roman Gibi
Toplam Süreli Yayın Sayısı	17						
Toplam Kitap Sayısı	3						
Toplam Makale Sayısı	47						

Tabloda görüldüğü gibi Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel olmak üzere 7 kadın yazardan; *Hanımlara Mahsûs Gazete*, *Mütalaa Gazetesi*, *Türk Kadını*, *Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu*, *Mehâsin*, *Şehbâl*, *Büyük Mecmûa*, *Âlem-i Nisvân/Kadınlar Dünyası*, *Kadın Gazetesi*, *İnkılâb*, *Sırât-ı Müstakim*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Yeni Gazete*, *Bilgi Yurdu Işığ*, *Yedigün*, *Resimli Hafta*, *Resimli Perşembe* olmak üzere 17 dergi, gazete, kütüphane arşivinden 47 adet yazı alıntılanırken Fatma Aliye Hanım'ın *Nisvân-ı İslâm*, Nuriye Ulviye Mevlan'ın *Türk Kadını* ve Sabiha Sertel'in *Roman Gibi*

kitaplarından yararlanılmıştır. Bu bağlamda 7 kadın yazardan alıntılar yapılan 47 adet yazının, bu yazıların yer aldığı 17 dergi, gazete, kütüphane/kitaplık arşivinin ve 3 kitabın dağılımı kısaca şu şöyledir:

Fatma Aliye (Topuz): *Hanımlara Mahsûs Gazete* (4), *Şehbâl* (1), *Tercümân-ı Hakikat* (1), *Mehâsin* (1), *İnkılâb* (1), Taksim Atatürk Kitaplığı (4) ve *Nisvân-ı İslâm* kitabı.

Emine Semiye (Önasya): *Mütâlaa Gazetesi* (1), *Hanımlara Mahsûs Gazete* (1), *Kadın Gazetesi* (1), *Mehâsin* (1), *Yeni Gazete* (1), Kitapçı Tahir Efendi Kütüphanesi (1).

Halide Edip (Adivar): *Bilgi Yurdu Işığı* (1), *Yedigün* (1).

Şükûfe Nihal (Başar): *Türk Kadını* (3), *Kadın Gazetesi* (3).

Nuriye Ulviye Mevlan (Civelek): *Kadınlar Dünyası* (12).

Nezihe Muhiddin (Tepedelengil): *Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu* (3), *Sırât-ı Müstakim* (1) ve *Türk Kadını* kitabı.

Sabiha Zekeriya (Sertel): *Büyük Mecmûa* (2), *Resimli Ay* (1), *Resimli Perşembe* (2) ve *Roman Gibi* kitabı.

4.4. İncelenen Yazarlar Hakkında

Çalışmada adı geçen kadın yazarların seçilmesinde bu yazarların aldıkları eğitim sayesinde Osmanlı kadınının toplumsal statüsünü iyileştirmek için muhtelif dernekler kurmaları, kadın hareketi ve kadın sorunları hususunda kitaplar kaleme almaları ve kadın dergilerinde yazarlık yapmaları etkili olmuştur. Bir diğer önemli sebep; ekseriyetle aristokrat, üst sınıf âilelere mensup oldukları için ülke çapında tanınmaları ve Batı'da yükselişe geçen kadın hareketini Osmanlı toplumuna aktaran basın sözcüleri olmalarıdır. Ayrıca söz konusu yazarların, birden fazla yabancı lisana hâkim olmaları nedeniyle Avrupa ve dünyadaki kadın hakları meselesinde yaşanan gelişmeleri yakından izleyebilmeleri ve dolayısıyla Osmanlı kadınının toplumsal pozisyonu ile Batılı kadının pozisyonunu kıyaslama şansını yakalayabilmeleri de tercih edilmelerinde önemli bir faktördür.

4.4.1. Fatma Aliye Hanım (Topuz)

Fatma Aliye Hanım'ın bu tezde yer almasının en önemli nedeni, “Osmanlı Kadın Hareketi” olarak isimlendirilen fikrî ve fiilî mücâdelede aktif rol oynamasıdır. Erkeklerin tekelinde bulunan İslâm düşünce sahasına, sahip olduğu derin İslâm bilgisiyle girmeyi başaran Fatma Aliye'nin; fikirleriyle, duruşuyla, kararlılığıyla kadınlığı müdafaa etmede toplumda ve bilhassa kadınların üstündeki tesiri büyüktür (Zihnioğlu, 2003: 44). O'nun; aydınlanmış, saf İslâm kültürünü, Batı medeniyetinin yaşam stili ve âdetlerinden daha üstün tutmasının sebebi Batılı bazı kadın seyyah ve yazarların Osmanlı kadınlarına karşı önyargılı ve aşağılayıcı tavır ve yaklaşımlarıdır. Fatma Aliye, bu tarz tutumlara sert çıkışlar yapmış ve onları alaycı bir lisanla tenkit etmiştir (Zihnioğlu, 2003: 48). Kadınlık savunmasında korkmadan, çekinmeden konuşan Fatma Aliye Hanım'ın ve kız kardeşi Emine Semiye'nin kadın meselesi hakkındaki fikirleri, makaleleri, dönemin özgürlükçü ortamından da istifade ederek ortaya çıkan pek çok sayıda kadın dergi ve gazetelerinde neşredilmesi yeni, modern bir kadınlık bilincine sahip genç, dinamik, yeni nesil kadınların yetişmesini sağlamıştır. (Zihnioğlu, 2003: 51).

Fatma Aliye, “İslâm kadını” kavramını icâd etmiş; kadının dini inancından vaz geçmeden, bilâkis İslâmi değerlere dayanarak erkeklerle eşit şartlarda, hatta “anne” olabilme sıfatıyla erkeklerden üstün tutulan bir kadınlık anlayışına ve İslâmiyet'in kadına verdiği değere vurgu yapmıştır (Zihnioğlu, 2003: 44). Fatma Aliye'nin ilk Türk kadın yazar ve romancı olması, kadın meselesini eserlerine taşıyarak Osmanlı kadınına bilinçlendirmeyi kendisine ilke edinmesi onun bu teze konu edilmesini zaruri kılmıştır. Kendisi reformist bir hukukçu ve İslâm düşünürü olan Ahmed Cevdet Paşa'nın kızıdır ve aldığı konak eğitimi neticesinde “yazar” sıfatını kazanan ilk kadındır. Kendi kendine öğrendiği Fransızca lisanı O'na Batı felsefesini tanıma imkânı vermiştir. Kadın sorunsalını ve bu konu hakkındaki görüşlerini ortaya koyduğu *Nisvân-ı İslâm* adlı eserinde kendini muhafazakâr, yabancı dile vâkîf, âlim ve aydın biri olarak tanımlayan Aliye; kitaplarında kadının eğitimi, toplumdaki konumu, cariyelik, çok eşlilik, giyim, tesettür, süslenme gibi pek çok soruna değinmiştir (Kurnaz, 2011:

82). O, kadının eğitimi ve çalışmasını savunmuş; bu görüşlerini kaleme aldığı makalelerinde açıkça ifade etmiş ve kadının kamusal alanda görünür olmasından rahatsızlık duymamıştır. Diğer taraftan Osmanlı kadınının Batılı kadınları her yönüyle taklit etmekten kaçınmasını isteyen Fatma Aliye, onların sadece ilmini ve fennini almak gerektiğinin altını çizmiştir. O, ilim ve medeniyet”i geçmişten günümüze dünyayı dolaşan bir seyyaha benzetmiştir. Bu nedenle ilim her kimdeyse ondan almada bir beis yoktur (Fatma Aliye Hanım, 1892).

4.4.2. Emine Semiye (Önasya)

Emine Semiye (Kurnaz, 2008; Karaca, 2013a), hem eğitimci hem de reformcu bir kişiliğe sahip olması sebebiyle tez için seçilmiştir. O’nun şahsî hayatını ve eserlerini şekillendiren en önemli kavramlardan biri “kadınlık mefkûresi” olmuştur. Bu kavram, kısaca “kadının yalnızca kendi öz varlığını düşünmesi değil, diğer tüm kadınları da umursaması” olarak tanımlanabilir. Oldukça faal ve renkli kişiliğe sahip olup Batı’ya eğitim tahsili için gitmiş ilk Türk kadınlarından olup Fransa ve İsviçre’de yedi yıl psikoloji ve sosyoloji eğitimi alması, O’na Batılı kadınlarla Osmanlı-Türk kadınlarını toplumsal statüleri bakımından kıyaslama imkânını vermiştir. Uzun yıllar Fransa’da yaşayıp döneminin yabancı yazarlarının eserlerini okumasına rağmen kendi kitaplarında onları referans almamıştır. Aslında bu, Ahmed Mithat Efendi’nin ve dönemin yazarlarının da benimsediği Osmanlı feminizminin belirgin bir niteliği olup Batı’ya karşı temkinli ve ölçülü bir yaklaşım sergilemenin göstergesi kabul edilebilir. Emine Semiye, babasıyla Osmanlı uygarlığının Batı uygarlığından daha üstün bir medeniyet olduğu noktasında hemfikirdir ve Osmanlı kültürünü Batı karşısında her daim müdafaa etmiştir (Zihnioğlu, 2003: 46–47). Bununla beraber O, ablası Fatma Aliye gibi kadın sorunlarına kalıplaşmış toplumsal bakış açısıyla yaklaşmamış aksine daha radikal ve daha Batıvârî düşünceler içinde olmuştur (Karaca, 2013b: 1482-1487). Bundan ötürü diğer kadın yazarlar gibi sadece “yazar” olmayı istememiş ayrıca cemiyeti ve kadınları düzeltmeyi ve eğitmeyi kendisine misyon edinmiştir (Kaymaz, 2009: 42).

Emine Semiye, yaşadığı çağın çok ilerisinde bir söylemle kadın-erkek eşitliğinden bahsetmiş ve hatta kadın zekâsının ve maneviyatının daha üstün olduğunu belirtmiştir. Kadını, erkeğin hizmetçisi konumuna indirgeyen herkese savaş ilan eden ve kadın hakları mücadelesinde üzerine düşen vazifeyi seve seve yapacağını açıklayan Emine Semiye, Osmanlı kadınına hürriyet sözü veren İttihat ve Terakki Cemiyetine katılarak siyasi arenada boy göstermiş ancak İttihatçilerin kendisine verdikleri “kadın hak ve hürriyeti” vaadini tutmaması söz konusu cemiyetten kopmasına yol açmıştır (Kurnaz, 2008: 35-36). Tüm bu olumsuzluklardan sonra Emine Semiye, yaşadığı hayal kırıklığıyla kadınların ilerlemesinin yalnızca kadınların birlikte elele vermesiyle mümkün olacağını söylemiştir (Emine Semiye, 1909a: 735).

4.4.3. Nezihe Muhiddin (Tepedelengil)

Fatma Aliye ve Emine Semiye gibi kadın sorunsalını ele alıp bu hususta makaleler yazan, ataerkil düzeni kıyasıya eleştiren diğer bir kadın yazar Nezihe Muhiddin Tepedelengil’dir. O’nun 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun neredeyse tüm alanlarda inkılâp yaşadığı bir çağa şahitlik etmesi hem de Cumhuriyet’in ilk feministlerinden biri olarak kadın haklarını savunması bu tezde yer almasını gerektirmiştir. Gerek hukuk alanında gerekse de askeri alanda görev yapan birçok akrabaya sahip olması hayatını derinden etkilemiştir. Savcı ve ceza hâkimi, yenilikçi bir baba ve askerî okullarda eğitim gören rejim karşıtı kuzenler, O’nun Batı kökenli sosyal ve siyâsi fikirler ile tanışmasına vesile olmuştur. Türk kızlarının, Batılı kızlar gibi yetişmesi için çabalayan Muhiddin; Kız Sanayi Mektebinde kurucu müdürlük, Dar’ül-Muallimât ve Dar’ül-Muallim gibi döneminin en iyi eğitim kurumlarında, birçok alanda hocalık ve yöneticilik yapmıştır (Baykan ve Ötüş- Baskett, 1999: 24-25). Nezihe Muhiddin, tüm bunların yanı sıra aktif çalışmalarıyla toplumsal hayatta yer almış; husûsiyetle hayır-hasenat işlerinde bulunmak için çeşitli cemiyetlerin bünyesinde mühim çalışmalar ortaya koymuştur. İlâveten dönemin Türk/Osmanlı kadını hakkında aydınlatıcı bilgiler veren ve günümüzün en önemli kaynaklarından biri sayılan *Kadınlar Dünyası* dergisinin çıkarılmasında büyük katkı sağlamıştır (Çakır, 1991: 91-97). Cumhuriyet rejimine vurgu yapan yazar, Batı’daki Birinci dalga kadın hareketini yakından takip etmiş; dünyadaki kadınların hak talepleriyle kendi ülkesindeki kadınların hak talepleri arasında bir benzerlik yakalamaya çalışmıştır. Muhiddin, aynı zamanda Türkiye’deki ilk kadın partisinin lideri olmuştur (Kutlar, 2010).

Toplumsal cinsiyet algısını ortadan kaldırmada verdiği savaşı, Osmanlı'nın yarım asırlık geçmişe sahip “kadınlık mefkûresi” ile irtibatlandırılan Muhiddin; (Zihnioğlu, 2003: 44) kendini “kadınlara hak istemek için anâneleri [gelenekleri], telâkkileri [anlayışları], hiçe sayıp sesi gür çıkan bir kadın” olarak tanımlamıştır (Nezihe Muhiddin, 1931: 6). “Kadınsız inkılâp olamaz” görüşünü savunmuş; kadınların ulusal yapılanmanın inşa sürecine katılmasını, inkılâpların tamamlanması için temel şart olarak kabul etmiştir. O, kadınların Cumhuriyet yönetiminde söz sahibi olması ve kadın hakları bağlamında toplumsal değişimin “kadın eliyle” meydana gelebilmesi adına savaş vermiştir (Zihnioğlu, 2003: 22).

4.4.4. Nuriye Ulviye Mevlan (Civelek)

Tezin kapsamı içerisinde incelenecek diğer bir isim olan Nuriye Ulviye Mevlan'a (Civelek) ait çok fazla bir bilgi bulunmamakla beraber Rus Çerkesi olduğu, henüz altı yaşındayken Osmanlı sarayına getirildiği, temel ilköğretimini aldıktan sonra on üç yaşında kendisinden çok yaşlı biriyle evlendirildiği bilinmektedir. Mevlan, ilk eşinin ölümünün ardından dönemin tanınmış gazetecilerinden Rıfat Mevlan ile nikâhlandıktan hemen sonra gazetecilik kariyerine de başlamıştır. Daha yirmili yaşlarının başında *Kadınlar Dünyası* adlı kadın dergisini çıkarmıştır (Çakır, 2006: 336). Bazen kendi adını kullanan bazen de “Kadınlar Dünyası” imzasıyla başmakaleler kaleme alan Ulviye Hanım, ilk defa bir Türk kadınının resmini neşretme yürekliliğini gösteren bu dergide yayınlanan makaleleriyle Osmanlı kadınının sesi olmuş; onların başlıca problemlerini gündeme taşımış; sosyal hayata kadının da faal olarak girmesi, kadına talak (boşanma) hakkı verilmesi, mirasta ve diğer her alanda kadın-erkek eşitliğinin gözetilmesi gibi konuları savunmuştur (Çaha 1996: 101; Demirdirek 2011). O, “hukûkumuz, hukûk-ı umûmiye arasında tanınmadıkça, Kadınlar Dünyası sayfalarını erkeklere açmaz” prensibiyle hareket ederek gazete yazarlarının yalnızca kadın muharrirlerden ibaret olduğunu ve bunu da bir yayın politikası olarak kabul ettiğini söylemiştir (Çakır, 1996: 81–82). Osmanlı'nın önde gelen feministlerden biridir ve kadının kurtuluşunu, kadının kendi çabasına bağlamıştır. Zengin ve ayrıcalıklı bir arkadaş çevresine sahip olmamasına rağmen kadın hakları konusunda daha önce hiç kimsenin söylemeye cesaret edemediği düşünceleri dile getirmiştir (Kutlar, 2010). Meşrûtiyet yıllarının getirdiği hürriyet ortamından etkilenen Ulviye Mevlan, Osmanlı kadınının içinde bulunduğu çıkmazı aşip nasıl kurtulabileceğine dair çıkarımsamalarda bulunmuştur. Bu yüzden Avrupalı feministlerle iletişime geçmiş

Batı'daki ve Osmanlı'daki kadınlık nosyonu arasındaki benzerlik/farklılıkları tespit etmiştir. Genç yaşına rağmen sahip olduğu bâsiret ve zekâsı ile Osmanlı kadınına yalnızca lisan, müzik, resim, dikiş-nakış, çocuk bakımı gibi dersler vermekle kadın sorunsalının çözülemeyeceğini idrak etmiştir. Çünkü O'na göre kadın sorunu, bu kadar yüzeysel olmayıp temelinde patriyarkal düzen tarafından oluşturulmuş geleneksel âile ve bununla biçimlenen toplumsal kültür yatmaktadır (Ulviye Mevlan, 3 Kânûn-i Sâni 1330). Bu sebeple âile kurumunun, sosyologlar tarafından tetkik edilmesi ve iyileştirilmesinin lüzûmu yönünde görüş bildirmiştir (Kutlar, 2008: 131).

Ayrıca O, kadın haklarını feminist bir yaklaşımla savunmak amacıyla *Osmanlı Müdafaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti*'ni –ki bu amaçla tesis edilen ilk dernektir– kurmuştur (Çakır, 1996: 57; Kurnaz, 1996: 162-163). Ulviye Mevlan, kadının erkekten kabiliyet ve zekâca aşağı kalmayıp kadının perişan halinin sebebinin; onu bu hale getirenler ve onu eş, anne, ev hanımı şablonuna hapsedenler olduğunu iddia etmiştir (Kurnaz, 1996: 162-163). Tam da bu yüzden “kadınların kurtuluşu ancak yine kadın eliye olacaktır” savını ileri süren Mevlan'a göre; kadınlar da seçme ve seçilme hakkına sahip olmalıdır (Kadınlar Dünyası imzasıyla, 4 Nisan 1329). Kadının Osmanlı devletinin bir yurttaşı olması, onun da vatandaşlık hak ve hukukuna dâhil edilmesini mecbur kıldığını vurgulayan Mevlan'a göre kadın-erkek eşitliği, ancak kadın hakları Hukûk-ı Umûmiye'de (Kamu Hukuku) teminat altına alınırca söz konusu olacaktır. Nuriye Ulviye Mevlan'ı dönemin diğer feministlerinden öne çıkaran en bâriz farkı, kadın hakları sorunsalına bir hukuk sorunu olarak yaklaşmış olmasıdır. Zirâ vatandaşlık hakları, bütün toplumlarda hukuk ile çerçeve altına alınıp korunmuştur. Dolayısıyla Osmanlı kadını da ancak hukukta kesinleşmiş bir hak ile kendini garanti altına alacaktır (Ulviye Mevlan, 1 Haziran 1918e: 2). Cumhuriyet Türkiye'si'nde kadın haklarından bahsedilebiliniyorsa bu biraz da O'nun çalışmaları ve özverisi sayesinde.

4.4.5. Şükûfe Nihal (Başar)

Kadın hareketinin hız kazandığı II. Meşrutiyet dönemi, kadın simaların basın, eğitim, sanat, iş hayatı gibi kamusal alanda görünürlüklerini artırdıkları yıllar olup Şükûfe Nihal de bu kadınların başında gelmektedir. Sarayla münasebeti olan, kültürlü bir aileye mensup Şükûfe Nihal Hanım üniversite mezunu Türk kadınların ilklerindedir ve ailesinin kendisine verdiği değeri her daim hissetmiştir (Malkoç, 1999: 24-29). Türk kadınının

kamusal ve siyasal hayattaki yerini alması adına mücadele vermeye daha on üç yaşında iken *İttihat Gazetesinde* yazdığı bir makale ile başlamıştır. Sözkonusu yazısında, genç kızların okullarda eğitilmeleri için lüzumlu her türlü olanağın seferber edilmesini istemiştir. Bu O'nun ileriki yıllarda kadın hak ve hukukunu savunucuları arasında olacağının ilk sinyali olarak görülebilir (Akdağ, 2015: 11). II. Meşrutiyet yıllarında çeşitli dergilerde çeşitli yazılar kaleme alan Nihal, değişen dünyanın hızına ayak uyduramayan kadınların sorunlarını çözmeye elele veremediklerinden yakınmıştır. Kadınların artık ağlayıp sızlanmayı bırakmasının zamanının geldiğini belirtip atılacak küçük adımların zamanla çığ gibi büyüyeceğini söylemiştir. Osmanlı kadınının halini, cehâlet içinde tam bir perişanlık olarak niteleyen yazara göre kadınlar, sahip oldukları gücü idrak etmelidir. Çünkü yerine getirecekleri mukaddes vazifeler, onları beklemektedir (Şükûfe Nihal, 8 Mart 1330/21 Mart 1914).

Şükûfe Nihal, iyi bir şair ve yazar olduğu kadar sıkı bir kadın hakları savunucusu, 28 Mayıs 1913'te kurulan ve Ulviye Mevlân'ın imtiyaz sahibi olduğu *Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti*'nin faal üyesidir. Sahip olduğu bu özellikler, O'nun kadın hareketlerinde aktif rol oynamasında etkili olmuştur (Argunşah, 2011: 72-73) Milli Mücadele yıllarında eşi ile vatanın kurtuluşu için *Müdâfaa-i Milliye* teşkilatı bünyesindeki İstanbul şubesinde görev almıştır. 1918 senesinde Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetinde ve giysi tedariki işlerinde gönüllü hizmette bulunmuş olmasının yanı sıra âzâsı olduğu *Asrî Kadınlar Cemiyeti*'nin tertip ettiği etkinlik ve gösterilerde de vazife yapmıştır (Argunşah, 2011: 67-69) 1923 Haziranında kurulan ve başkanlığını Nezihe Muhittin'in yaptığı *Kadınlar Halk Fırkası*'nın genel sekreterliğine Şükûfe Nihal getirilmiştir (Çakır, 1996:125-132). Yukarıda izah edilen vasıfları taşıması ve kadın eğitimiyle ilgili düşünceleri açısından önemli görülmesi, tezde yer almasında etkili olmuştur.

4.4.6. Halide Edip (Adivar)

Kadın hareketi konusunda fikirlerine başvurulacak bir diğer yazar ise; Halide Edip Adivar olup tez kapsamında tetkik edilmek istenmesinin altında yatan en büyük nedenlerden biri, yazarın hem sosyal hem de siyasi arenada boy göstererek kadın haklarını savunmuş olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık eden Halide Edip, Kurtuluş Savaşı'na katılmış;

kadınlık meselesi dâhil pek çok konu üzerine yazılar kaleme almış; fikirleri ve eylemleriyle toplumda etkin bir rol oynamış yazarlardandır (Durakbaşı, 2009). Milliyetçi tezlerin tesirinde kalan Edib'e göre; Türk kadını nasıl geçmişte erkeğinin yanında cesurca savaşmış nice başarılar imza attıysa bugün ve yarın da aynı zorlukların altından kalkabilecektir. O, bu inancını her fırsatta dile getirmiş; kadınların toplumda seslerini daha fazla duyurması gerekliliğine dikkat çekmiş; kadın ve erkeğin birbirlerine destek olurlarsa ulusal kalkınmanın gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla kadınlar da eş, anne, zevce, kardeş olarak erkeklerin yanında canla başla vatan için çalışmalıdır. Bunun için kadınlar, yeni nesili geleneksel kadın kimlikleri ile modern kadın kimliklerini uzlaştırıcı bir potada özümseyerek yetiştirme yoluna gitmelidir (Halide Edip, 15 Eylül 1917: 81).

Sadece milliyetçi ve vatansever yönüyle tanınan Halide Edip'in kadın eğitimi konusunda verdiği mücadele bilhassa dikkat çekicidir (Durakbaşı, 2009: 15; Aksoy, 2009). Yazar, Türk Ocakları'nda gençlere eğitmiş, "Halide Salih" adıyla dönemin önemli gazete ve dergilerinde makaleleri yayımlanmıştır. Hayatını öğretmenlik, idarecilik gibi eğitimle alakalı işlere adanmış Edip, kadınlara dersler ve seminerler vermiş; ana tüzük maddesi "ulusal gelenekleri reddetmeden kadınların ilim ve irfanla donatılması" olan *Teâli-i Nisvân Cemiyeti*'ni hayata geçirmiştir (Zihnioğlu, 2003: 58).

Halide Edip Adıvar, yaşadığı dönemde herkesin üstesinden gelemeyeceği ilklere imza atmıştır. Örneğin babası tarafından misyoner bir okul olan Amerikan Kız Koleji'ne gönderilen Halide Edip, bu okuldan mezun olan ilk Müslüman Türk kızı ünvanına sahiptir. Âile Kararâmesi'nin kendisine verdiği haktan faydalanarak eşinin ikinci evliliğine itiraz edip boşanmış ilk Müslüman Türk kadını olarak tanınan Halide Edip (Çalışlar, 2010: 26) Türk kadınlarının esaret zincirinden kurtulmasında öncülük yapmıştır (Durakbaşı, 2009: 15). O, gazeteci kimliğiyle para kazanarak bir kadının, erkeğe ihtiyaç duymaksızın yaşamını devam ettirebileceğini ispat etmede güzel bir örnek teşkil etmiştir. Ayrıca mevcut düzene muhalif tavırları ve daha fazla özgürlük talepleri, O'nu hükümetle karşı karşıya getirmiş ve ismi devletin kara listesine girmiştir (Çalışlar, 2010: 99). Batılı feministlerin militarist eylemlerine mesafeli duran Halide Edib'e göre; Türkiye'deki kadın hareketi ve kurtuluşu, Batı ile kati surette aynı

olmayacaktır. Zirâ tek şerefli dava, ulusu yüceltme ve ulusa hizmet davasıdır ki bu davada kadın ve erkek, tek vücuttur, cinsiyet ayrımcılığını düşünmek mümkün değildir (Durakbaşı, 2009: 196 -198). Zaten gerek eski Türk kültüründe gerekse de İslâm'da kadın değerli bir varlıktır ve toplumda saygın bir yere sahiptir (Durakbaşı, 2009: 213).

4.4.7. Sabiha Zekeriya (Sertel)

Türk düşünce dünyasının en mücadeleci figürlerinden birisi olan Nezihe Muhiddin ile birlikte kadın hareketinin sert seslerinden Sabiha Zekeriya Sertel'e de tez kapsamında yer vermek gereği doğmuştur. Sabiha Sertel solcu, Marksist ve sosyalist görüşleriyle tanınmakta olup birçok kadının iş aramaya bile cesaret edemediği bir ortamda tutuklanmayı, hapse atılmayı, infaz edilmeyi ve sürgüne gönderilmeyi dahi göze almış; yaşadığı dönem içinde kadına yönelik baskının var olduğu toplumsal algıyı yıkarak adından söz ettirmeyi başarmıştır (Sertel, 2015: 11-12).

Sabiha Sertel, diğer kadın yazarlardan çok farklı, sürekli şiddetli kavgalar yaşanan bir aile ortamında büyümüştür. Babasının evde yaşattığı zulüm, her tür zorbalık ve baskıya karşı kin duymasına sebebiyet verdiği için hayatını kadınların müdâfaasına adanmıştır (Biçer, 2008: 112). Ataerkil düşünceye sahip babası O'nun okumasını istememiş olmasına rağmen annesinin desteği ile eğitim almıştır. Benzer bir kadın desteğini, eşi Zekeriya Bey ile beraber Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversite tahsili yapmalarında ihtiyaç duydukları bursu almalarına vesile olan Halide Edip'ten görmüştür (Biçer, 2010: 23). Yazmaya henüz ilkokul yıllarından itibaren başlayan Sertel, yazılarında Osmanlı toplumunun sorunlarından olan modernleşme, yobazlık, eğitim, kadın hakları gibi meselelere yer vermiştir. Bilhassa gazete ve dergilerde kadın sorunlarını ele almış ve kadınların eğitimi olmasını savunmuştur. O'na göre; kadınlar hızla değişen toplum düzenine adapte olmalı ve haklarını kararlı bir şekilde aramaları için mutlak surette eğitim tahsil etmelidirler (Sabiha Sertel, 27 Mart 1919a: 63).

Sertel'in kadının çalışması ve kadın emeğinin korunması hususu üzerine çokça eğildiği görülmektedir. Bunun nedeni, haksız yere kocası tarafından üç talakla boş olan annesinin evini geçindirebilmek ve çocuklarını okutabilmek için çalışmak zorunda kalmasıdır (Sertel, 2015: 26-27). Çalışmayan dul kadınların toplumsal bir yük olduğunu belirten Sabiha Hanım (Sertel, Haziran 1924: 19) tüm kadınların ekonomik anlamda bağımsızlığını kazanmasını istemiştir. Zirâ çalışan kadın, âilesine ve

toplumuna yararlı bir birey olup kanunların kendisine tanıdığı haklardan faydalanabilecektir (Sertel, 18 Temmuz 1927: 4). Lâkin kadının kamusal alanda çalışıyor olması, onun geleneksel değerleri geriye atarak annelik rolünü yerine getirmesini engellememelidir (Enginün, 1989: 403).

Cumhuriyetçi kadının özelliklerine dikkat çeken Sertel, sefahat ve lüks tutkunu kadınları eleştirerek onların gerçek birer Cumhuriyet kadını olmalarını ve ülke sorunları hakkında düşünüp çözüm önerileri sunmalarını istemiştir. Ayrıca kamusal alanda çalışacak olan kadınlara uyarılarda bulunmuş; onların dişiliklerini ortaya çıkaracak kılık-kıyafet giymemelerini, iffetli olmalarını tavsiye etmiş; anne olarak topluma karşı sorumluluklarını hatırlatmıştır. O dönem Cumhuriyet reformlarında da kadının eski, geleneksel görevlerini yerine getirirken dış görünüş olarak Batılılara benzemesi beklenmektedir (Sabiha Zekeriya, 28 Mayıs 1919b: 127).

Fatma Aliye, Emine Semiye, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Halide Edip, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel, Osmanlı/Türk kadınlığını kendi kişisel görüşleri bağlamında ele almışlar ancak müşterek bir teoride mutabık olmamışlar ve dolayısıyla “özgür kadın modeli” yaratmada ortak bir paydada buluşmamışlardır. Ancak her şeye rağmen, Osmanlı toplumunda kadın hakları konusunda daha önce hiçkimsenin söylemeye cesaret edemediği düşünceleri dile getirmişler ve kadın hareketinin bel kemiğini oluşturmuşlardır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmada 1890 ile 1950 yılları arasında, Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve Sabiha Sertel'in gazete ve dergilerdeki yazıları üzerinden kadının eğitimi ve çalışmasına yönelik elde edilen bulgular ortaya konmuştur.

5.1. Kadının Eğitimi: "Kim için", "Ne için" ?

Kadın yazarlar, kadın eğitiminin gerekliliğini "iyi eş ve iyi vâlîde olma", "vatanın ilerlemesi", "bireysel hak ve özgürlük" gibi argümanlar çerçevesinde açıklamışlardır (Çakır, 1996; Aşa, 1989; Akdağ, 2016).

5.1.1. Kadının Eğitilmesi "İlk Mekteb"

İncelenen makalelerde kadının eğitimi, annelik görevi ve bu görevin önemi çerçevesinde ele alınmıştır. Kadın, kültürel kodların yüklenicisi olarak ülkenin ilerlemesinde önemli vazifeler yüklenecek nesilleri büyötmeye aday mürebbiye olarak görölmüştür. Meselâ kadın yazarlardan Fatma Aliye Hanım, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde kaleme aldığı "İlk Mekteb" başlıklı yazısında bir anne ile çocuğu arasında geçen diyalog üzerinden kadının/annenin eğitilmiş olmasının önemine ve gerekliliğine dikkat çekmiştir:

___...Bizim içinde bulunduğumuz hava mai [mavi] değil ki. Bak işte göge!
Bakmasak buraları beyaz görüyoruz, oda içinde bulunan hava da beyazdır...

___...Şimdi anladım. Ay!... Bu dediğimiz havanın bir takım cevher-i ferdlerden
[eşi benzeri olmayan cevherden] mürekkebi olduğunu nasıl biliyorsun?

___Oğlum onların nasıl bilindiğini sen sonra mektebe gittiğin vakit
öğreneceksin!

___Sen şimdi niçin söylemiyorsun?

___Söylemek bir şey değil yavrum fakat şimdi o senin küçük kafana sığmaz.
Şimdi esasını belle de sonra teferruatını öğrenirsin. İlk mektebde bu kadarı yetişir.

___O ilk mekteb neresi?

___Burası evlâdım! Diye vâlîde evlâdına ağuşunu [kucağını] açtı çocuk da
kendini oraya atıp dedi ki:

___Ah! Anneciğim mekteb böyle midir? Çocuklar mektebden öğrenmiyor.
Hocadan korkuyor. Ben ise buraya can atıyorum. Senin ağzından çıkan sözleri can
kulağıyla dinliyorum. Ah! Eğer mekteb de bana bu senin söylediğin şeker gibi
sözleri söyleyecekler ve onların ilerisini bildirecekler ise ben o mektebi severim!...
(Fatma Aliye, 9 Aralık 1891: 7).

Anneleri, çocuk için “ilk mektep” olarak niteleyen yazara göre; okul öncesinde anne tarafından verilen temel bilgiler, çocuğun gelecekteki eğitim hayatını olumlu yönde etkileyecektir. Çünkü pozitif ilimleri tahsil eden kadınlar, evlatlarına hem doğru bilgiler verecek hem de onlara okul ve öğretmen sevgisi aşılayacaktır. Diyalogda tahsilli bir anneye, evlâdının sorduğu doğayla alâkalı soruya onun anlayabileceği tarzda cevap verdirerek kendini “ilk mektep” olarak tanımlatan; meselenin teferruatını ise mektepteki hocasından öğreneceğini söyleten Fatma Aliye’ye göre böyle vâlidelerin çocukları okulu ve okumayı sevecektir. Bu bağlamda pedagojik anlamda önemli mesajlar veren bu makale, iyi anne olabilmek adına kadının tahsil görmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Yine Fatma Aliye Hanım kadının tahsil görmesini, annelik vazifesinin yerine getirilmesi yani kısaca topluma faydalı olma kapsamında değerlendirmiştir:

İnek vazife-i mâderasını [analık vazifesini] yavrusunu emzirmekle hitâma erdirir [sonlandırır]. Tavuk piliçlerini palazladıktan sonra salıverir. Kadın ise terbiye-i evlât ile vazifedârdır. Kız evlâtlardan öyle vâlideler yetişmelidir ki, hem oğullara ilk mektep vazifesini ifâ etsin, hem de oğul delikanlı olup da mekâtibi âliyye [yüksekokullara] gidince hanesindeki vâlidesini kendisine yabancı bulup da onu beğenmemezlik etmesin. Bu vech ile kadınlığı hâkir görmesin... Âileden alınacak terbiye-i esâsiye insanın o kadar iliklerine geçer ki mektep ve tahsilin bunu geçiremediği pek çok defalar görülüyor...(Fatma Aliye, Fatma Aliye Hanım Evrâkı, Taksim Atatürk Kitaplığı, 9/1).

Yazar, çocukların eğitiminde ilk sorumlu merci olarak vâlideleri görmüş ve bilhassa kızların çok iyi eğitilmesini tavsiye etmiştir. Çünkü geleceğin anne adayı kızlar, erkeğin eğitim ve terbiyesinde mühim rol oynayacaklardır. İlk mektebi vâlidesi olan erkek çocuk, büyüyüp yüksekokullara gittiğinde kendi annesini ve onun şahsında tüm kadınlığı beğenmemek gibi bir yanılsa düşmeyecektir. Bununla birlikte feminist açıdan bakılırsa kadının eğitimi, onun bir birey olarak algılanmasından ziyâde eliyle büyüttüğü erkeğin gözünde beğenilmemekten duyduğu endişeyi ortadan kaldıracak bir vasıta. Dolayısıyla Fatma Aliye’nin, dönemin ataerkil zihniyetine sahip erkek yazarlardan pek de farklı düşünmediği anlaşılmaktadır.

Fatma Aliye Hanım’ın konuyla alâkalı fikirlerinin yer aldığı *Hanımlara Mahsûs* gazetedeki yazısında, bu defa büyük vâlidelerin eğitilmiş olmasını çocukların terbiye edilmesiyle yani annelik göreviyle bağdaştırdığı görülmektedir:

...Kadının ilk mektep olması ta’birine ihtiyarlık, büyük vâlidelik zamanı en ziyâde münâsebet almıyor mu?...Bu büyük valideler hangileridir? Bilir misiniz? Tandırnâme [Tandır başında oturulurken söylenen masal] nâkilleri [nakleden] gevezeler değil, bir takım çirkin muâşaka [sevişme] masallarını genç zihinlere bir

sûret-i müdhîşe [dehşet verici şekilde] ve muzırda da [zararı] ilka eyleyen [koyan] acûzeler [koca karılar]değil, ancak âlim, fâzıl ve mütefennin olması lazım gelen büyük vâlideler ki onlar o mukaddes şeyhûhate [yaşlılığa] bi-hakkın [hakkıyla] lââyık olan bu vezâyif-i mukaddeseyi [kutsal vazifeleri] de bi hakkın ibkâ edebilirler. İşte büyük bir vâlideye dahi ulûm ve fûnûnun ne derecelerde lüzûmu olduğunu anlamalı...(Fatma Aliye Hanım, 30 Aralık 1898c: 2).

Anneler kadar büyük annelerin de torunlarının büyütülmesine yardım etmede eğitilmiş olmalarının gereğine dikkat çekilmiş, pozitif ilmin öngördüğü bir terbiye programının uygulanması savunulmuştur. Çünkü böylesi kutsal bir vazife, ocak başı sohbetlerinde genç beyinleri saçma sapan, zararlı birtakım masallarla dolduranlarca değil; fazilet sahibi, bilgili, münevver büyük anneler tarafından hakkıyla yerine getirilebilirdi. Bu da büyük vâlidelerin bile ilim ve fenle donatılmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Büyük vâlide-çocuk arasında kurulan bu ilginin sebebi, onların da kadın olması ve kadının ilk mektep sayılması düşüncesi olmalıdır.

Fatma Aliye Hanım, “İlk Mektep” isimli makalesinde kadının iyi vâlide olabilmesi için eğitilmesinin önemine dikkat çekmiştir:

...İyi evlât yetiştirmek için annenin ilk mektep olabilecek şekilde yetiştirilmesi gerekir... Kadınların ilk mektep olmak üzere hazırlanmasına gelince, gündüzden işine giden pederden ziyâde zamanını çocuklarıyla geçirecek olan vâlide olduğundan çocuklarla hevâ-i mukâlemelerden [hoş konuşmalardan] ise iyi tahsil görmüş olan bir vâlidenin çocuklarıyla olacak musâhabesi [sohbeti] onlara birçok fenni, hikemî seniyyeleri [yüce düşünceleri]onların anlayabileceği suretle söyleyerek çocukların ilerideki tahsillerini teshîl edebilir [kolaylaştırır]. İşte bu sûretle vâlide ilk mektep vazifesinin kısm-ı mühimmini ifâ edebilir. Bunu yapabilecek vâlide de elbet coğrafya, hikmet, kimya, hey'et, tarih, kozmografya derslerini görmüş olmalı. İyi evlât yetiştirmek için ilk mektep olan vâlideyi iyi yetiştirmeli fikri kabul olduğundan beri pederler kız evlâtları tahsil ve ta'lim ettirmeye başladılar. Birkaç pederin tertib tanzim eylediği sûret-i tahsil müstesna tutulduğu halde ekseriyet üzere bu kızların sûret-i tahsil ve tedrisleri lisan, piyano, resim değil midir? (Fatma Aliye, Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları, 6/1 No.lu Defter, 12, 15).

Çocuğun eğitiminde annenin rolünün babadan daha fazla olduğuna işaret eden yazar; ancak iyi tahsil görmüş bir vâlidenin evlâtlarının anlayabileceği tarzda, hoş konuşmalarla onları bilgilendirip gelecekteki eğitim hayatına hazırlayabileceğini söylemektedir. Bunun için de ilk mektep vazifesinin mühim kısmını üstlenecek kızlar, pozitif ilimleri tahsil etmiş olmalıdır. Fatma Aliye Hanım; bu görevin ne derece önemli olduğunu idrak ederek kızlarına coğrafya, tarih, kimya gibi dersler aldırarak babaların; sadece piyano, resim dersleri aldırarak geleneksel eğitim anlayışından kurtulamayan babaların yanında azınlıkta kaldığının altını çizmekte ve kızları evde süs bebeğine dönüştürecek bir eğitime karşı çıkmaktadır.

Ablası Fatma Aliye gibi çocukların eğitilmesinde ilk mercinin anne kucağı olduğunu söyleyen Emine Semiye, bu hususu makalelerinde sıkça vurgulamıştır. Selânik'teki kız okullarında müfettişlik vazifesi ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmasından O'nun, eğitime ne derece önem verdiği anlaşılmaktadır (Kurnaz, 2008). Yazarın Selânik'teki anılarını anlattığı *Selânik Hatıraları*, eğitim görmüş annelerin çocuklarını daha iyi yetiştireceğine dair güzel bir örnek olarak dikkati çekmektedir. Bu anılardan biri, O'nun Selânik şehrindeki bir sıbyan mektebinin açılışında yaptığı konuşmadır:

Çocukların ilk terbiyetgâhı [terbiye yeri] vâlidelerin agûş-ı şefkati [şefkat kucağı] olduğu nazar-ı dikkate alınınca inas mekteplerinin ne derece mühim bir vazife ile mükellef bulunduğu taayyün eder [belli olur]. Herkes bilir ki iyi tahsil görmüş, güzel terbiye almış bir vâlidenin evlâdı elbette memdûh [beğenilmiş] ve makbûl olur. Binâenaleyh evvel emirde [herşeyden önce] çocukların ilk muallimi mürebbi-i tabiileri bulunan vâlidelerin hüsn-i talim [güzel eğitim] ve terbiyelerine sarf-ı makderet [güç harcamak] icâb eder (Emine Semiye, 15 Eylül 1896: 1-2).

Bir çocuğun güzel vasıflarla donatılmış bir surette büyütülmesi, geleceğin anneleri olmaya aday kız çocuklarının eğitilmesine bağlanmış ve bu kızların tahsillerinde mühim yer tutan inas (ilkokul) mektepleri övülmüştür. Zirâ çocuğun ilk mürebbiyesi ve ilk öğretmeni olan annenin görevini başarıyla tamamlayabilmesi için eğitilmiş olmasından başkaca yol yoktur. İyi tahsil ve güzelce terbiye edilmiş bir annenin yetiştirdiği çocuk, herkes tarafından beğenilip takdir edilecektir.

Fatma Aliye Hanım'ın talebesi olan Nezihe Muhiddin, kadının eğitilmesi meselesine dönemin yazarları gibi “iyi vâlide olma” anlayışıyla yaklaşmıştır. O'nun *Sırât-ı Müstakim* (Sebilürreşad)'de yayımlanan “Terbiye-i İnâs Hakkında” makalesi, bu görüşünü ortaya koyar niteliktedir:

Mâdemki bugün hey'et-i ictimâiyye [toplum] içinde kadınların en mühim ve en mu'tenâ [ihtimam göstereceği] vazifesi her şeyden evvel iyi bir vâlide olmalarıdır. Bugün mevcudiyet-i ırkıyemizi [soyumuzun varlığını] tehdit iden inhitât-ı ictimâiyyenin [toplumsal düşüşün] önünü alacak en kat'î müessir [tesir edecek], vatana müteşebbis ve faaâl bir unsur-ı kıymet-medâr [kıymet vesilesi bireyler] yetiştirmek. Mâdemki bugün hey'et-i ictimâiyye içinde kadınların en mühim ve en mu'tenâ vazifesi her şeyden evvel iyi bir vâlide olmalarıdır. Bugün mevcudiyet-i ırkıyemizi tehdit iden inhitât-ı ictimâiyyenin önünü alacak en kat'î müessir, vatana müteşebbis ve faaâl bir unsur-ı kıymet-medâr yetiştirmek. Nesl-i âtîyi pedagoji ve psikoloji'nin icâbât-ı fenniyesine [ilmi gerekliliklerine] tevfikân [uygun] tecdîd [yenileme] ve ıslâh iderek ihyâ itmek olunca, bilhassa bizim memleketimizde kadınların vezâifi bir kat daha kesb-i ehemmiyet [önem kazanır] ve nezâket ider... Islâhât-ı hakîkiyyeye [gerçek düzeltmeye] en evvel kadınlarımızdan başlamak lüzûm ve hakikatı teslim olunduktan sonra onlar hakkında tatbik olunacak en makul ve en müfid [faydalı] bir tarz-ı terbiyeyi [terbiye şeklini] taharrî [araştırmak] itmek mesele-i mühimmesi [mühim meselesi] karşısında bulunuyoruz... yarım yanlış bir Fransızca ile mürebbiye nâmını takınan

bir takım kadınların yetiştirdikleri genç kızlar ve bunların ensâli [nesilleri], bu memleket ve bu millet için o kadar muzır [zararlı] ve vahim oldu... (Nezihe Muhlis- Büyükada, 30 Kasım 1912: 248-249).

Muhiddin'e göre; kadınların, gelecek nesilleri çocuk bilimi de denilen pedagoji ve psikolojinin öngördüğü şekilde yetiştirmesi son derece önem arz etmektedir. Ancak böylesi bir vazifenin, câhil bir kadının ellerine teslim edilmesi mümkün değildir. Çünkü yeterli eğitim almamış, yarım yamalak bilgileriyle mürebbiyeliğe kalkışan kadınların büyüttüğü genç kızların ve onlardan doğan çocukların hayırsızlığı tecrübeyle sabittir. Dolayısıyla ilk önce kadınların, evlâtlarına nasıl daha fazla yararlı olabilecekleri üzerine kafa yormalı ve o yönde bir eğitim tarzı benimsenmelidir.

Ulviye Mevlan da kadının eğitilmesi mevzusunda “annelik” argümanı üzerinden söylemde bulunmuştur. Bununla alâkalı olarak *Kadınlar Dünya'sında* yazdığı makalesi şöyledir:

...Ana ile evlât eli nasıl birbirine yabancı olabiliyor? Bu iki el birbirine şefkirdir [şefkatli]. Hem de mâşuktur [sevgili]...Kadınları hayat-ı iktisâdiden [ekonomik hayattan], hayat-ı ictimâiyeden [toplumsal hayattan], hayat-ı mu'âşeretden [toplumsal münasebetten] ve hatta hayat-ı siyâsiden hariç yaşamakta devam edilirse ne kazanılacak. Hayat- umûminin [umumi hayatın] şubâtından [şubelerinden] bi-haber [habersiz] olan vâlidelerin yetiştirip hayat-ı dağdağasına [hayatın zorluklarına] atacakları evlâttan ne beklenir. Bu yolda yetiştirilen evlâtların şüphe edilmemesin, dâima gözleri kör, fikirleri boş olur. Kadın yalnız beşeriyet [insanlığın] vâlidesi değildir, medeniyetin de anası ve temelidir. İlk terbiyeyi çocuğa kadın verir. Bu terbiyeyi ilim üzerine bina etmek, yani insan binasının temelini ilim üzerine kurmak daha nâfi [faydalı] olmaz mı?... (Ulviye Mevlan, 20 Nisan 1918c: 2).

Anne eli ile evlât elini birbirine şefkatli ve âşık iki sevgiliye benzeten yazara göre; tahsilsiz, hayatın hiçbir alanında yeterli bilgiye sahip olmayan kadınların büyüttüğü evlâtlar kafaca boş, yaşamın zorlukları karşısında çözüm üretemeyen insanlar olacaktır. Kadın, insanlığın ve medeniyetin vâlidesi olduğu gibi çocuğun da ilk mürebbiyesidir. Bu nedenle üstlendiği analık vazifesini hakkıyla yerine getirebilmek için ilimle donanımlı ve eğitilmiş birey olmak zorundadır.

Görüleceği üzere, Tanzimat dâhil II. Meşrutiyet Dönemi boyunca başta âile olmak üzere âilenin direği sayılan kadına verilen önem artmış, “annelik” kavramı yeni bir boyut kazanmış ve iyi anne olmak için kadının eğitilmesi meselesi gündeme getirilmiştir. Bununla birlikte her ne kadar tahsilli kadına vurgu yapılsa da bu, kadın ve erkeğin eğitimde eşit oldukları manasına gelmemektedir.

5.1.2. Kadının Eğitilmesi “İyi Eş, Ev İdarecisi Kadın”

Ele alınan kadın yazarların dergi ve gazete yazılarında kadının eğitilmesi meselesini, “iyi eş” olma ile irtibatlandırdıkları tespit edilmiştir. Kızların evlenmeden önce veya sonra mutlaka eğitilmesinin gerekliliğini vurgulayan yazarlara göre; bu sayede onlar gerçek hayatın zorluklarını, iktisad etmeyi ve ev idaresini öğrendikleri gibi her konuyu eşleriyle müzâkere edebilecek seviyede olabileceklerdir. Böylece eşler arasında yakalanan âhenkle, saadet dolu evlilikler kurulabilecektir. Bu yazarlardan biri olan Ulviye Mevlan, imtiyaz sahibi olduğu *Kadınlar Dünyası*’ndaki köşesinden konuyla alâkalı şu tespitlerde bulunmuştur:

...Kadın erkek cem’iyyete nâfi [faydalı] birer asr-ı medeni olabilmeleri için icâb-ı medeniyet [medeniyet icabı] küşâde edilen [açılan] mekteplerin ilim ve fen sahalarında kadınlara karşı mahdûd [sınırlanmış] bir hudut çizilmiş ve ekser şuâbat [şubeler] ulûm ve fûnûn ve tahsilden kadınlar bil-iltizâm[bile bile] mahrûm bırakılmıştır. Bu müsâvatsızlık cem’iyyet hayatının intizamını ihlale başlıca bir sebep teşkil ediyor. Erkek kadın ihtisâsat-ı rûhiye ve vicdâniyede [rûhi ve vicdâni hislerinde] aldığı terbiye ve tahsil neticesi birbirine zıd olursa ittihâd [birlik]ve ülfeti [yakınlık kurması] müşkil [zor] olur. Biri ilim ve fen ile mücehhez [donanmış] diğeri kara bir cehâlet içinde pûyân [giden] iki vücudun anlaşabilmesi zan ederim ki pek müşküldür. Böyle bir tezat cem’iyyet hayatının intizamına hâlel [bozukluk] verir. İntizamsızlık ise felaketler, facialar tevliid eder [meydana getirir] ve cem’iyyete mazarrat [zarar] verir... (Ulviye Mevlan, 4 Mayıs 1918d: 2).

Kadınların, okulların ilim ve fen bölümlerinde eğitim görme hakkından kasten men edildiklerini belirten yazara göre; ruhi ve vicdani hissiyat açısından farklı terbiye ve eğitime tâbi tutulan erkek ve kadının birbiriyle anlaşıp bir arada yaşaması zor olacaktır. Dolayısıyla karı ve kocadan birinin ilim ve fen bakımından donanımlı, diğersinin ise câhil olması durumunda eşlerin birbirleriyle anlaşabilmesi kolay değildir.

Geleneksel kimlikle modern kimliği aynı potada harmanlamak isteyen, vatansever, idealist Türk kadını imajı çizen Şükûfe Nihal’e göre; Osmanlı toplumu geleneksel kadınlık algısına sahip olup kadın, yalnızca göze hitap eden ve erkeğe her türlü hizmetle sorumlu tutulan bir nesne konumundadır (Şükûfe Nihal, 17 Teşrin-i Evvel 1334 /17 Ekim 1918: 162). Hâlbuki kadın, aklıyla, fikriyle, aldığı eğitimle eşinin takdirini kazanmalıdır O, *Türk Kadını* köşesinden “Evli Barklı Hanımlar” yazısında bizzat tanıdığı üç eğitilmiş ve becerikli kadını örnek göstererek ancak tahsilli bir kadının iyi eş olabileceğini ispat etmek istemiştir. Bu örnek zevcelerden biri şöyledir:

...Müteber tâcirlerden bir beyin zevcesi olan bir hanımefendi tanıyorum ki, Fransızca ve Almanca bütün gavâmızına (ince, derin meselelere) âşina... Vukûf ve zevk-i edebiyesi pek hakiki ve pek derin, zekâsı, malûmâtı, ilmiye ve içtiması mûtenâ meclislerde en mağrur başları huzurunda irkiltecek kadar şâyân-ı hürmet, şâyân-ı perest (tapılmaya yaraşır)... Zann eder misiniz ki bu hanımefendinin bütün

faziletleri yalnız böyle bir salon hanımı olmaktadır? Hayır, o büyük daire yalnız iki hizmetçi ile idâre ediliyor. Çünkü matbah (mutfak) eşyaları hanımın uhdesinde...kömürlüğün anahtarları da kendisindedir...Sebzelerine bizzat kendisi su veriyordu. Sofranın meyvelerini ağaçlardan kendisi toplar. Zevcinin kahvaltısını akşamdan kendi eliyle hazırlar ve bu büyük pek büyük kadın, yatmadan evvel, saâdetinin ihlâl edilmemesi, kendisinin pek ziyâde sevdiği zevcinden evvel ölmemesini Allah'ından hakiki bir hûlûsla niyâz eder. İşte henüz yirmi beş, yirmi altı yaşında olduğu halde evine, zevcine fevk-al-ümit (ümit ötesi) saâdetler bahş eden bu hanımefendi de asil kibar bir Türk Hanımıdır... (Şükûfe Nihal, 1 Ağustos 1334 /1918: 84-85).

Şükûfe Nihal'in gururla bahsettiği tüccarın karısı, aldığı iyi bir eğitimle iki yabancı dil bilmekte ve girdiği her ortamda zekâsı ve asaleti ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Bununla da kalmayıp az sayıda hizmetçi çalıştırmakta ve yemek pişirmekten bahçe işlerine kadar evinin çoğu işini kendisi yapmaktadır. Kocasına beslediği derin sevgi ve hürmetle kahvaltısını akşamdan hazırlamakta, onun sağlığı ve huzur dolu yuvasının devamı için dua etmektedir. Yazara göre; yalnızca böylesi tahsilli kızlar evlendiklerinde evlerini güzelce idare ettikleri gibi eşlerine hizmette kusur etmeyecek ve mutlu bir âile kuracaklardır.

Osmanlı toplumundaki âilelerin saadetten yoksun olduğu yönünde tespitite bulunan Şükûfe Nihal'e göre bunun sebebi; temelde aileyi oluşturan kadın ve erkeğin eğitim, zekâ ve ruh bakımından uyum içinde olmamasıdır. Nihal, bu düşüncelerini *Türk Kadını*'nda şu şekilde ifade etmiştir:

...evlerimizde vecd [aşk, muhabbet] yok, hayat yok herkes yalnız... hiçbir zaman hâr [ateşli] bir samimiyetle bir gaye, bir fikir, bir emel etrafında toplanamamışlardır...Bazen otuz kırk senelik bir hayat-ı iştirak bile onları katiyyen birleştirememiş, bilâkis seneler geçtikçe birbirlerine daha ağır bir yük olmağa başlamışlardır...Nerede o uzun senelerin onları birbirine daha ziyâde bağlaması lazım gelen vecd-i hâtrâtı ile her gece takdis olunacak samimi saadet?...Zeki, cevval, malumatlı, heyecanlı bir erkekle iki kere iki dört hesabında şaşırın saf kadıncağızın, ince hassas idraklı bir kadınla bir ziddiyet-i mükemmele ile karşılaşan bir erkeğin iştirâkından artık saadet beklemek hamâkat [aptallık] değil mi?... (Şükûfe Nihal, 9 Ekim 1908: 149).

Evlerde aşkın ve muhabbetin bulunmadığını; herkesin yalnız bir yaşam sürdüğünü belirten yazar, âile bireylerinin sıcak bir samimiyet duygusu içinde ortak bir amaç, düşünce ve arzuya sahip olmadığına dikkat çekmektedir. Bu hanelerde geçirilen uzun yıllar, çiftlerin kaynaşmasına yeterli gelmediği gibi aksine karı ve kocanın birbirini ağır bir yük olarak görmesine neden olmuştur. Tahsilli, zeki bir erkekle en basit temel bilgilerden yoksun, eğitimsiz bir kadının evliliğinden mutlu bir beraberlik doğacağını ümit etmek aptallık olarak nitelendirilmiştir.

Dönem yazarları tarafından kabul edilen kadının iyi eş sıfatına sahip olabilmesi için tahsil görmesi fikrini savunanlardan biri de Fatma Aliye Hanım'dır. O, "Zevce" isimli yazısında eğitimin bir kadın için önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

...Zekâveti [keskin anlayışı], dirâyeti [bilgisi], ilm-i fâzılı [üstün ilmi] olmayan zevce o gibi hasâil [huy] ve fezâil [erdemler] ile muttasıf olan [vasıflanan] bir zevcin nasıl eş, yoldaş, arkadaşı olabiliyor? O gibi bir erkeğin yanında câhil ve kalın kafalı bir kadının ne kadar yabancı kalacağı ve âdeta onların lisanları yekdiğeri için başka bir halde bulunacağı için bunlar beyninde [arasında] musâhabat [sohbet] kâbil olur mu ki arkadaşlık olsun!...Zevcine emr-i maîşette [geçim hususunda] muâvenet [yardım] edebilecek kadının elbette faal [çalışkan] ve müdebbir [tedbirli] ve âkil [akıllı] olması lazım gelir...(Fatma Aliye, 10 Kasım 1898b: 3).

Fatma Aliye Hanım'a göre; zeki, bilgili, ilim sahibi bir erkeğin bu özellikleri taşımayan karısı ile eş, yoldaş ve arkadaş olması mümkün değildir. Çünkü bu meziyetlere sahip bir erkek ile câhil, aptal bir kadının konuşacakları lisan bile farklı olacağı için aralarında değil arkadaşlık; sohbet bile söz konusu olmadığı gibi birbirlerine yabancı kalacaklardır. Sadece akıllı, tedbirli ve çalışkan kadın kocasına geçim hususunda yardım edebilecek vasıftadır.

Özetle kadın yazarlar, kadının eğitilmesi meselesini zevcelik vazifesi bağlamında da ele almışlardır. Onların nazarında âile, mukaddes bir kurum olup bu kurumun sorunsuz bir şekilde devamında en önemli rol kadına yüklenmiştir. Bu nedenle kadının karılık vazifesini hakkıyla yerine getirebilmesi için eğitilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Kaleme aldıkları yazılarında iyi zevcenin vasıfları arasında ev idaresini, ev ekonomisini ve tasarruf etmesini bilmek; evlatlarını yetiştirmek; güzel ahlâk ve terbiyesi ile eşini mesud etmek, ona maddi ve manevi destek vermek; onun canı cananı, eşi, yoldaşı olabilmek gibi hasletler sayılmıştır. Osmanlı toplumundaki mutsuz evliliklerin sebebi, kadınların cehâleti ile ilişkilendirilmiştir. Zirâ câhil bir kadın asla erkeğinin ne istediğini, neden hoşlandığını bilemeyeceği gibi onunla karşılıklı sohbet etmek dahi mümkün değildir. Dolayısıyla kadın yazarlar, kadının zekâca ve kültürce kocasıyla eşit seviyede olmasını, saadet dolu âile ve huzurlu toplumun anahtarı olarak görmüşlerdir.

5.1.3. Kadının Eğitilmesi "Vatanın İlerlemesi İçin"

Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmasının ve ilerleyememesinin nedenlerinden biri olarak kadınların eğitilmeyip câhillikleriyle baş başa bırakıldığı görüşü kadın yazarlar tarafından dillendirilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi kadın gazete ve dergilerinde, Osmanlı'nın ilmen ve fennen geride kalmışlığının çaresi için "terakki"

mefhûmuna sıklıkla rastlanır olmuştur. Ancak Osmanlı kadın yazarlar, Batılılaşma fikri karşısında sahip oldukları kültür ve gelenek nedeniyle zihinsel kargaşa yaşamıştır. Bundan dolayı kadın eğitimini konuşurken Batı medeniyeti ya tenkit edilmiş ya da kısmen de olsa örnek alınma mecburiyeti hissedilmiştir. Diğer taraftan İslâmî değerlerle hiç uyuşmayan Avrupa kültürünün benimsenmesi hiç de kolay olmamıştır.

Kadını vatanla özdeşleştiren kadın yazarlar, ulusun kızlarının eğitilmesi meselesini gündemlerine almışlar bu konudaki fikirlerini okuyucularıyla paylaşmışlardır. Şükûfe Nihal'in yazısı da bunlardan biridir:

...Hepimiz biliyoruz bu milletin en büyük günahı kadınlarını asırlarca bir süs ve oyuncak telâkki etmiş olmasıdır. Bu millet kadınlarını adam etmiş olsaydı, bugünkü felâket şüphe yok ki yüzde doksan hafif olacaktı. Zararın neresinden dönülse kârmış ! Bari biz de öyle yapsak, hiç olmazsa istikbâli berbâd etmiş olmayız... Bugünün faziletperver, milliyetperver, vatanperver kadını kendilerinden, sürmesinin, saçının, kollarının medh [övme] ve tavsifini [vasıflandırmasını] değil, vazifesinin faziletinin, zekâ ve irfânının temdih [mübâlâgalı övgü] ve takdirini bekliyor... (Şükûfe Nihal, 1 Ağustos 1918: 162).

Nihal'e göre vatanın böylesi uğursuz, acıklı günleri yaşamasının sebebi, kadını süs bebeği olarak gören ve onu nesnelleştiren ataerkil zihniyettir. Vakti zamanında Türk kadınının eğitimi meselesine gereken ihtimamın gösterilmesi, başa gelen felâketi hafifletecekken bu mümkün olmamıştır. Ülkenin geleceğine zarar vermemek için aynı hatanın tekrarlanmasından kaçınmayı tavsiye eden yazar; vatansever, milliyetçi, fazilet sahibi Türk kadınının dış güzellikleri sebebiyle övülmek yerine; üstlendiği görevin faziletinden, zekâsından, ilim ve irfanından dolayı takdir edilmek istediğini vurgulamıştır.

Emine Semiye'nin de benzer düşüncelere sahip olduğu "Terakkiyât-ı Nisvâniyyeyi Kimden Bekleyelim?" yazısından anlaşılmaktadır:

Yalnız milletimizin ihtiyacına muvâfık büyük bir kız mektebi vücuda getirmek için sa'y [çalışma] ve gayretimiz vardı. Çünkü kadınlarımızı okutmadıkça heyet-i içtimâiye-i Osmâniye'nin [Osmanlı toplumunun] terakki ve temeddüne doğru sarf edeceği gayretin dâima yarım kalacağını anlamışdık! Böyle mantıksız itirazlar, câhilâne iftiralarla, umûrunu (işlerini) vatanının terakkisine, milletinin teâlîsine [yüceltmeye] hasreden erbâb-ı hamîyyet [vatanını koruyanlar] fütûr [gevşeklik, ümitsizlik] getirmez! (Emine Semiye Hanım, Eylül 1909: 735).

Genç kızların okutulmadığı müddetçe Osmanlı toplumunun ilerlemesinin yarım kalacağını farkına vardıklarını söyleyen Emine Semiye, milletin ihtiyacını karşılayacak bir kız mektebinin inşâsı için çalışmalar yaptıklarını açıklamıştır. Ancak onların bu çabalarını baltalamak isteyenler, câhilce iftiralar ve akıl almaz itirazlarda

bulunmaktadır. Fakat yazara göre bu olumsuzluklar, vatanın ilerlemesi için çalışan vatanperverleri gevşeklik ve ümitsizliğe düşüremez.

1912-1913 yılları, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları ile meşgul olduğu ve parçalanma sürecine girdiği bir dönemdir (Lapidus, 2010: 62). Batılı feminizmi Osmanlı kadın hareketine uyarlamaya çalışan Nezihe Muhiddin de kadının eğitimi meselesini uluslaşma, terakki bağlamında ele almıştır:

...Milletleri mesûd ve müreffeh yaşatan, medeniyetleri takrir eden “karakter”lerdir. Karakterleri yaşatan ve ıslah ve ikmâl eyleyen de ana kucacı, mekteb bucağıdır. İlk terbiye-i milliye ve kavmiye bu yurtlarda telkin edilir... Bizim için, yani kadınlar için bu mesele düşünülürse bu memleket herşeyden evvel nesl-i âtiyi [geleceğin neslini] ihzâr edecek [hazırlayacak] hakiki vâlidelere ve o vâlideleri yetiştirecek ciddi müessesât-ı irfâniyeye [ilim binalarına] muhtaçdır (Nezihe Muhiddin, 1912: 80-83).

Nezihe Hanım, savaşlar nedeniyle zor günler geçiren vatanın kalkınabilmesi için “ana kucacı”, “mekteb bucağı” derecesinde kabul edilen kadınların memleketin ihtiyaçları açısından eğitilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Milli terbiyenin verileceği ilk adres olarak anneleri gören yazara göre; ülkenin mutlu ve rahat bir hayat sürebilmesi için milli terbiye ile terbiye edilmiş bir nesile ve bu nesli yetiştirecek gerçek annelere ve bu anneleri böylesi önemli bir vazifeye hazırlayacak kaliteli ilim kurumlarına ihtiyacı vardır.

Yine ülkenin var olma ile yok olma arasında ölümüne mücâdele verdiği savaş yıllarına bire bir şahit olan Halide Edip de vatanına ve milletine yararlı, vatanseverlik ruhu yüksek, Türk/Batı sentezi bir kimliğe sahip kadınların var edilmesinde eğitimin ehemmiyetine dikkat çekmiştir (Enginün, 1989: 11). Bu bağlamda kaleme aldığı “Büyük Kadınlar” adlı makalesinde erkeklere seslenerek şu uyarılarda bulunmuştur:

...Kadınlar vatan için deruhde edeceğiniz [üstleneceğiniz], en müşkil, en uzun teşebbüslerinizde size yardım edecek tabii ve hakiki arkadaşlarınızdır. Onlar vâlideleriniz, kardeşleriniz, zevceleriniz ve bu sıfat-ı mahremeye hâiz olmadıkları zaman milletin muntahâ-i tekâmülüne [olgunlaştığı sona] doğru açtığımız yolda işleyen yoldaşlarınız, meslektaşlarınızdır... Hiçbir şey Türkiye'nin istikbâlini eline alacak bir kadın için güç ve sıkıntılı olamaz. Tarih, hıfz-ı sıhhat [sağlığın korunması], ulûm-u ictimâîye [sosyal ilimler], fen, hatta riyâset [başkanlık] bile onlara iktisâd-ı âile [âile ekonomisi], çocuk büyütme fenleri [bilimleri] kadar nâfi'adır [faydalıdır]... (Halide Edib, 15 Eylül 1917: 81).

Halide Edip, kadınları “erkeklerin vâlidesi, zevcesi, kardeşi, yoldaşı, meslektaşı” şeklinde tanımlamış; vatanın geleceği için üstlenilecek en zorlu girişimlerde erkeklerin gerçek yardımcıları ve arkadaşları olarak lanse etmiştir. Kadınların tarih, sosyal ilimler, fen alanında tahsil görmesi ve hatta başkanlık yapmasını; evlat yetiştirme ve

âile ekonomisi bilimleri kadar yararlı bulan yazara göre Türkiye'nin geleceğini biçimlendirecek bu kadınlar, her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek güç ve kudrete sahiptir.

Kadın eğitiminin vatana faydalı olabilme açısından gerekli olduğu yönünde fikir beyan eden bir başka kadın yazar Fatma Aliye Hanım'dır. O, bu düşüncesini Avrupa ve Amerikalı kadınlar üzerinden örneklendirmiştir:

Hanım Efendiler, Muhterem Vatandaşlar!... Avrupa, Amerika madamları şimdi başka şeylerde temeyyüze [farklı ve üstün olmaya], rağbet kazanmaya çalışıyorlar. İlim ve fünunla hem nev'ine [cinsine] muâvenet [yardım], insâniyete hizmetle şân alıyorlar... Bunlar vatan ve millete medeniyet ve insâniyete olan hizmetlerinden dolayı vatanın semere-i mübâhâti [övünme semeresi], milletin medâr-ı iftihar [iftihar sebebi], medeniyetin kemâlâtı [değerleri], insâniyetin şerefi gibi seviliyorlar (Fatma Aliye, Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 9/1 Nolu belge).

Fatma Aliye, Batılı kadınların eskisinden farklı olarak aldıkları ilim sayesinde itibar görme ve beğenilme arzusu içinde olduklarını söylemiştir. Onlar, tahsil ettikleri ilim ve fenle hem kendi cinsine yardım hem de insanlığa hizmet etmeleri nedeniyle şan, şeref sahibi olmuşlardır. Ayrıca vatanına, milletine, medeniyete yaptıkları katkılar bu kadınların vatanın övücü, milletin iftihar sebebi, medeniyetin fâzileti, insanlığın şerefi gibi sevimlerini sağlamıştır.

Ulviye Mevlan da kadının tahsilini vatanın yükselmesiyle irtibatlandıran bir diğer yazardır. O, "Kadınlar Dünyası imzasıyla"³ neşrettiği yazısında bu mevzuyu şu cümlelerle izah etmiştir:

Kadınlara tahsil-i âli [yüksek tahsil] vermek vatan için elzemdir. Bu ihtiyacın unutulması heyet-i içtimaiyemizin [toplumumuzun] terakkisi [ilerlemesi] için yapılacak teşebbüslerin akim[neticesiz] kalmasına sebep olacaktır? Yukarıda vatan yalnız kadın ile yükselir dedik. Bunun için de vatani yükseltecek kadın lazımdır. Vatani yükseltecek kadınlar ancak maarifle [ilimle] vücûd [var] olur. Başka hiçbir şeyle değil... Tahsil-i maarifle [ilim tahsiliyle] millet-i müstakbeleyi [geleceğin milletini] iyi yoğuracak kadınlar yetişmeli. Eğer kızlarımızı okutursak onlara vatanları için lâzım olacak tahsili verirse vatan büyür... eğer yaşamak istiyorsak, bütün milletler arasında mahv olmamak istiyorsak, kadının tesirâtını [etkisini] anlamalıyız. Bir millet ancak kendisini teâli ettirecek [yüceltecek] kadın elleriyle teali eder [yücelir]... İşte biz bu hakikatleri derpiş ederek[gözönünde bulundurarak] kadınların memleketimiz için elverişli bir hale getirilmesini istiyoruz. Bu maksada vâsıl olmak [ulaşmak] için de kadınlara tahsil-i âli [yüksek tahsil] verilmesi lâzımdır (Kadınlar Dünyası imzasıyla, 26 Teşrin Evvel 1329: 2).

³ Çakır ve Kutlar; *Kadınlar Dünyası* dergisinin ilk sayısı ile 166. sayısı arasında, her zaman ikinci sayfada yayımlanan başmakaleleri derginin sahibi ve başyazarı olan Nuriye Ulviye Mevlan'ın kendi ismiyle değil "Kadınlar Dünyası" imzasını kullanarak kaleme aldığını söylemektedir (Çakır, 2011: 83; Kutlar, 2008: 29). Söz konusu makaleler tetkik edildiğinde yazıların üslûp bakımından Mevlan'ın elinden çıktığına dair aynı kanaat hâsıl olmuştur.

Kadına yüksek tahsil vermenin vatan için son derece lüzumlu olduğunu ifade eden Mevlan, ihmal edilmesi halinde toplumun ilerlemesi yolunda yapılacak tüm girişimlerin neticesiz kalacağını vurgulamıştır. Vatanın ancak ilimle donanmış eğitimli kadınlar sayesinde yükselebileceğini söyleyen yazara göre; bu sayede milletin geleceği olmaya aday kuşakları lâıykıyla yetiştirecek kızlara sahip olunacak ve eğitimde vatan için gerekli bilgilerin onlara verilmesiyle vatan büyüüp gelişecektir. Osmanlı Devleti'nin hayatta kalmasının, kadının tesirinin idrak edilmesiyle mümkün olacağına dikkat çeken Ulviye Hanım; kadınların memleket için faydalı kılınmasını talep ederken bunun yolunun yüksek tahsilden geçtiğini söylemiştir.

Görüldüğü üzere, “Bir ulusun medeniyet seviyesini anlamak için kadınlarına bir göz atmak yeterli olacaktır” anlayışı benimsenmiştir. “Vatanın, milletin ilerlemesi ancak kadının ilerlemesiyle mümkün olacaktır” şeklindeki inanç, kadın eğitiminde itici lokomotif görevi görmüştür. Tam da bu nedenle kadınların tahsili meselesi ortaya atılmış; onların ilerlemesi, Osmanlı'nın ilerlemesiyle eş tutulmuştur. Batı medeniyeti ile aynı seviyeye gelme arzusu kadın yazarların makalelerinde; geleneklerine bağlı ama modern, Batı'nın zararlı, fena âdetlerini değil fennini ve ilmini almaya istekli, eğitilmiş, meslek sahibi, vatani için hiçbir fedekârlıktan kaçınmayan, yüce karakterli bir Osmanlı kadın modelinin inşâsı şeklinde algılanmıştır.

5.1.4. Kadın Eğitilmesi: “İnsani Hak ve Özgürlük”

Osmanlı kadın yazarlardan bir kısmı kadının eğitimini, Batı'dan ilham aldıkları feminist kadın hareketinden yola çıkarak mücadele verdikleri kadın hak ve hukukunun kazanımında kilit noktası olarak görmüşler ve bu meseleyi köşelerine taşımışlardır. Meselâ Sabiha Sertel, kadının eğitimi meselesine temel hak ve özgürlük perspektifinden yaklaşmıştır. *Büyük Mecmûa* gazetesinde “Kadınlığa Dâir: Türk Feminizmi” adlı yazısındaki tespitleri şunlardır:

...İhtiyacın doğurduğu bir mecburiyetle kadın hayata girdi. Fakat her şube-i fende [ilim dalında], her şube-i san'atta [sanat dalında] mahdûd [sınırlı] bir dereceye yükselebilecek bir malûmatla [bilgiyle] girdi... Bugün Garb'da kadının muvaffakiyetini [başarısını] şüphe yok ki mektepleri, darülfünûnları [üniversiteleri] hazırladı... Fakat bizim için bu neticeye erişmek pek uzun... bu kadar mesâiye [çalışmaya, emeğe] rağmen daha henüz erkek ve kadın tahsilinde müsâvat [eşitlik] yok. Geçende Sıhhiye Cemiyeti kadınların fakülteye, dışı mekteplerine girmesini reddetti ve tahsilin mütevâzin [eşit] olmaması kadınlar için ve memleket için bu elim neticeyi doğurdu... Mâdemki kadınlığın fikri hayata girmesine tahsildeki müsâvatsızlık [eşitsizlik] sebep olarak gösteriliyor, bunun halli [çözümü] o kadar müşkil [zor] olmasa gerek... (Sabiha Zekeriyâ, 27 Mart 1919a: 63).

Batı'daki ve Osmanlı'daki kadın haklarını eğitim noktasında mukâyese eden Sabiha Hanım; kadının bilim ve sanatın tüm bölümlerinde sivrilmelerine yetecek bilgiye sahip olmadan, bir nevi ihtiyaç ve zorunluluk nedeniyle sosyal hayata dâhil edildiğini belirtmektedir. Yazar, Garb kadının başarısını okullarına ve üniversitelerine bağlamış; Osmanlı'nın aynı başarıya imza atabilmesi için önünde uzun bir yolun olduğunu söylemiştir. Sıhhiye Cemiyeti'nin, kadınları fakülte ve dışçılık eğitimi veren okullara almaması ve kadın-erkek ilim tahsilinde eşitliğin sağlanamaması, Batı'nın sergilediği başarının gösterilememesine ve olumsuz bazı sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Sertel; kadınlığın, düşünsel hayata katılmasının önündeki engelin eğitimdeki eşitsizlik olarak gösterildiğini ancak bunun çözümünün çok da zor olmadığına işaret etmiştir.

Yaşadığı dönemin en feminist sesi olarak bilinen Ulviye Mevlan (Civelek), Osmanlı toplumunun zihinsel anlamda evrim geçirmeye başladığı yıllara şahit olmuş; his ve fikir dünyasında kopan fırtınayı, kadın dergilerinin büyükannesi diyebileceğimiz *Kadınlar Dünyası*'nda yazdığı makalelere dökmüştür. O; "Kadınların Tahsil-i Âliye İhtiyacı" isimli makalesinde kadınların eğitim taleplerini, öncelikle insanî hak olma noktasında ele almıştır:

...Evvela insanlık hakkımız olduğu için istiyoruz... Zaman kadınlara insan olduklarını öğretmiştir. Eğer erkekler biz kadınlara insan demiyorlarsa o başka... Fakat değildir diyemezler. Çünkü onlar da bir kadından doğuyorlar... Mâdemki erkekler insandır o halde kadınlar da insandır. Mâdemki biz de insanız, biz de insanlık haklarımıza nâil olmak [erişmek] istiyoruz. Husûsuyla ilim ve maarif [öğretimve eğitim sistemi] hususunda en gür sesimizle bağırıyoruz (Kadınlar Dünyası imzasıyla, 26 Teşrin-i Evvel 1329: 2).

Mevlan, erkeklerin bir kadından doğduğu gerçeğinden yola çıkarak kadınların da erkekler gibi insan olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla tahsil hakkının, insanlık hakkı olması sebebiyle kadınların en tabii haklarını talep ettiklerini belirten yazar; ilim ve eğitim alabilmek adına seslerini duyurmaya çalıştıklarını söylemektedir.

Nezihe Muhiddin, kadının tahsilini vatandaşlık hakkı ve hukuku içerisinde değerlendirerek bu düşüncesini "Cumhuriyet'in Türk Kadınlığı Üzerinde Feyzi" adlı makalesinde şu şekilde ifade etmiştir:

...İbtidâiyeden [ilkokuldan] dârülfünûn [üniversite] tedrisâtına [eğitimine] kadar kadın da erkeğin yanında aynı hakk-ı tahsile [eğitim hakkına] mâliktir... Ba'demâ [bundan sonra], Türkiye'de her Türk kadınının her Türk erkeği gibi vatandaşlık hukuk ve vezâifinden [vazifelerinden] istifâde etmesine bir mâni' kalmamıştır. Cumhuriyet, prensip itibariyle vatandaşlıkta kadın-erkek farkı tanımıyor... Maksudumuz, manasız ve müfrit [haddini aşan] bir süfretlik değildir.

Türk kadınının, tam bir vatandaş mertebesine çıktığını görmektir... (Nezihe Muhiddin, 23 Temmuz 1925: 18).

Cumhuriyetle birlikte kadının, vatandaş olarak kabul edildiğini belirten yazara göre; artık kadınlar da ilkokuldan başlayarak üniversiteye dek eğitimde erkeklerle eşit hakka sahiptir. Çünkü eğitim ve öğrenim hakkı; bir vatandaşlık, insanlık hakkıdır. Taşkınca ve ölçüsüzce hareket eden Batılı süfrajlar gibi bir feminzimi benimsemediğinin altını çizen Muhiddin, amacının; Türk kadınının vatandaşlık haklarından tam manasıyla faydalanabilmesi olduğunu dile getirmektedir.

Kadının eğitilmesi meselesini Emine Semiye, kimi zaman dönemin diğer Osmanlı yazarları gibi “iyi vâlide”, “iyi zevce” olmayla içselleştirmiş kimi zaman da oldukça radikal bir duruş sergileyerek meseleyi kadın hakları, özgürlük ve eşitlik kavramları açısından değerlendirmiştir. Bu manada yazarın “İslâmiyet’te Feminizm” makalesi tam da bu düşüncesine ışık tutar niteliktedir:

...hürriyet-i şahsiyesini [şahsi özgürlüğünü] istirdad [geri almak] için bütün sükûn ve saadetini fedâdan çekinmeyen nisvân-ı mütemeddine [terakki etmiş, medeni kadınlar]; hariçten o muhit-i muziki [sıkan, darlaştıran çevreyi] göstererek bazen tehdit... bazen nevâzişgâr [gönül alan, okşayan] ninnilerle bizi uyutmaya uğraşan ey gâfil ricâlimiz [erkeklerimiz]!.. Aldanıyorsunuz... Belki bugünkü vâlideler dest-i tahakkümünüzde [zorba elinizde] böyle uyuşuk... bi-haber [habersiz] kalabilirler! Belki bir kısmı da bu nevm-i nûşîn-i nevâzişâne[gönül alıcı tatlı uykuya] mağluben [yenilip] kadınlığı unutarak oyalanabilirler!.. Fakat şem’a-i medeniyet [medeniyet ışığı]etrafına toplanan hanım kızlar -önlerine açılmış sahâif [sayfalar] - ulûm[ilimler] ve fûnûnla[fenlerle] tenevvür eyledikçe [aydınlandıkça] insaniyete [insanlığa] musaddar olan kadınlığa geçirilmiş tavgirân-ı taassubu [ağır taassub tasmasını] artık çıkarmak ihtiyacını elbette hissedeceklerdir!... (Emine Semiye, tarihsiz: 5-6).

Emine Semiye, yeniden hürriyetlerine kavuşabilmek adına mutluluğundan vazgeçmeyi göze alabilen ilerici kadınlara ve kimi zaman tehditle kimi zaman da gönül alan ninnilerle kadınları uyutmaya çalışan gafil erkeklere seslenmiş; gaflet içindeki bu erkeklerin aldandıkları yolunda ikazda bulunmuştur. Annelerin bir kısmının böyle bir baskı altında herşeyden habersiz bir halde olabileceğini ve bu gönül alıcı tatlı uykunun verdiği rehâvetle kadınlığı bir kenara atabileceğini dile getiren yazar her şeye rağmen umudunu kaybetmemiştir. Zirâ medeniyet ışığının çevresinde bir araya gelen genç kızlar aldıkları ilimler ve fenlerle bilgilendikçe boyunlarına zorla geçirilen bağıklık zincirinden kurtulmak ve bu yolda mücadele etmek isteyecektir. Kısaca Emine Semiye’ye göre; Türk kadınının asırlardır süregelen patriarkal düzenin esaretinden kurtulup özgürlüğünü elde etmesi, sadece eğitimle başarılacak bir meseledir.

Kadına ait tüm mevzulara İslâmi bakış açısıyla yaklaşan Fatma Aliye Hanım'ın da kızların eğitilmesini feminist bakış açısıyla ele alması dikkate değerdir:

...Temeddün iden [medenileşen] milletlerin ulûm[ilimlerde] ve fûnûnda [fenlerde] evvelâ erkekleri terakki eyledikleri [ilerledikleri] ve kadınların onlara peyrev [tâbi] oldukları görülüyor. Erkekler o hazineye girdiklerinin ibdidâsında [başında] kendilerini takip iden kadınları kıskanıp o hazinenin cevherlerini onlardan sakınmak istiyorlar. Güyâki hakk-ı tekaddümi [öne geçme hakkı] hodgâmlıkla [kendini beğenmişlikle] bir hakk-ı tasarruf ve temlik[kullanma ve sahip olma hakkı] yerine koymak istiyorlar... bu ilim ve fazlın sahibi olan Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri onu kullarının erkeklerine dışisine hep birden ihsân buyurmuş [bağışlamış] olduğundan bunu kadınlardan diriğe [men etmeye] erkeklerin iktidârı erişebiliyor mu?.. (Fatma Aliye, 5 Eylül 1895: 2).

Fatma Aliye'ye göre; gelişmiş ülkelerde erkekler, kadınlardan önce ilim ve fen alanında ilerleme göstermeleri ve kadınların ise sonradan bu yola girmelerine rağmen kadınların ilim sahibi olmalarını kıskanmakta ve onları engellemek istemektedir. Benliklerini kaplayan kibirleri ile erkekler, bu öne geçme hakkıyla yetinmeyerek ilmi kullanma ve ona sahip olma hakkını yalnızca kendilerine mahsus kılmayı arzulamıştır. Unutulmamalıdır ki ilim hazinesinin gerçek ve mutlak sahibi Allah, cinsiyet ayrımı yapmaksızın bilgiyi hem erkeğe hem de kadına vermiş iken; kadınları bundan men etmeye erkeklerin gücü ve yetkisi yoktur.

5.2. Kadının Çalışma Hayatına Atılması

II. Meşrutiyet dönemi kadın basınında, kadının çalışma hayatına iştirakinin artık zamanı geldiğine dair yazılar yayınlanmaya başlanmıştır. İncelenen makalelerde de tezde yer alan her bir kadın yazarın, kendi bakış açısıyla yaklaşarak kadının çalışması meselesini ele aldığı görülmekle birlikte esas şu noktalara yoğunlaştıkları anlaşılmıştır: “Asalak tüketiciden üretici kadın modeli inşâ ederek ülkenin gelişmesine hizmet etmek”, “eşinin hayat yükünü hafifleterek iyi zevce olmak”, “âilenin saadetini temin etmek”, “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşebilmek” ve “mecbur kalmak”.

5.2.1. Kadının Çalışması: “Eşine Yardım/ İyi Zevce Olmak”

Şükûfe Nihal, eğitimli bir kadının eşine yardım için çalışmasını savunmakta ancak bunu yerine getirirken ihmal etmemesi gerekenleri sıralamaktadır:

...Dışarıda çalışan kadın, eve gelince, erkek gibi, her şeyi karşısında bulmaz. Evde âilenin rahatı için gereken bütün işler, onu bekliyordur. Kadın evde kaldığı zamanları en son zerresine kadar bu işlere harcar. Yemek, ortalık, dikiş, ütü, çocuğa bakma, kocasına bakma, onlara neşe ve saadet sağlama, hepsi ona bakar, istediği kadar yorulsun, isterse vakti kalmasın; bütün bunlardan kadın sorumludur.... Mektep görmüş, kalem, kâğıt sahibi bir kadın para kazanmak için,

evine, eşine yardım etmek için bir işte çalışıyor, sonra, evde de 'kadınlık vazifesi' diye ona hiç benzemeyen işler yapıyor (Şükûfe Nihal Başar, 27 Aralık 1948a: 3).

Kadın dışarda çalışsa bile evine gelince kocası ve çocuklarının rahat etmesi adına yemek, ütü vs. tüm işleri yapmak zorundadır, bu işler her hâlükârda onun sorumluluğundadır. Erkeğe tek görev, kadına ise çifte görev yükleyen yazar, toplumsal cinsiyet rollerinin pek de dışına çıkamamıştır. Kadın sorununa çözüm sunmak amacıyla çeşitli yazılar kaleme alan Şükûfe Hanım, “kadın eşini mutlu etmek ve evlâdını yetiştirmek ile yükümlüdür” anlayışını topluma empoze eden ataerkil normlara benzer bir tavır içinde olmuştur. Bu da O'nun feminist bir bakış açısına sahip olmadığına göstergesi olmakla birlikte yaşadığı ikilemi ortaya koymaktadır. Çünkü hem kadının eğitilmesi ve çalışmasını savunmuş hem de “iyi eş” ve “iyi vâlide”liği aslı vazife olarak kabul etmiştir.

Kadınları “şehirli” ve “köylü” diye ikiye ayıran Şükûfe Nihal, *Kadın Gazetesi*'nde “Köylü Kız Kardeş” adıyla yayınladığı makalede tembel şehirliyi yererken; çalışarak kocasına yardım eden, çalışkan köylü kadını övmüştür:

...Bu akşam, birkaç dakika içinde, ben, köylü kız kardeşten bizim saf, nazlı Ayşe'mizden söz açmak istiyorum. Büyük şehirlerden köylere, kırlara doğru açılınca; kızgın yaz güneşinin altında iki büklüm toprağa eğilip çalışan o fedakâr, kahraman kadını tanımayan var mıdır? Boyunca serpilmiş başaklar, çevresinde onu bir altından ağ gibi sarar. O, bütün ömrünce bu altın ağdan kurtulamaz, durmadan didinir, çalışır; fakat asla şikâyet etmez. Onun evine, ateşine, çocuğuna, yurduna karşı yapılacak ödevi vardır. O bu ödevi ödemeyi bir fazilet bilir... (Şükûfe Nihal Başar, 2 Ocak 1950: 7).

“Ayşe” adını verdiği köylü kadınları, kocalarıyla beraber tarlada çalışmakta olup hallerinden zerrece yakınmazlar. Ömürleri, kızgın güneş altında toprakla uğraşmakla geçer. Bu da yetmeyip evlerinin tüm işlerini görme ve evlâdlarını büyütme de onların vazifeleri arasındadır. Yine yazarın, kadına “kadın eşine, âilesine faydalı olduğu sürece değerlidir” şeklindeki geleneksel bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir.

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum” isimli makalesinde de hayvanlar âleminden verdiği bir örnekle kadının eşine yardım için çalışması gerekliliğine vurgu yapmıştır:

...Medeniyet gelmesinden matlup [talep edilen] yaşamak ise, kuşların hayatını insanlardan daha medeni buluyorum. Yalnız ve tek çalışan erkeklere acıyorum. Çünkü kuşlar dişiyile erkekleri birebir çalışıyor. Birebir yaşıyor yuvalarının mesudiyetini [bahçiyarlığını] müşterek bir sa'y [çalışma] ve istihsal [üretim] ile temin ediyor. Erkek ise kendi yükünü işinin ve evlatlarının ve bazen birçok familya [aile] efrâdının [fertlerinin] yüklerini tek olarak sırtına yüklenmiş bilââram[durmadan dinlenmeden] yürüyüp çalışmakta ve yorulmaktadır. Bu ferdi didinmede hiç mesudiyet [bahçiyarlık] tasvir olunabilir mi?.. (Ulviye Mevlan, 6 Nisan 1918: 2).

Kuşların erkeğiyle dışisiyle birlikte çalışmasından dolayı insanlara oranla daha medeni olduklarını iddia eden yazar, geçim yükünü tek başına omuzlayan Türk erkeğine üzülmemektedir. Ataerkil rollerin kanıksandığı bir toplumda saadet dolu bir âile hayatı kurmak kolay olmayıp kadının da artık dişi kuşlar gibi çalışıp üretmesi medeniyet gereğidir. Böylece âile bireyleri iktisadi bakımdan refaha kavuşmakla kalmayıp elele vererek hayatın tüm zorluklarıyla başa çıkabilecek, mutlu ve huzurlu bir yuvada yaşamlarını sürdürecektir.

Emine Semiye'nin de Ulviye Mevlan ile aynı görüşleri paylaştığı anlaşılmaktadır. O, Selânik'te kız okullarında müfettişlik yaptığı dönemlerde Selânik kızlarıyla ilgili gözlemlerini anlattığı "Selânik Terakki Mektebi" adlı makalesinde kadının çalışmasını eşine yardımıyla ilişkilendirmiştir:

...On beş on altı yaşına kadar hanım kızlar ilim ve marifetle beraber kadınlık da öğrenerek hayat-ı bâkirânelerini [bâkir hayatlarını] geçirirler... Selânik benâtinin [kızlarının] zekâ ve gayretleri itâatleri kadar çok olduğundan on dört yaşındaki bir kız öğrendiğini unutmadığı gibi zevcelik vazifesi de biliyor... genç zevceler lüzûmu takdirinde eğer çocukları müteaddid [birden fazla] olup birine sütüne tutmaya mecbûriyet görünmüş ve bir hizmetçiye de ihtiyaç hissetmiş ise aşçıyı savarak matbahlarına [mutfaklarına] kendileri nezâret etmekle [denetlemekle] bu yüzden olsun zevcelerinin masrafını taklile [azaltmaya] sa'y ediyorlar [çalışıyorlar]! İçlerinden daha fakir olanlar el işi dikiş gibi şeylerle çalışıp çabalıyarak kazandıklarını idâre-i beytiyelerine [ev idaresine] sarf etmekle erkeklerine muâvenet [yardım] eyliyorlar... (Emine Semiye, 4 Ağustos 1898: 1).

Emine Semiye, Selânik'te kızların on beş, on altı yaşına kadar ilimle birlikte kadınlık bilgisi de öğrendiklerini ve sahip oldukları zekâ ve gayretleri sayesinde zevcelik vazifelerini hakkıyla yerine getirdiklerini söylemektedir. Kızların aldıkları eğitimin, iyi eş olmaları üzerinde büyük katkı sağladığını belirten yazar, verdiği birkaç örnekle bunu gözler önüne sermektedir. Meselâ onların yaptıkları elişlerini satarak ev ekonomisine katkıda bulunmalarından övgüyle bahsetmektedir. Birden fazla çocuk sahibi genç kadınlar, bir sütüne ve bir hizmetçiye işe almak zorunda kaldığında kocalarının masrafını azaltmak için mutfak işlerini kendileri üstlenmektedir. Daha yoksul âilelerde ise; kadınlar dikiş-nakış, el işi gibi faaliyetlerde bulunarak eşlerine yardım etmektedir.

Yine Nezihe Muhiddin'in "Türk Kadınlığı ve İktisâdiyâtımız" başlığı altında köşesine taşıdığı yazısında, kadının çalışması meselesine değindiği ve köy kadınıni överken şehir kadınıni yerdiği görülmektedir:

...Köy kadını tarlalarını çapalamakta, mahsûlâtı [ürünleri] alıp onu şehre nakil ve mübâdele [değiş-tokuş] işlerinde erkekle müsâvi [eşit] bir faaliyette bulunması

hasebiyle başlı başına bir unsur-u iktisâdidir [iktisat unsurlarıdır]. Fakat şehir kadınları hiç de bu vaziyette değildirlere; husûsiyle bundan üç dört sene mukaddem [önce] maişet-i hayatı [geçimi] bugünkü suûbet [zorluk] ve müzâyakaya [sıkıntılara] düçâr olmadan [yakalanmadan] evvel şehir kadını büsbütün erkeğinin semere-i mesâisine [çalışmasından elde ettiği kazanç] muhtaç bir halde ya tamamıyla müstehlik[tüketici] ve tufeyli [asalak] veya zevcinin kazancını hüsn-i idâre eden [güzelce çekip çeviren] “ancak ev kadını” sıfatını hâiz [sahip] bulunuyordu...(Nezihe Muhiddin, 1 Teşrin-i Evvel 1926b: 2).

Kadını köylü ve şehirli olarak ikiye ayıran Nezihe Muhiddin’e göre; köy kadını asırlardır üretici sıfatını korumuş, eşine yardımcı ve toplumuna yararlı bir hayat sürmüştür. Tarlasını eken, ürünleri toplayıp şehre gönderme gibi işlerde erkekten geri kalmayan köy kadını, üretim zincirinin aslî unsurlarındandır. Ama ne yazık ki şehir kadını için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zirâ onların bir kısmı eve mahkûm, acınası bir tembellik içinde sadece tüketen asalaklar iken diğer kısmı ise kocasının parasını güzelce idare edebilen ancak çalışmayan ev hanımlarıdır.

Kadının iyi zevce olabilmesi için çalışması gerektiğine inanan Sabiha Zekeriya Sertel, *Resimli Perşembe*’de “Cici Anne” mahlasıyla ev kadını ile iş kadını kıyasladığı makalesinde şu hususlara dikkat çekmektedir:

...Bir kadın iyi bir zevce [eş] olmayı mutfaktan daha iyi iş hayatında öğrenir... Yalnız: İş hayatındaki kız paranın ne kadar güç kazanıldığını değil, muhâfazasının ne kadar müşkül [zor] olduğunu ve saklamanın lüzûmunu öğrenir. Bu sebeple evde paranın nerede ve nasıl kazanıldığından bî-haber [habersiz] bir zevceden daha muktesit [tutumlu] bir zevce olur. İş hayatındaki kararsızlığı yakından gördüğü için paranın daima bir oluktan akar gibi akmadığını bilir, istikbal hakkında daha müteyakkız [uyanık] olur... Ev kadını kocasının akşamları evde rahatlanıp gazete okumayı her gece tiyatrodan sinemaya gitmeye tercih etmelerinin sebebini anlamazlar. Bazı suallerde kısa cevap vermesinin sebebini hiç tahlil etmezler. Fakat iş hayatındaki kız bunun sebep ve hikmetini bilir. Her erkeğin akşam evine birçok mücadelelerle sınırlarını yorduktan sonra nasıl yorgun ve harap döndüğünü, bir kelimenin bu yorgun sınırları taşırmaya kâfi geldiğini bilir ve ona göre kocasını idâre eder. Ev kadını iyi bir hizmetçi veya aşçı olabilir fakat zevce olamaz... (Cici Anne, 16 Haziran 1927: 2).

Zevceliği bir meslek olarak gören Sabiha Hanım, bunun en iyi iş hayatında öğrenileceğini savunmaktadır. Çalışan kadın, para kazanmanın zorluğunu öğrendiği için iktisad yapmayı bildiği gibi geleceğine de yatırım yapmayı ihmal etmez. Kocasının psikolojik durumunu tahlil etmekten âciz olan ev kadını, eşinin eve döndüğünde ne kadar yorgun olabileceğini tahmin bile edemez. Oysa çalışan kadın böyle değildir, kendisi de çalıştığı için rahatlıkla empati kurabilir. Bu yüzden yazar, ev kadınının iyi bir hizmetçi olabilir iken iyi bir eş olamayacağını söylemektedir.

Kısacası kadının toplumsal hayata katılımını meşrulaştırmanın bir yolu olarak kamusal alanda çalışması fikri ortaya atılmıştır ki bu aynı zamanda Birinci Dalga Feministlerin de benimsediği bir görüştür.

5.2.2. Kadının Çalışması: “Ailenin Saadet ve Refahı İçin”

Kadınların çalışmasını destekleyenlerin en başında gelenlerden bir diğeri isim Ulviye Mevlan’dır. *Kadınlar Dünyası* dergisini neşrederek çalışma hayatına atılan Mevlan, Osmanlı kadını için rol model sayılabilir. Mevlan, kadınların çalışma hayatında yerlerini almaları zarûretine değinmiş; dönemin İslâmcı bir takım erkek entellektüellerin, kadının kamusal alanda çalışmasını yaradılış bakımından uygun bulmaması üzerine “Hayat-ı Cemiyette Kadın” yazısını kaleme almıştır. O’na göre kadın, âilesinin saadet ve refahını temin için çalışmalıdır:

...Ne için erkek çalışsın da kadın çalışsın! Neden erkek her türlü bâr-ı hayata [hayat yüküne] katlansın da kadın evde veya daha açıkçası âtûlâne [işe yaramaz bir şekilde] evde kalsın! Mademki her iki cins teşrik-i hayat etmeye [birlikte yaşamaya] karar vermişler. Binâen-âleyh [ondan dolayı] her hususta müşterek bulunmalıdırlar. Ve evin erkeği nasıl ki bir meslek takip ederek temin-i maiyet [geçimtemini] için hâriçte cem’iyyette [toplumda] çalışıyorsa kadın da aynı sûretle hayat-ı içtimâyeye [sosyal hayata]dâhil olarak zevcine muâvin [yardımcı] olmalıdır. Ve hem bu sûret-i hayat [yaşam şekli] âilenin müreffehitini [refahını] daha hakiki bir surette ihzâr eder [hazırlar]. Erkek bir baştan, kadın bir cihetten çalışarak o günkü kazançlarını birleştirirlerse şüphesizdir ki daha iyi olur. Faraza [meselâ] bir zevc şehri [aylık] bin kuruş ve bir kadın da beş yüz veya daha fazla bir şey elde edebilir ve bunları tevhid ederlerse [birleştirirlerse] şüphesizdir ki netice itibarıyla bu miktarın tevhidini ile aile ihtiyaçları daha vâsi’ [geniş, bol] mikyâsta [ölçüde] bertaraf edilmiş olur. Ve hem bu sayede faraza evdeki yemeği kadının pişirmesi lâzım geldiğini düşünmesine hâcet [gerek] kalmaz. Ve çünkü o vazifeyi de başka bir âileye mensup bir kimseye ücret mukâbili ile ifâ ettirilirdi [yerine getirilirdi]. Ve böylece diğeri bir âilenin de selâmet ve saadetine bir nebzecek yardım edilmiş olur. Bu da gösteriyor ki kadının hayat-ı ictimâyeye [toplum hayatına] dâhil olması yüzde yüz elzemdir [lüzumludur]... (Ulviye Mevlan, 16 Ocak 1915: 2).

Çalışma yükümlülüğünü erkeğin ve eviçi işlerini de kadının omuzlarına yükleyen ataerkil anlayışı eleştiren yazar, kadının dışarda çalışmasıyla bu cinsiyetçi algının ortadan kalkacağını ifade etmiştir. O’na göre; kadınlara erkeğin elele verip çalışması, âileyi geçindirmede kolaylık sağlayacağı gibi ev işlerini gördürebilecekleri bir kadın hizmetçinin tutulması da başka bir âilenin ekonomik anlamda rahatlamasına yardım edecektir. Bununla birlikte Ulviye Mevlan’ın bir yandan kadını dışarda çalışmaya teşvik ederken; diğeri yandan ev işlerini yapmada yine bir kadını önermesi ve böylece cinsiyetçi bir tutum sergilemesi, zihinsel çelişkiler yaşadığının ve hâlâ geleneksel anlayıştan kopamadığının göstergesi sayılabileceği gibi eğitimsiz kadına tanınan bir iş fırsatı olarak da yorumlanabilir. Ayrıca Mevlan’ın kadının çalışma

hayatına iştiraki hususundaki ısrarkâr tutumunu, kamusal alana çıkmak adına uyguladığı bir taktik olarak değerlendirmek pekâlâ mümkündür.

Ulviye Mevlan'ın, âilenin mutluluğunu sağlamada kadının çalışmasının önemine değindiği “Lüzûm-ı İttihad Teşrik-i Mesâi” yazısı şöyledir:

...Biz erkeklerimizle beraber âdâb-ı milliyemiz [milli terbiyemiz] dâiresinde [ölçüsünde] teşrik-i mesâi edebilmiş [birlikte çalışabilmiş], onların kazandıkları gibi biz de ticâret edebilmiş olsa idik, velhâsıl birbirimize bâr [yük] olamayacak sûrette çalışmak bilip de öylece teşrik-i hayat [hayata ortak olma] edebilmiş olsa idik tabiidir ki mütekâbil [karşılıklı] bir hürmet devam ederdi, evlerimizde bir intizam görülürdü. Evlâtlarımız güzel terbiye edilir, ataletten [tembellikten] doğan dedikodulara dahi meydan bulunmaz, hele lüzumsuz kavgalara, imtizaçsızlığa [uyuşmazlığa] hiç de mahal [gerek] kalmazdı. Teşkil-i âileden [meydana getirilen âileden] beklenen saadet tecelli eder, görünür idi...(Kadınlar Dünyası, 15 Mayıs 1913: 1).

Sosyal yaşamda kadının kaybettiği itibarın yeniden kazanılmasının, evlerdeki düzenin sağlanmasının yolunun, milli terbiye sınırları içerisinde kadının çalışması olduğunu söyleyen Ulviye Hanım'a göre; çocukların ahlâki değerlerle donatılması, kocanın yükünün hafifletilmesi, tembellikten kaynaklanan dedikodunun ortadan kalkması, eşler arasındaki gereksiz tartışmaların giderilmesi de buna bağlıdır. Yani kısaca, kadının iş sahasına atılması, âile saadetinin anahtarıdır.

Kadının evinin düzenini bozmadan, ev işlerini lâyıkıyla yerine getirmek suretiyle çalışmasını destekleyen Nihal'in “Bir Duruşma” adlı makalesi bu görüşünü destekler niteliktedir:

Bunlar, birbirleriyle yarış edercesine yeni yeni yemekler öğreniyorlar; sofralarına sürprizler hazırlamaya çalışıyorlardı. Birçokları ellerinde modeller mini mini yavrularına en güzel şekilde elbiseler, yün örgüler yapmayı düşünüyorlar. Bu hususta birbirlerinin fikirlerini soruyorlardı. Birçokları ne yapıp yapıp akşam sanat mekteplerine gidiyorlar, çiçeklerini, gatolarını [pastalarını] kendileri hazırlamaya uğraşıyorlardı ve bunların hepsi de yüksek tahsilli idiler (Şükûfe Nihal Başar, 15 Mart 1948b: 3).

Yazar, ataerkil zihniyetin kadına yüklediği rolleri içselleştirdiği için toplumsal cinsiyet kalıplarının dışına çıkamamıştır. Şöyleki yüksek tahsil yaptığı halde yemek pişirme ve evlatlarına giysi örme gibi işlerde kendini geliştirmeye çaba harcayan kadınlarla övünmektedir. Hatta bu kadınların bazıları, âilelerine pastalar yapabilmek adına akşam sanat okullarına gitmektedir.

5.2.3. Kadının Çalışması: “Mecburiyetten Dolayı”

Fatma Aliye Hanım, kadının çalışması konusuna bazı makalelerinde değinmiş ve “Bizde hâne idâresi zevcelerin infâkı [nafakası, geçimi]erkeklerin vazifesidir”

(Fatma Aliye, 1892: 140) şeklinde ataerkil görüşle ortak bir duruş sergilemiştir. Yazara göre, evi geçindirme yükümlülüğü kocaya aittir kadın ancak ihtiyaca binâen çalışmalıdır:

Hanım efendiler!... Bizde dahi âilelerin hiss-i idâresi ve evlâdın iyice tahsil ettirilmesi gibi mesâil-i mühimme [mühim meseleler] için kadınlarımızın da çalışması lâzım geldiğini artık anlayanlar pek çoktur. Lâkin kadınlardan drahoma ve idâre-i âile [âilenin çekilip çevrilmesi] hususunda muâvenet [yardım] isteyen erkekler kadınların o parayı tedârik [edinmesi] hususunda nâmus ve haysiyetle çalışıp kazanabilmeleri için kadınlara bir iş, bir hizmet ve sanat vermeyi de düşünmeleri de lâzım gelmez mi? (Fatma Aliye, Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları. 9/2 No'lu Belge, 1-3).

Evin idaresi ve çocukların eğitilmesi gibi daha pek çok önemli konu, kadınların çalışmasını gerekli kılmıştır. Geçim sıkıntısı yaşayan erkekler de artık eşlerinden ekonomik anlamda destek beklemektedir. Yazar da zaruri hallerde kadının çalışmasına sıcak bakmakla beraber kadınlardan maddi yardım bekleyen erkeklerden, kadınların iffetlerini koruyabilecekleri iş yerlerini açmasını istemektedir.

Ayrıca Osmanlı kadını ile yetinmeyip Batılı kadının çalışmasının gerekçesinin de evlenecek kızların kocalarını ekonomik anlamda desteklemek olduğunu ortaya koymuş olduğu bir yazı kaleme almıştır:

[A]caba Amerika ve Avrupa kadınlarının çalışıp kazanmak yoluna dökülmeleri yalnız kendilerinin o yola heveslerinden mi yoksa icâbât [gereklilik] ve ilcâât-ı terakkiyât-ı medeniyyeden mi [medeni gelişmenin zorlamasından mı] ? Parasız kızların kocasız kalmaları, izdivaç [evlilik] için dahi olmazsa kadının kendi masrafı kendinden çıkması aranılmak gibi mesâil [meseleler] gerek izdivaç hususunda ve gerek koca bulamadığı halde geçinebilmek için mi kadınları o cihete rağib [rağbet eder] ve mecbur kılmıştır? Buraları muhtâc-ı dikkat [dikkate ihtiyaç duyulan] mevadâddandır [hususlardandır] (Fatma Aliye, 31 Ekim 1898a: 1-2).

Amerikalı ve Avrupalı kadınların çalışma sebebinin bir ihtiyaç ve gereklilik mi, medeniyet zorlaması mı veya kendi arzu ve istekleri mi olduğu sorusuyla işe başlayıp okuyucuyu düşünmeye sevk eden yazarın kanaati, onların çalışmaya zorlandıkları yönündedir. Fatma Aliye Hanım'ın dikkat çektiği hususlardan biri, Batıda 19. yüzyıla dek süren, evlenecek kızların evlenecekleri eşlerine maddi yardımda bulunmak adına kendileri veya babalarının damada hibe ettiği mal/para anlamına gelen “başlık parası” (drahoma) geleneğidir ki bu gelenek, fakir/babasız kızları çalışmak mecburiyetinde bırakıyordu. Kadın boşandığı takdirde baba mirası sayılan drahomasını geri alma hakkı olmadığı için baba evine de dönemiyor ve yine çalışmak zorunda kalıyordu. Evlenememiş ya da evlenmek istemeyen kadın için de durum pek de farklı olmayıp çalışmak, kadının kaderiydi. Dolayısıyla Fatma Aliye Hanım'ın fikrine göre bir kadın

zaruret hâsıl olmadıkça çalışmak istemeyecektir. Benzer bir durum Osmanlı'da da geçerlidir. İslâm'da “mehir”, eski Türkler'de “kalın” olarak isimlendirilen ve drahomanın aksine erkek tarafından kadına verilen para vs. ile kadına belli miktarda mâli güç kazandırılmaktadır. Böylece kadın, boşandığı vakit yeniden evlenene kadar çalışmak zorunda kalmayacaktır.

5.2.4. Kadının Çalışması: “Ülkenin Kalkınması, Asalak Tüketiciden Üreticiye”

Dönemin şartlarına bakıldığında uzun süren savaşların neticesi olarak cephelere sevk edilen erkeklerin iş yerlerinin boşta kaldığı ve savaş giderleri ile birlikte bu durumun Osmanlı ekonomisine zarar verdiği görülecektir. Yeni istihdam arayışında başka alternatifin de olmaması nedeniyle gözler kadına çevrilmiş ve iktisadi yönden vatanın iyileştirilmesinde kadın gücü talep edilir olmuştur. Bu bağlamda Fatma Aliye Hanım, “Terbiye-i İctimâiyye” başlıklı makalesinde şu tespitlerde bulunmuştur:

Kadınlar kendi âlemlerine [hallerine] bırakılalı, isrâf ve sefâhetten [zevk, eğlence ve yasak şeylere düşkünlükten] mesul tutulmayalı, hidemât-ı vatandan [vatana hizmetten] vazifesiz bulundurulalı, terakkiyat-ı ulûm [ilmi gelişmelerden] ve sanayiye müşârekâtdan [ortak olmaktan] alıkonulalı işsizlikten, meşgûliyetsizlikten bunların bir takımı arasında en ziyâde [fazla] terakki eden [ilerleyen] şey dedikodu, yekdiğerine rekâbet, bühtan [iftira] gibi ahlâksızlıklardır. Atâlet [tembellik] ve meskenetin [miskinliğin] ahlâka sû-i tesir [kötü etkisi] olduğu malumdur. Bir hereke fabrikası bir hayli İslâm kadınlarını namus ve edep dairesinde çalıştırıyor. Bizde basma ve patiska denilen kumaşlar hemen ekmekten sonra gelen havâic-i zarûriyyeden [zaruri ihtiyaçlardan] gibidir. Tire dantelâ su gibi gidiyor. Bizde bir basma fabrikası sahibini ihya eder. Bu gibi fabrikalar açılrsa kadınların çalışabileceği daireleri olamaz mı? Hiç olmazsa tireyi [pamuk ipliğini] makaraya saracak, basmayı katlayacak olan makineleri idâre edemezler mi? Daha olmazsa makaraları kutulara, basma toplarını denklere istif edemezler mi? Hele dantela fabrikalarında kadın erkekten ziyâde istidat [kabiliyet] göstermez mi? Bir takım işsiz güçsüz kadınlar bir idare tahtında [altında] bir müdire idâresinde bulunsalar terbiye-i ictimâiyyeden [toplumsal terbiyeden] hisseyab olsalar [faydalansalar] iyi olmaz mı? Bu sûtretle âileler arasında sefâletlere de çaresâz olunmuş [çare bulunmuş] olmaz mı? (Fatma Aliye, 13 Eylül 1909b: 740-741).

Fatma Aliye, kadının çalışması meselesine kadınların ekonomik özgürlüklerine kavuşmasından ziyâde vatana hizmet, başıboşluğun sebep olduğu tembellikten kurtulmalarını sağlama; sosyal terbiyeden hissedar olacakları bir iş yerinde çalışma şeklinde yaklaşmıştır. O; kadınların tüketici konumdan üretici konuma geçmelerinin, iffetlerine zarar getirmeden çalışabilecekleri bir meslek edinmelerinin önemini izah etmeye çalışmıştır. Tembellik ve miskinlik ahlâkı bozduğu için basit bir iş yapıyor olsa bile kadınların kabiliyetleri nispetinde çalışması gerekmektedir. Dolayısıyla dantela gibi kadınların el becerilerinin erkeklerden daha iyi olduğu işlerde çalışmasının, iş

verimliliğini artıracığını ifade eden yazar, en azından basma fabrikalarının açılmasını ve bir kadın idarecinin emri altında kadınların buralarda istihdam edilmelerini istemektedir. Böylelikle onlar, kendi âilerine ve memlekete faydalı olabileceklerdir.

Osmanlı kadınının toplum içindeki konumunu gözler önüne seren Emine Semiye, “Kadın Mecmûası Muhteremesine” başlıklı yazısının altı, yedi ve sekizinci maddelerinde kadının ülkesine yararlı olabilmek için iş hayatına atılmasına kapı aralayacak önerilerde bulunmuştur:

...6- Müktesebat-ı [çalışmak suretiyle kazanılmış] ilm ve marifet ihtiyaçlarımıza dâir fazla söze lüzûm görmem. Zat-ı birâderâmimizin bu husustaki mütâlaatı [düşüncesi] pek müsibtir [isabetlidir]. Teşebbüs-ü şahs [şahsi teşebbüs] bahsine gelince: 7- Mahkûmu-ı sefâlet [yoksulluğa mahkum] olmuş bazı değerli kadınlar şurada burada sürüneceğine mürüvvet-mend [insâniyetli, cömert] hanımlar tarafından teşkil edilecek bir cem’iyyet-i iktisâdiyenin [iktisat heyeti] yardımıyla küçük tâcireler vücuda getirilmesi 8- Yetimlerine bir destgâh-ı ticaret [ticaret tezgâhı] kalmış zengin dul vasilerin ellerine bırakacağı işinin bizzat başında bulunması vesâir akıl ve kifâyeti müsellemler [akıl ve yeterliliği teslim edilmiş] (bahusûs) iffetperver hanımların arzu edecekleri emr-i ticârette [ticaret işinde] serbest bırakılmalarına hükümetçe müsaade edilmesi... cihetidir. Hz. Hatice’tü’l Kübra bir tâcire idi...(Emine Semiye, 21 Aralık 1908: 2).

Yazar, Hz. Hatice’yi emsal göstererek dul kalmış zengin kadınların ticaret yapabilmeleri için devletten izin talep etmiştir. Şöyleki cömert hanımların gayretleriyle bir iktisat heyeti oluşturularak yoksulluğun pençesine düşmüş kadınların becerikli olanlarından mikro düzeyde tüccarlar var edilecektir. Böylece bu kadınlar, hem kendilerini hem de evlâtlarını sefâletten kurtaracaklar ve ülke ekonomisine de faydalı olacaklardır.

Ulviye Mevlan, *Kadınlar Dünyası* dergisinin “İçtimâi: Hürriyet İsteriz” başlıklı yazısında kadınlara çalışma hürriyeti talep etmesinin sebebi olarak memleketin terakkisini göstermiştir:

...Evet, hürriyet isteriz!..Yalnız bizim istediğimiz hürriyet, dimağları zaif olanların tahayyül ettikleri hürriyet değildir... Bizim istediğimiz hürriyet, “hürriyet-i mesâi” [çalışma hürriyeti] dir. Fikrimizi biraz izah edelim: Biz sefihâne [eğlenceye ve lüzumsuz harcamaya düşkün] bir hayatı değil; akli başında erkeklerimiz var ise onlarla beraber, yoksa yalnızca çalışmak, çalışabilmek ve bu suretle milletimizin terakkisine uğraşmak, teâlisini [yükselmesini] temin etmek istiyoruz... Kadınlık hayat-ı mesâide [çalışma hayatında] hür olunca memlekette iş ve işçi hayatı uyanır. Para da artar. Çalışanlar, çalışmak isteyenler iş bulurlar. Mesâilerinin [çalışmalarının] kazancıyla kendilerini geçindirirler, evlâdlarını da terbiye edebilirler. Hatta fikr-i icâd [buluş yapma] dahi kadınlıkta inkişâf edebilir [meydana çıkabilir]. Sanâi’ [sanayi] temeddüd [genişler] ve tekessür eder [çoğalır]... (Kadınlar Dünyası, 6 Mayıs 1913: 1).

İsraftan, şatafattan kaçınarak her halükârda çalışmak isteyen kadınların sözcülüğünü yapan Ulviye Hanım; bu sayede vatanın ilerleyip yükseleceğini belirtmektedir. Kadının iş hayatına dâhil olmasıyla piyasa canlanacak, daha fazla iş alanı açılacak ve para sirkülasyonu artacaktır. Dolayısıyla özgürce çalışan kadın sadece kendini ve çocuklarını geçindirip onları güzelce yetiştirmekle kalmayıp sanayinin gelişmesine ve sayıca artmasına vesile olacak yeni şeyler de icat edebilecektir.

Kadınlar Dünyası dergisinin 22. Sayısı, “Hakkımızı Arayalım” başlıklı yazısında Mevlan, yine kadınların meta olmadığına vurgu yaparken kadının çalışmasını ulusun ilerlemesi üzerinden yorumlamıştır:

...Milletimizi muhâfaza ve terakki ettirmek istiyor isek her şeyden evvel kızlarımızı ihtiyâc-ı zamana [zamanın ihtiyaçlarına] göre ta’lim ve terbiye ederek sanayii’, işçilik hayatını kadınlıkta uyandırmalı, canlandırmalıyız... Şüphe edilmesin: erkeklerin yapabilecekleri işleri kadınlar dahi yapar... Hakkımızı hukuk-ı umumiye[genel haklar, kamu hakları] meyanında [arasında] görmek istiyor isek sa’yimizi [çalışmamızı] mesâi’-i umumiye[kamu çalışmasına] teşrik [ortak] etmeliyiz... Kadın esir değildir. Bir süs, bir bebek hiç değildir. Kadın beşeriyetin vâlidesi, insaniyetin mürebbisidir. Erkek kadın mesâi-i hayatta [çalışma hayatında] müşterektir, birbirinin muavinidir [yardımcısıdır]... (*Kadınlar Dünyası*, 8 Mayıs 1913: 1).

Ulviye Hanım, kadını köle, süs objesi olarak gören geleneksel algıyı eleştirerek insanlığın anası ve terbiyecisi rolündeki kadının çalışma hayatında erkeğin yardımcı olduğunu söylemiştir. Memleketin ilerlemesi için genç kızlar, çağın ihtiyaçları gözönüne alınarak eğitilip meslek sahibi kılınmalı ve sanayinin tüm iş kollarında istihdam edilmelidir. Erkeğin yaptığı her işin üstesinden kadının da gelebileceğini vurgulayan yazara göre kadın haklarının genel hukuk kapsamına alınması, ancak kamusal alanda görünürlük kazanmakla mümkün olabilecektir.

“Vatana faydalı olmak için kadın çalışmalıdır” görüşünü benimseyenlerden bir diğer isim Nezihe Muhiddin’dir. Aşağıdaki cümleleri, bunu doğrular niteliktedir:

...Bizim kuvvetli iddiamız, ihtiyâcât ve icâbât-ı hâzıra [gözönündeki ihtiyaçlar ve gereklilikler] bizi nerelere sevk ediyorsa kadının behemehal [mutlaka] orada bir mevki [yeri] olmasıdır. Bunun için vaz’ [tayin] edeceğimiz düstur [umumi kaide] da bundan ibarettir; “Kadının muvaffak olabileceği her işte memlekete müfid [faydalı] olmak”...Halbuki bütün bu mecbûriyetler, zarûretler karşısında kadına açılan sâhâ-i mesâi [çalışma sahası], süprüntücülük, devâir [resmi daire] hademeliği ile yarısından ziyâdesini erkeklerin işgâl ettiği inâs mekâtibi [ilkokul mektepleri] muallimeliğinden ibaret kalıyor... kadının her meslekte yerini almasını zarûri görenlerden biriyim. Kadın doktor, avukat, tüccar, memur, muallim, san’atkâr, mebus hatta vekil olmalıdır ki kadın hayatını tanzim eden münevver [aydın] ve nâzım[düzenleyen] zümre arasında kadın, varlığını hissettirebilsin... (Nezihe Muhiddin, 1931: 11).

Nezihe Muhiddin; kadının yalnızca kadınlara yakıştırılan mesleklerden olan resmi kurumlarda hademelik, temizlik işleri ve kız mektepleri öğretmenliği kadrolarında istihdam edilmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bununla birlikte kadın, başarılı olabileceği her işte ve de doktor, avukat, memur ve hatta milletvekili gibi tüm mesleklerde çalışabilmeli ki gerek kendisinin gerekse de vatanın ilerlemesine faydalı olabilsin. Ayrıca sosyal statüsü yüksek bu tarz mesleklere sahip olan kadının kamusal alanda çalışması ile kadının toplumdaki yerini ve konumunu düzenleyen aydın sınıf içinde gerçek kadın kimliğinin farkına varılması sağlanabilecektir.

Türk kadının çalışma hakkı üzerine kafa yoranlardan biri de Sabiha Sertel'dir. Solcu ve sosyalist fikirlerini konuşuran Sertel, kadının çalışmasını desteklerken ayrıca toplumsal bir yara olan dul kadınlar meselesine eğilmiş; onları ülkenin ilerlemesinin önünde bir engel olarak görmüştür:

Memleket baştanbaşa tufeyli [asalak] dullarla doludur. İçtimâi [toplumsal] hayatımızı felce uğratan bu kesret [çokluk], harplerin, felaketlerin ve nankörlüklerin mirasıdır. Her birimizin evinde, omuzlarımıza yükletilmiş beş-altı kadın var. Bugün, hayatı sürünerek geçiren bu kadınları asî yapan nedir? Askerlerden, zâbitlerden, muhâcirlerden arta kalmış milyonlarca dul vardır... Onlar için hayat bir yük, onlar da cemiyet için bir yüküdür. Bu gayri tabii [doğal olmayan] vaziyetten ne onlar ne de millet memnundur. Onlan isyana sevk eden bu vaziyet, bizi lâkayd [alâkasız] bir seyirci olarak bırakmamalıdır. Bu da sanki hükümet mi? Bir dilim ekmek için günlerce genç, ihtiyar, çocuk Maliye Şubesinin bahçesinde, koridorunda sürünür, gelir gideriz. Sanki ceplerinden ihsan ediyorlarmış [bağışlıyorlarmış] gibi bir azâmetle [kibirle], “Yarın gel hanım, öbür gün gel hanım!” diye bir de emir savururlar...(Sabiha Zekeriya, 5 Haziran 1924: 19).

Sabiha Hanım, genç Cumhuriyet döneminin siyâsi kadrosu ile çatışma yaşama ihtimalini dahi göze alarak vazifelerini tam manasıyla yapmayan mevcut kurumları eleştirme cesareti göstermiştir. Toplumun yük kabul ettiği bu dullar da zaten yaşamayı bir yük olarak görmekte, devletin kendileriyle yeterince ilgilenmemesinden dolayı yakınmaktadırlar. Yazara göre asıl yapılması gereken şey, savaşlarda eşlerini kaybedip sefâlet ve yoksulluk içinde debelenen çok sayıdaki asalak dul kadının hem kendi nafakasını hem de vatanın kalkınmasını temin için tüketici konumdan çıkartılıp çalışma hayatına dâhil edilmesidir.

Sabiha Sertel; kadının meslek sahibi olmasının önemine dikkat çekmek gayesiyle yazdığı “Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı” başlıklı makalesinde de kadının çalışması-vatanın terakkisi ilişkisine dikkat çekmiştir:

...Feminizm hareketleri cihanın her tarafında seri adımlarla yürürken, bugün burada da bu ihtiyacı duyan büyük bir kadınlık ekseriyeti ve kuvveti varken mantıksız ve modası geçmiş nazariye [düşünce] ve faraziyelere [hipotezlere] dayanarak yapılacak muhalefet, şedid [şiddetli] yağmurların sürükleyip getirdiği taşkın nehirlerle kargıdan yapılan setlerin muhâlefeti kadar çürük ve kuvvetsizdir. Bugün artık bu memleketteki boşlukları doldurmak için doktor, avukat, çiftçi, sanatkâr, daktilograf, fotoğrafçı, tüccar, her sanat ve fen şubesinde ihtisas kesbetmiş [uzmanlık kazanmış] kadınlara ihtiyaç var. Artık kuru muhâlefet ve taassupla [tutuculukla] geçirecek saniyelerimiz tükendi, müspet ve ciddî icraat karşısında daha çabuk düşünmek, daha seri iş görmek ve yarının ihtiyaçlarını keşfetmek mecbûriyeti karşındayız...(Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919c: 170-171).

Yazar; dünyadaki kadın hareketlerinden etkilenen çok sayıda güçlü Türk kadınının, iş hayatında kendine yer edinmesini çağdışı görüş ve hipotezlerle engellemeye çalışan zihniyetin eski kuvvetinden eser kalmadığını ifade etmiştir. Vatanın doktor, avukat, çiftçi, sanatkâr, tüccar her meslekten alanında uzmanlaşmış kadın çalışana ihtiyaç duyduğunu söyleyen Sabiha Hanım'a göre gereken her durumda daha hızlı hareket etmek zorunluluğu doğmuştur.

Yine Sabiha Sertel, memleketin hayrına kadınların çalışması gerektiğini her fırsatta savunmuş ve idealize etmiştir. Büyük Mecmûa'da yayınlanan yazısını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür:

...Ailede iktisâdi bir tevâzün [denklik] husûle getirmek, sonra kadını da bir fert, yani cemiyetin bir uzvu olarak tanımak için onu bu menfi [olumsuz] vaziyetinden çıkarıp müspet [olumlu] bir hayata sokmak lâzım. Felâketten felâkete sürüklenen bu memleket, artık lüzumsuz milyonlarca müstehleke [tüketen] değil, müstahsil [üreten] kuvvetlere muhtaçtır. Bu sebeple salonlarda yüksek tuvaletleriyle son gelen katalogları taklitten başka işi olmayan hayat mankenleri de bu memleket için lüzûmsuz birtakım möbleden [mobilyadan] başka bir şey değildir. Hayatın ve zamanın ihtiyaçları karşısında kadın yüksek ve hakîki bir varlık göstermek, maddî, dimağî, zihnî ne türlü olursa olsun bu memlekete müfid [faydalı] olmak mecburiyetindedir... (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170-171).

Sertel; kadının çalışarak âile ekonomisine katkı sağlamasını, onun toplumsal hayatta bir birey olarak kabul edilebilmesinin yolu olarak görmüştür. Pek çok sorunla boğuşan ülkenin tüketici değil, üretici kadınlara ihtiyacı vardır. O; hiçbir işe yaramayan, lüks meraklısı, eğlence müptelâsı salon kadınlarını gereksiz mobilyaya benzeterak eleştirmiştir. Yazara göre gerçek kadın, memlekete faydası dokunan, çalışan kadındır. Sabiha Hanım'ın kadının çalışması meselesini, bu defa insani hak açısından değil; topluma ve ülkeye sağladığı fayda açısından ele aldığı görülmektedir.

5.2.5. Kadının Çalışması: “Kadının Özgürleşmesi”

Yüzyıllar boyunca kadının –köylü kadını hariç- yeri, üretim zincirinde sadece tüketmek olduğu için eşi ve toplum tarafından yük addedilmiş, hor görülmüştür. Bu

yüzden kadın yazarlar, kadının içinde bulunduğu haysiyetsiz durumdan kurtulmanın yolunu, üretime dâhil olmada bulmuşlar; bununla alâkalı yazılar kaleme almışlardır. Kadınların çalışmasına ket vuran en büyük engelin geleneksel, ataerkil kültür olduğunun farkında olan yazarlara göre kadınların kamusal alanda istihdam edilmeleri, onlara ekonomik bağımsızlık ve bireysel özgürlük kazandıracak, öz güvenlerini de artıracaktır. Bu hususta kalem oynatanlardan biri olan ve kendini feminist olarak görmeyen Fatma Aliye Hanım, (Fatma Aliye, 4 Eylül 1909a: 98) tüm konularda olduğu gibi kadının çalışmasına da İslâmi bakış açısıyla yaklaşmıştır. “Hanımlar İçin” başlıklı makalesinde kadının çalışması meselesini hak ve hukuk çerçevesinde değerlendirmiş, muhâfazakâr Müslüman kadın kimliğiyle yorumlamıştır. O’nun, kadınların çalışma hayatından mahrum bırakıldığına üzüldüğü ve İslâm kadınlarını örnek göstererek yaptığı meslek her ne olursa olsun çalışan kadını övdüğü ve yazısı şöyledir:

...Çalışmak herkese lâzımdır. Herkes istidâdına [kabiliyetine] göre çalışmalı. Çalışan sanatkâr olsun veyâhud sâde bir amele olsun herhalde ashâb-ı mesâiden ma’dûd olduğu [çalışan kişilerden sayıldığı] için mergûb [rağbet edilen] ve mu’teberdir [beğenilendir]. Atâlet [tembellik] ve serserilik mezmûmdur [ayıplanmıştır]... Kadınlara ekmek yerine ekmeği kazanacak şey verilmeli! Yani onları talim ve tedris etmeli [eğitmeli, ders vermeli], sanat öğretmeli, hüner sahibi kılmalı!.. Türk kadınlarının isdidâd [kabiliyet] ve zekâları ma’lumdur. Bu ana kadar kendilerini sanatkâr edebilecek ta’lim ve tedristen mahrum gibi bir halde kaldılar!... Kadınlarımızın talim-i sanayie rağbetleri arzu olunacak bir şeydir... Bu milletin yarısından ziyâdesini teşkil eden kadınlar çalışmıyorlar. Böylelikle kesbi servet [para kazanmak] ne kadar müşkil [zor]! Halbuki milletin paraya ihtiyacı var. Zarûret, sefâlet tevsi’ ediyor [genişliyor]. Artık bu acz [beceriksizlik, kuvvetsizlik], bu meskenet [miskinlik, fakirlik], atâlet [tembellik] yetişir!... Evvelce İslâm kadınları çalışıyorlardı. Zamân-ı Saadet’te [Peygamberin yaşadığı dönemde] mestûriyyet [kapalılık] onların çalışmalarına mâni olmadı. İslâmiyet’in bahşeylediği [verdiği] hukûku hiçbir Müslim inkâr edemez. Cehillerinden [cahilliklerinden] dolayı bunu bilmeyenlere bilenler öğretmelidir... (Fatma Aliye, ty. : 146).

Usta olsun, basit bir işçi olsun kadınıyla erkeğiyle herkesin çalışması gerektiğini belirten yazara göre; tembellik ve başıboş gezmek kötülenmiştir. Türk kadını yeterli kabiliyet ve zekâyâ sahip olmakla beraber toplumun cinsiyetçi normları onun bir meslek edinebilecek eğitimden mahrum bırakmış; ekonomik özgürlüğünü kısıtlamış ve kocasının bakımına muhtaç bir hale getirmiştir. Erkek nüfusundan daha fazla olan kadınların iş hayatına dâhil edilmemeleri yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Peygamberin hayatta olduğu yıllarda kadınların, İslâm’ın kadınlara tanıdığı çalışma hakkından faydalandığı gibi Türk kadınının da aynı haktan yararlanma zamanı gelmiştir. İslâm dininin kadının çalışmasını engellemediğini ve o dönemde bile

kadınların çalıştığını söyleyen yazara göre; Osmanlı kadınları bu haktan habersizdir, bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

Ekonomik bir güce sahip olmayan kadının, kocası tarafından bir nevi köle ve hizmetçi muamelesi gördüğü bir toplumda kadının iş hayatına girmesi, ataerkiye savaş açmayla eşdeğer bir durum arz etmektedir. Fatma Aliye Hanım da bu gerçeğin farkında olarak kadının âile içindeki statüsünün, kamusal alanda çalışmasıyla iyileştirilebileceğine inanmıştır. Yazar, “Bazı zevclerin zevcelerine adem-i sadâkatle [vefâsızlıkla] gözyaşı döktürmeleri, hırpalamaları hep onları sevmediklerinden değildir. Kadının te'min-i maişet [rızkı temini] için bir medârı [vesilesi], ekmek kazanacak bir san'âtı olmadığından kendisini terk edemeyeceğini bildiği içindir” (Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 9/3 Nolu belge, 2) sözleri ile dışarda çalışmasına izin verilmeyerek eve hapsedilen kadının hayatını sürdürmede kocasına muhtaç olduğunu ve erkeğin de elindeki bu gücü, karısı üzerinde baskı kurmak için kullandığını söylemektedir.

Bizzat kendi yaşantısıyla Müslüman kadının çalışmasına örnek teşkil eden Emine Semiye ise; öğretmen, gazeteci ve hemşire olarak görev yapmış ve kadının çalışması meselesini ablası Fatma Aliye gibi İslâm dini üzerinden tefsir etmekle kalmamış daha feminist bir yaklaşım benimsemiştir:

-Ey nisvân-ı İslâm [İslâm kadınları]... Ey muhterem hemşirelerim! Çünkü kadınlar erkeklerden keskin olan zekâları sayesinde iyi okurlarsa çok öğrenecekler. Rabbimiz Teâlâ'nın verdiği ve peygamberimiz efendimiz hazretlerinin tebliğ buyurduğu imtiyazlara akılları da erecek... Ticârete, sanata sülûk ederek [girerek] nafakalarını kazanacaklar. Sonra erkeklerin başlarına indirmek istedikleri maddi ve manevi darbelere artık boyun eğmeyecekler!.. (Emine Semiye, 9 Ekim 1909b: 2).

Emine Semiye, kadınların erkeklerden daha zeki olmaları nedeniyle iyi tahsil görürlerse daha fazla bilgi sahibi olabileceklerini; İslâm dininin kendilerine tanıdığı ayrıcalıkların farkına varabileceklerini söylemiştir. Böylece kadın; ticaret yaparak, zanaat sahibi olarak geçimini teminde zorlanmayacak ve erkeklerin üzerlerinde kurdukları ezici baskıdan kurtulup özgür kalacaktır.

Kadın-erkek eşitliğini savunarak kadının kamusal alanda çalışma hakkını elde etmesi için pek çok dergi ve gazetede makaleler kaleme alan Halide Edip Adıvar'ın “Genç Yazıcılara Dâir-2” başlıklı yazısı, kadının yüksek mevkilerde çalışmasına erkeklerin gösterdiği tepkiyi ortaya koyma açısından önemlidir:

...Bir kadın müddeiumûmi [savcı] muhitine [çevresine] bilhassa vazife başında ne tesir yapıyor? Şimdiye kadar bir tek vatandaş bana bir genç kadın müddeiumuminin [savcının] mücrim [suçlu] bir köylüye yaptığı tesiri anlattı. Vilâyetlerden birinde geçen bu vak'anın çok realist tasvirini size tekrar edeyim. Bir köylü hırsızlık vak'asından dolayı vilâyet mahkemesinde mahkeme ediliyor. Genç ve şık bir müddeiumûmi kadın onun iki sene hapse mahkûm edilmesi iddiasını talep ediyor. Reis, mücrimin hakikaten iki sene hapsine hükmediyor. Köylü kalkıyor, reise diyor ki: 'İki sene hapis yediğime gam yemem, senin gibi bir adamın şöyle bir kızın lafını dinlediğine şaşarım.' Bu kadar basit olmayan kim bilir ne kadar daha ciddi hislere, yani azâba, saadete, müşkülâta [zorluklara] sebebiyet veren vaziyetler vardır... (Halide Edip Adivar, 22 Şubat 1938: 9).

Cumhuriyet'in ilânından sonra kadın da erkek gibi kamusal alana dâhil olmuş ve eskiden tek başına dahi gidemediği devlet dâirelerinde artık çalışmaya başlamıştır. Bu husus bir kadın savcı üzerinden örneklendirilerek anlatılmıştır. Şöyleki bir kadın savcının katıldığı duruşmada, kadının savcı olmasının sanığa rahatsızlık verdiğini ifade eden Halide Edip'in bu makaleyi ele alışının amacı; toplumsal cinsiyet rollerine ve bu rollerin içselleştirilmesine dikkatleri çekmektir. Hâkimin, kadın savcının hapis talebini onaylaması, kadının artık erkek karşısında/üzerinde söz sahibi olduğunu göstermekle birlikte bu durumun suçlunun onuruna dokunması, ataerkil zihniyetin varlığının devam ettiğinin kanıtıdır. "Kadın, toplumda saygınlığı olan tüm meslekleri yapabilecek zekâ ve kabiliyete sahiptir" mesajı verilmekte olup yazarın, kamusal alanda kadının görünürlüğü için mücadele eden liberal feministlerle aynı düşünceye sahip olduğu âşikârdır.

Kadının iş hayatına atılması meselesini en fazla irdeleyen yazar Ulviye Mevlan'dır. O, *Kadınlar Dünyası* dergisinin "Düşünüyorum" adlı köşesinde kaleme aldığı yazılardan birisinde kadının çalışmasını ele almış ve bu konuyu hukuki hak bağlamında işlemiştir:

...İnsaniyeti yükseltecek, âdemiyeti [insanlığı] mesud edecek ancak kadın ve erkeğin hukukta müsâvâtidir [eşitliğidir]... Mesudiyet-i umûmiye-i beşeriye [insanlığın genelinin mutlu olması], hukûk-ı umûmiyede [genel haklar, kamu hakları] görülecek müsâvât [eşitlik] sayesinde tecelli edecektir [belirecektir]. Hukûkta olsun mesâide [çalışmada] olsun müsâvât-ı umûmiye [umumun eşitliği] kabul edilmez ise insâniyet kemâlini [faziletini], âdemiyyet mevkiini [insanlık yerini] bulamayacaktır... Erkeklerin hukûk derecesinde kadınların dahi hüviyeti kavânin-i umûmiyede [genel kanunlarda] tanınınca işte o dakikadan itibaren beşeriyetin mesud olacağına iman etmelidir [inanmalıdır]... (Ulviye Mevlan, 1 Haziran 1918e: 2).

Mevlan, Osmanlı hukuk sisteminin kadınlar lehine düzeltilmesini talep etmiştir. Çünkü ancak bu şekilde kadın-erkek eşitliği sağlanabilecek, iki cins arasındaki çalışma fırsatları ve koşulları dengelenmiş olacaktır. Böylece insanlık bilgi ve erdem bakımından olgunlaşacak ve herkes mutlu olacaktır.

Kendisini “feminist” olarak vasfetmekten çekinmeyen Ulviye Hanım, yine aynı köşede kadının çalışması meselesini kadın-erkek eşitliği, kadın hak ve hukuku çerçevesinde değerlendirirken kadını aşağılayan ataerkil zihniyeti ağır ve alaycı bir tavırla tenkit etmiştir:

...Kadınlar erkeklerin gördükleri işler derecesinde göremezler imiş. Birçok işlere de müstaid [kabiliyetli] değiller imiş! Haydi, bu iddiayı doğru olarak kabul edelim fakat lütfen bu iddiaya kadının zaaf-ı fitriyesine [yaradılıştan gelen zayıflığına], noksan-ı kuvvetine [kuvvet eksikliğine] bir de tahsil ve terbiyenin müsâvatsızlığına [eşitsizliğine], hukukta müsâvatsızlığına dahi zam [söz] etssek daha doğru olmaz mı? Kadın bir kere erkekler derecesinde tahsil ve terbiye görsün ve erkek derecesinde siyâsi, içtimâi, hukûka da mâlik [sahip] olup hür bir hayat sahasında kendini görsün... Bakalım o vakit kadınlar ne yapmaya kâdir olabileceklerdir [güç yetirebileceklerdir], görülür. Kadının mizaç [huy, karakter, tabiat] ve fitratını [yaradılışını] bahane ederek kadını birçok mesâlik-i nâfiadan [faydalı işten] ve hukûk-u umûmiyeden [genel haklar, kamu hakları] mahrum bırakmak mantığı; aynıyla esâret-i mürevviclerinin [esarete itibar edenlerin] ‘esirde hür olmağa kabiliyet yoktur’ demelerine benzer. Hakikaten kadının mizaç ve fitratı iddiasıyla mütenâsip [uygun] değil ise o halde telâşa ne hâcet? Mademki kadın hayatta erkekle müsâvi [eşit] bir mevki temini iktidarına hakikaten mâlik [sahip] değildir, alacağı bütün hürriyetler mevki-i içtimâiesini [toplumsal konumunu] değiştiremeyecek...(Ulviye Mevlan, 4 Mayıs 1918d: 2).

Yazar, kadınların çoğu işi yapmaya kabiliyetlerinin olmadığını, erkekler gibi başarılı bir çalışma ortaya koyamayacağını iddialarını asılsız ve gerçek dışı bulmaktadır. Yaradılıştan güçsüz ve yetersiz sayılan kadının, erkekle hukuken eşit olması ve aynı seviyede eğitim ve terbiye alması halinde hayatın her bir alanında kendini ispatlayabileceğini belirtmektedir. Kadının mizacını ve fitratını öne sürerek onu pek çok yararlı meslekten yoksun bırakmak isteyenlerin mantıklarının hiçbir mizana uymadığını ifade eden Mevlan, bunu bir benzetmeyle çürütmeye çalışmıştır. Gerçekten kadın, esir gibi hür olma kabiliyetine sahip değilse o vakit eğitim ve çalışmada eşitlik sağlandığında erkeklerin korkmalarını icab ettirecek bir durum söz konusu değildir.

Ulviye Hanım, “Kadınlar İş Bekliyor” başlıklı makalesinde de yine kadının çalışmasını feminist bağlamda irdelemiştir:

...Kadınların hayatlarını kazanmasına mâni olanların bir bahaneleri de, kadınların cehâlet ve tecrübesizlikleridir. Acaba ticaret ile temin-i maişet [geçimini temin] eden erkekler, ticâret mektebinden mi neşet etmişlerdir [çıkışlar], yoksa tahsil-i âli [yüksek okul] mi görmüşlerdir? Yüzde sekseninin okuma-yazma bilmediği meydandadır!.. (Ulviye Mevlan, 19 Şubat 1921: 2).

Kadının cahillik ve deneyimsizlikleri nedeniyle çalışmasını uygun bulmayarak engellemek isteyenleri Mevlan, ticaretle meşgul olup evlerini geçindiren erkeklerin analarından ticaret okulunu bitirip de mi doğduklarını veya yüksek eğitimden mi

geçtikleri şekilde alaycı bir sorgulamaya tâbi tutmaktadır. Ülkedeki yüzde seksen gibi bir erkek popülasyonunun okumayı ve yazmayı bilmediği gerçeğinden yola çıkarak kadınları cehaletle suçlamanın abesle iştigal olduğunun altını çizen yazara göre eşit derecede eğitim aldıklarında ve deneyim kazandıklarında kadınlarla erkekleri kıyas etmek daha âdil olacaktır.

“Düşünüyorum” köşesinden aynı konu hakkında benzer görüşlerini kâğıda döken Mevlan’ın, kadının iş hayatında haklarını araması üzerine paniğe kapılan erkekleri eleştirdiği yazısı şöyledir:

Kadınlık hayat-ı mesâide [çalışma hayatında], hayat-ı mesâinin [çalışma hayatının] her şubesinde görünmeye başlayınca, mağsub [gasbedilmis] haklarını istirdad [geri almak] yolunda biraz da sesini çıkarıp muhakkak davasını tedrici [dereceli] olsa da kazanacağı ilâmını gösterince, bir kısım erkekler telaşa düşdüler; ekmeklerinin, maaşlarının kısmen olsa da ellerinden gideceğini, kadınlara intikal edeceğini [gececeğini] zan etmeğe başladılar. Bu telaş, bu çırpınma acaba zaif [zayıf] irâdeden değil midir? Şahsi teşebbüse güvenememezlikten değil midir? Kadınlar Dünyası'nın 164. sayısında Posta-Telgraf Nezâreti'ne alınan kadınların maaşlarının azlığından yakınmış zam istemişim. Bir kısım erkekler bu basit temennimden nedense ürkmüşler; sahâ-i me'mûriyet ve mesâiyi [görev ve çalışma sahasını], kadınların hemen hemen istilâ edeceklerine ve nihayet kendilerinin elleri böğürlerinde aç kalacaklarına hükm ediyormuşlar ve hatta bâzıları bize mektuplar yazarak istimdâda [yardım istemeye] kadar kalkışıp bütün bütün zaif iradelerini göstermişlerdir.... İyi tahsil görmüş, ilim ile irfan ile zekâ ile me'mûriyetini hüsn-ü idâre etmekte [güzelce çekip çevirmekte] olan ve istikbalde bir refik [eş] ile yaşayacak ve evlâtlarını yaşatacak bir kız, neden iktidarı ile mütenâsib [uygun] bir maaş aramasın, istemesin, seneleri beyhûde [boşuna] sayıp imrar eylesin [geçirsin] ve talep edeceği maaşı ilmiyle, irfânıyla, zekâsıyla, işiyle mütenâsib bulamayınca neden feryat etmesin; sussun ve meskenet [miskinlik] gösterson?.. (Ulviye Mevlan, 22 Mart 1918a: 2).

Kadınların bütün meslekleri yapmaya başlaması ve erkekler tarafından ellerinden zorla alınan haklarını geri alma teşebbüsleri, bazı erkeklerin korkmasına yol açmıştır. Çünkü işlerine kadınların el koyacağını sanmışlardır. Erkeklerin bu durumunu irade zayıflığı olarak tanımlayan yazarın, postanede düşük maaşla çalıştırılan kadınlar için zam talebinde bulunması da yine erkeklerin tepkisine yol açmış ve hatta Ulviye Mevlan'dan mektupla yardım isteyen erkekler olmuştur. İyi bir eğitim alarak memurluk vazifesini hakkıyla yerine getiren ve ileride evlenip bir âile kuracak olan genç kızların uygun bir maaşla çalışmak istemelerinin en doğal hakları olduğunu, bunu elde edemedikleri takdirde tembellik etmeyip haklarını aramaya devam etmelerini salık vermiştir.

Ulviye Hanım, toplumsal inkılâbın kadının çalışma hayatına girişi ile gerçekleştirebileceğinin altını çizmiştir:

...Bizi sefil hayattan kurtaracak çârelerden birisi, hatta birincisi hayât-ı mesâidir [çalışma hayatıdır], sanâyi, ticâretidir. Bunları yaşamak mecbûriyetindeyiz. Aksi halde ne inkılâb-ı içtimâî [sosyal inkılâp] vukû'a gelmiş [meydana gelmiş] sayılabilir ve ne de vukû'a gelebilir... (Kadınlar Dünyası, 27 Aralık 1913: 2).

Kadınların en doğal hakkı olan kamusal alana girip çalışmasına dönemin erkek entellektüellerinin karşı çıkması Ulviye Hanım'ın tepkisini çekmiş ve “Düşünüyorum” köşesinden görüş beyan etmiştir:

...Biz erkeklere ne diyoruz? Bizde mesâi-i umûmiye [bütün çalışmalara] karşıalım, hak sahibi, iş sahibi olalım. Erkeklerin pek ağır olan yüklerini tahfif edelim [hafifletelim]. Müşterek bir sâî [çalışan] ile daha mesut, daha medeni bir hayat yaşayalım ve yaşatalım. Bizim bu latif ve şefkatimize: “Hayır olmaz!” cevabı vermek makul müdür?.. Kadınların bir işçi, bir mebus [milletvekili], hatta bir nâzır [bakan] olabilmesi haysiyet-i içtimâiyelerin [toplumların haysiyetinin] kadına, kadının say'ine [çalışmasına] ihtiyacından tevellüt [doğan] eder bir neticedir, bir haktır. Demek isteriz ki kadın hod-be-hod [kendi kendine] hayata karışacaktır. Cem'iyet-i beşeriyenin [insan topluluğunun] ona içtimâiyen [toplumsal], iktisâden [ekonomik] ihtiyacı, kendisini hayata karıştıracaktır. Ve biz zannederiz ki bu ihtiyaç bugün vücuda gelmiştir. Binâenaleyh [ondan dolayı] her ihtiyaç bir hak vücuda getirir. İşte hâli hazırda kadınlık insâniyetin ihtiyacına tekâbül eden [karşılık gelen] hakkını istiyor (Ulviye Mevlan, 6 Nisan 1918b: 2) .

Kadının çalışmasının sadece kendisi için değil erkekler için de yarar sağlayacağını altını çizen yazara göre; buna itiraz etmenin makul bir açıklaması yoktur. Aksine asırlardır ağır geçim derdi ve yükü altında ezilen erkekler bir nebze de olsa rahatlayacaktır. Diğer taraftan kadının işçi, memur, milletvekili ve hatta bakan olabilmesi gibi toplumsal mertebeler, kadının çalışma ihtiyacından doğmuştur ve bu bir hak, hukuk meselesidir. Bu açıdan kadın; hakkı olanı talep etmekte olup erkekler istemezse bile hiç kimseden yardım almaksızın sosyal hayatta yerini alacaktır, bundan kaçış yoktur.

Öğretmenlik ve yöneticilik mesleklerini yerine getiren Nezihe Muhiddin ise; kadının iş hayatında yer alıp başarı göstermesinin, ona hakiki vatandaş hüviyetine sahip olabilme liyâkatını bahşedeceğini söylediği “Tenkidler ve Cevaplar” makalesi şöyledir:

...Türk kadınının hakiki vatandaş sıfatıyla bütün haklarına sahip olabilmesi; ancak istihsâl [üretim] sahasında isbât edeceği istihkâka vâbededir [bağlıdır]. Müstehlik [tüketici] vaziyette kalmış olan kadınlarımız vatandaş haklarına kesb-i liyâkat [hak etme] edemezler... Millî ve vatani râbta [münâsebet] ve hakların mütekâbil menâfi' [karşılıklı menfaat] üzerine müessese olduğunu [tesis edildiğini] tasdik ederiz. Filhakika [hakikatte] şahsiyet-i iktisâdiyesi olmayan bir zümrenin vatani haklara el uzatması kadar haksız bir iddia olamaz. İstihkâkın en kuvvetlisi şüphesiz iktisâdi revâbit [münasebetler] ve müşâreketin samimi münâsebetinde tecelli eder... Biz de istediğimiz hakkın bu kuvvetli noktaya istinâd ettiğini iddia ediyoruz... Bugün istihsâlî [üretici] hayatın hangi noktasında kadın mevcûdiyeti yoktur?.. İstanbul'un uyanışını seyredelim. İlk tramvayların hemen

yarısından ziyadesini kadınlar teşkil ediyor. Şafağı sokakta karşılayan bu kadınlar elbette gezmeye ve eğlenmeye gitmiyorlar. Her hâlde onların bir okka ekmek emânet bir çıkınla dönüşlerini bekleyenler var. Tütün şirketlerinde çalışan, muhtelif müesseselerde amelelik eden, bankalarda ticârethanelerde yazıcılık, tezgâhtarlık ve saire hizmetlerle vazifeli olan, hatta alelacele evinin sabah hizmetlerini bitirdikten sonra zevcinin ticaret işlerine yardım etmeye yetişen, münzevi mahallerde yemişçilik, bakkallık eden kadınlarımızın adedini düşünürsek -beşte bir nispeti- abartılı bir çelişki arz eder. İktisadî şîrâzemizin [ekonomik düzenimizin] kadına isâbet eden kefesinde dengesizlik hemen yok gibidir...(Nezihe Muhiddin, 1 Şubat 1926a: 2).

Nezihe Hanım, Türk kadınının hakiki vatandaş sıfatına sahip olabildiğini, iş hayatında ortaya koyacağı başarıyla ilişkilendirmiştir. O'na göre milli bağ ve haklar, karşılıklı çıkar üzerine kurulmuş olup şahsi kazancı olmayanların hak iddia etmeleri yersizdir. Dolayısıyla kadının artık üretici hayatın bütün alanlarında, bütün firmalarında amelelikten tutun bankalarda, ticarethanelerde kâtiplik, tezgâhtarlık ve kenar mahallelerde bakkallık gibi muhtelif işlerde çalışması, iktisadi sistemin yarısını oluşturduklarının açık bir delilidir.

Aynı yazının devamında yazar, sanayileşme-kadın çalışması denklemi üzerinden kadın haklarına dair şu mesajı vermektedir:

...Memleketimizin ufukları fabrika dumanlarıyla bulutlandığı zamanda onun kesâfetinde [yoğunluğunda] kadınlarımız alın terlerinden tebahhur [buharlaşıma] etmiş mühim bir hisse olacaktır. Makinelerin gürültüsünde, zâhiren [görünüşte] tuhaf görünen kadın ellerinin sürat ve melekesi [maharetinin] sesini işittirecektir. Bu cereyan ve tehâlük [tehlikeye aldırmandan istekle öne atılma] karşısında kadının mevkiini ve hakkını tayin ve tahdîd [sınırlama] etmek imkânı kalmamıştır. O, bütün vüs'at [varlık] ve istidâdıyla [yeteneğiyle] dalgalanıp taşmaktadır. Hiçbir hâil [engel] onun feyzânına [taşmasına] mâni olamayacaktır. Hakkımıza iman kadar kuvvetli bir kanaatimiz varken mecalsiz kalacağımız nasıl mevzu bahis [söz konusu] olur?.. (Nezihe Muhiddin, 1 Şubat 1926: 2).

Ülkede sanayileşme adına hamle yapıp fabrikalarda kadınlar istihdam edildiğinde kadın elinin ne denli becerikli ve çabuk olduğu anlaşılacaktır. Bu noktadan itibaren iş hayatında alın teriyle, kabiliyetiyle varlığını ispat eden kadının statüsünün ve haklarının belirlenip kısıtlanması söz konusu dahi olamaz. Fabrikalarda kadının tuhaf görülmesi, kadınların toplumsal cinsiyet normlarına göre erkeklere tahsis edilmiş iş mekânlarından sayılan bir yerde çalışmasından dolayıdır ki yazar da bu hususa dikkat çekmek istemiştir.

Sabiha Hanım, kadının çalışmasını hak bağlamında ele alıp sosyalizm ve demokrasi akımları çerçevesinde değerlendirdiği “Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı” makalesinde şu mevzulara yer vermiştir:

...Bugün kadını düştüğü sefâlet ve mezelletten [itibarsızlıktan] kurtarmak isteyenler varsa lütfen ona iktisâdi ve içtimâi hayatın kapılarını açsınlar, midelerini ve dimağlarını doyursunlar, işte o vakit Türk kadınının fazilet ve ulviyyete perestiş eden [bağlanan] o yüksek vakârını, hiçbir şeye değışmedikleri izzet-i nefislerini [özsaygılarını] taniyacaktırlar. Bir cemiyette kadının büyük haklara mâlik [sahip] olması içtimâi [toplumsal] ve iktisâdi [ekonomik] faaliyetlere iştirak etmesiyle kâbidir [mümkündür]. Bu iştirâkin tabii olan neticeleri kendi kendine hâsıl olacaktır. Meselâ kadın iktisâdi hayata girince bu hayatın bir neticesi olan sosyalizm cereyanlarına uyacak her amele gibi çalışma saatlerinin tahdidini [sınırlanmasını], yevmiyesinin erkeklerle müsâvi [eşit] olmasını vesâir iktisâdi [ekonomik] haklarını tabiatıyla [doğal olarak] arayacaktır. Demokrasi cereyanları ilerledikçe kadın yine fazla haklara mâlik olacak. Sınıf farkını kaldıran bu cereyandan kadınlar pek çok istifâde edeceklerdir... (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170).

Sabiha Sertel'e göre kadının içinde bulunduğu kötü koşulları ve düşük statüsünü iyileştirmenin tek yolu, onu sosyal hayata katmak ve çalışmasına izin vermek ve geçimlerini temin etmesini sağlamaktır. Böylece Türk kadınının vakarının ve özsaygısının yüceliği herkesçe bilinecektir. Bu iktisadi hayata iştirak sayesinde kadın; hür vatandaş kimliği kazanarak sosyalist düzen gereğince ücret ve çalışma saatlerinde erkeklerle eşit muamele görmek isteyebilecektir. Ayrıca demokratik düzen ülkeye hâkim olduğunda sınıf farkı ortadan kalkacak ve kadınlar daha çok hakka kavuşabilecektir.

Sabiha Zekeriya Sertel, bir başka yazısında ise çalışan kadının ekonomik özgürlüğünü elde edeceğini vurgulayarak onu "asri kadın" olarak vasıflandırmıştır:

...Vazifeden kaçan kadın asri kadın değildir... Asri kadın en evvel istiklâline [hürriyetine] âşıktır. Bu istiklâli yalnız kadın kulüplerinde nutuk söylemek veya gazetelerde makale yazmakla kazanamayacağını da bilir. Hayatın manivelası [kaldırıcı] iktisâdi [ekonomik] mecbûriyetler olduğunu, iktisâdi istiklâlini [ekonomik bağımsızlığını] kazanmadıkça müstakil [bağımsız] olamayacağını, binâenaleyh [bundan dolayı] vazifelerini tanıması icâb ettiğini [gerektiğini] de bilir. Bu şikâyet ettikleriniz asri kadın değildir. Bunlar asri kadının taklididir. Hakikisini size mektepler ve yeni nesil yetiştirecektir... (Cici Anne, 17 Haziran 1926: 2).

Yazar nezdinde çağdaş kadın; vazifelerinin bilincinde olup bundan, bağımsızlığına düşkün kadındır. Bu özgürlüğe sahip olmak için de ilk önce ekonomik bağımsızlığı kazanmak gerekmektedir ki erkeğin tahakkümü altında kalmadan, onunla eşit şartlarda yaşamak mümkün olsun. Böylece bir birey olmanın hazzını hisseden kadın, daha fazla bilinçlenecek ve sosyal yaşamdaki hak ettiği gerçek konumuna yeniden yükselbilecektir. Diğer taraftan toplumda hoş karşılanmayan, tenkit edilen kadınlar ise çağdaş kadın imitasyonlarıdır. Gerçek asri kadın, ancak okullarda iyi bir eğitim alarak ya da tahsilli annelerin terbiyesiyle var edilebilir. Sertel'in feminist söylem içeren bu ifadelerine bakarak feminist bir yazar olduğunu düşünmek yanlış

olacaktır. Zirâ O'nun makalelerinde kadın hareketini eleştirdiği ve bu uğurda yapılan savaşı gereksiz bulduğu anlaşılmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışma, “kadının eğitimi ve çalışması” mevzusundan yola çıkarak Osmanlı toplumundaki kadın söyleminin/hareketinin izini sürmek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca Batı’daki kadın hareketleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecindeki kadın hareketleri arasında varolan ilişki boyutu anlaşılacak istenmiştir. Teze konu edilen Osmanlı kadın hareketinin öncülüğünü üstlenmiş kadın yazarların “kadının eğitilmesi ve çalışması” meselesi hakkında kaleme aldıkları makalelerindeki benzer ve farklı görüşler tespit edilmiş ve zihinlerinde şekillenen “kadın tasavvuru” ortaya konmuştur. Kadın yazarlara göre, “kadının özgürleşmesinde eğitimin ve çalışmanın yeri nedir?” sorusuna da cevap aranmıştır. Liberal feminizmden etkilenen Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Şükûfe Nihal, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhiddin ve bu akımla beraber Marksist ve sosyalist feminist bir duruş da sergileyen Sabiha Sertel ilk kez aynı başlık altında incelenmiştir. Hemen hemen aynı dönemlerde ve benzer koşullar altında yaşamış bu kadın yazarların bakış açılarındaki bazı farklılıklar hayret uyandırmıştır. Bununla birlikte tüm bu farklılıklara rağmen hepsinin bulunduğu ve çözmeye uğraştığı ortak nokta kadın hakları ve sorunları olmuştur. Osmanlı kadın yazarlar, Türk kadınının hakları için savaştığı halde Ulviye Mevlan hariç kendilerini feminist olarak isimlendirmekten kaçınmışlardır. Onlar, modern ama kendi öz değerlerini unutmayan; iffet, nâmus, âdâb gibi faziletlerle süslenmiş; ülkesi uğruna her şeyini ortaya koyabilen; pozitif bilimlerle donatılmış, eğitilmiş; eşine maddi manevi yardımcı; çocuklarının mürebbiyesi; tüketen değil üreten; sufrajetler gibi haddini aşmadan hakkını arayan; önceliği âilesi olan yeni bir kadın tipi inşa etmek istemişlerdir.

Tezde incelenen kadın yazarların, kadının eğitimi meselesini “ilk mektep, iyi zevce olmak, vatanın ilerlemesi, insani hak olarak” ele aldıkları tespit edilmiştir. Yararlanılan kadın dergi ve gazetelerdeki makalelerden, çoğu yazarın birden fazla görüş bildirdiği anlaşılmıştır. Buna göre kadının eğitilmesi hakkındaki kadın yazarların görüşleri şu şekildedir:

Fatma Aliye (Topuz): İlk mektep, iyi zevce olmak, vatanın ilerlemesi ve insani hak olarak;

Emine Semiye (Önasya): İlk mektep, vatanın ilerlemesi ve insani hak olarak;

Nezihe Muhiddin (Tepedelengil): İlk mektep, vatanın ilerlemesi ve insani hak olarak;

Ulviye Mevlan (Civelek): İlk mektep, iyi zevce olmak, vatanın ilerlemesi ve insani hak olarak;

Şükûfe Nihal (Başar): İyi zevce olmak, vatanın ilerlemesi;

Halide Edip (Adıvar): Vatanın ilerlemesi;

Sabiha Zekeriya (Sertel): İnsani hak olarak.

Tablo 0.2. Kadının eğitilmesi hakkında kadın yazarların görüşleri

Kadının Eğitimi	İlk Mektep	İyi Zevce Olmak	Vatanın İlerlemesi	İnsani Hak Olarak
	Fatma Aliye	Ulviye Mevlan	Şükûfe Nihal	Sabiha Sertel
	Emine Semiye	Şükûfe Nihal	Emine Semiye	Fatma Aliye
	Nezihe Muhiddin	Fatma Aliye	Nezihe Muhiddin	Emine Semiye
	Ulviye Mevlan		Ulviye Mevlan	Nezihe Muhiddin
			Fatma Aliye	Ulviye Mevlan
			Halide Edip	

Tetkik edilen makalelerde “ilk mektep” derecesinde görülen kadın, iyi vâlîde olması için eğitilmelidir” görüşü benimsenmiştir. Bu yüzden Osmanlı kadın yazarlar; geleceğin anne adayı olmaları sebebiyle evlatlarını terbiye edebilmek için tahsil görmüş, ahlâklı vâlîde ve zevce rolünü üstlenmiş genç kızlara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamışlardır. Çünkü kadın, kültürel kodların taşıyıcısı ve vatanın ilerlemesinde önemli rol oynaması beklenen gelecek nesilleri yetiştirecek mürebbiye olarak görülmüştür. Dolayısıyla Tanzimat’ın ilânından sonra “vâlidelik” nosyonunda gözle görülür bir değişim yaşanmış, âile ve âileyi çekip çeviren kadın daha çok değer kazanmıştır. Gelişen bu durum, kadının eğitilmesi meselesini tartışmaya açmıştır. Mektep öncesi ana kucağında verilen temel bilgilerin, çocuğu okul hayatına hazırlayacak bir nevi ön hazırlık olduğu fikri benimsenmiştir. Zirâ eğitimli annelerin, evlâtlarını en doğru bilgilerle donatmakla kalmayıp onlara hem mektep hem de öğretmen sevgisi aşılacağı düşünülmüştür. Fakat kadınların bu mühim görevi yerine getirebilmeleri için onlara sadece piyano, resim derslerinin verildiği geleneksel

anlayışın yerine coğrafya, tarih, kimya gibi pozitif ilimlerin öğretildiği çağdaş bir eğitim anlayışı savunulmuştur. Böylelikle kızları evde süs bebeğine dönüştürecek bir eğitime karşı çıkmıştır.

Sürelî yayınlardaki makalelerde kadının eğitilmesi “iyi eş” olma, zevcelik görevini lâıyıkıyla yapabilmesi bağlamında da değerlendirilmiştir. Çünkü âile, mukaddes bir kurum olarak kabul edilmiş ve bu kurumun ayakta kalabilmesinde kadın büyük bir rol üstlenmiştir. Evlenecek gelin adayları, alacakları tahsil sayesinde tasarruf etmeyi, ev idare etmeyi öğrenmelerinin yanı sıra yaşamla ilgili her meselede eşleriyle fikir alışverişinde bulunabileceklerdir. Dolayısıyla karı-koca arasında mükemmel bir uyum yakalanacak ve mutlu, huzurlu yuvaların kurulması mümkün olabilecektir. Bu anlamda ev idaresini, ev ekonomisini ve tasarruf etmesini bilen, evlatlarını güzelce yetiştiren, güzel ahlâk ve terbiyesi ile kocasını mesud eden, ondan desteğini esirgemeyen, kocasına can yoldaşı olabilen kadın “iyi zevce” olarak tanımlanmıştır. Ahlâksız ve câhil kadın, sadece bedbaht bir ailenin baş sorumlusu olarak nitelendirilmemiş aynı zamanda cemiyetteki ahlâki çöküşün kaynağı olarak da lanse edilmiştir. Çünkü eğitimsiz kadın, başta erkeğinin zevk ve ilgi duyduğu şeylerden ve de dünyadan habersiz olup iki lafi bir araya getirip sohbet edebilecek vasfa sahip değildir. Bu yüzden kadının eğitilerek erkeğiyle aynı fikri seviyede olması, âile ve toplum refahının anahtarı olarak görülmüştür.

Cehaletin, kadınları tüketici asalaklar haline getirdiğinin altını çizen yazarlar, kadının vatanın ilerlemesi için mutlaka eğitilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Osmanlı basınında ülkenin ilmi ve fenni bakımdan geri kalması, kadınların câhil bırakılmasıyla ilişkilendirilmiş ve bu derdin çaresi adına “terakki” kavramı sıklıkla terennüm edilir olmuştur. Bu bağlamda kadının eğitilmesi, ülkenin ve toplumun kalkınıp gelişmesine eşdeğer tutulmuştur. Kadının eğitilmesinde, İslâmi değerleri ve Osmanlı geleneklerini Batı’ya uydurmada birçok sorun ve algı bozukluğu yaşanmıştır. Bu durum, Batı medeniyetini tamamen eleştirmek veya kısmen modellemek şeklinde ortaya çıkmıştır. Batı medeniyeti seviyesine ulaşma ülküsü makalelerde: “Kültür ve geleneklerine sadık olmakla birlikte çağdaş, Batı’nın zararlı törelerinden kaçınıp fen ve ilmine talip, tahsilli, meslek sahibi, vatani uğruna her tür fedekârlığa hazır, üstün kişilik sahibi bir Osmanlı kadını yaratma” arzusu şeklinde düşünülmüştür.

Tam da bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: farklı görüşlere sahip olsalar da kadının eğitilmesi noktasında fikir birliği içinde olan yazarlar, neden kadın eğitimini

“annelik”, “zevcelik”, “milliyetçilik” gibi değerlerle irtibatlandırmıştır? Aslında bu sorunun cevabını, iki farklı bakış açısıyla cevaplamak mümkündür. Birincisi, bu durum vatanın içinde bulunduğu zor şartlarla alâkalı olmalıdır. Çünkü Osmanlı, muhârebelerle yorgun düşüp yok olma tehlikesiyle yüz yüze geldiği için kadın yazarların çoğu kurtuluşu, istikbalin yeni neslinde ve onları terbiye edecek annede aramıştır. Fakat âilede verilen tahsilin yetersiz kalacağını belirten yazarlar, kadın eğitiminin modern mekteplerde yerine getirilmesini talep etmiş ve böylece yeni eğitim kurumlarının inşâ edilmesinde aktif rol oynamışlardır. İkincisi ise Osmanlı kadını, ataerkil düzen karşısında hak arayışını meşrû platforma taşıyabilmek adına “iyi zevce” ve “iyi vâlide” olma gibi nedenlerle eğitim talebinde bulunduğunu iddia etmiştir. Gerçekte ise; hapsolundukları ev içinden çıkarak toplumda söz sahibi olmanın ve gerçek birey hüviyetine kavuşmanın en önemli koşulunun eğitimden geçtiğini idrak etmiştir. İşte bu nedenle bazı yazarların, Batılı feministlerin kadın hak ve hukukunu kazanmak için verdikleri savaşta anahtar rol görevi üstlenen kadının eğitimi meselesini, insani hak ve özgürleşme bağlamında ele almalarına boş yere değildir.

Tezde tetkik edilen bir diğer konu da “kadının çalışması” mevzusudur. Kadın yazarların; “eşinin hayat yükünü paylaşarak iyi zevce olmak”, “âilenin saadet ve refahı için”, “mecburiyetten dolayı çalışmak zorunda kalmak”, “asalak tüketici kadından üretici kadın modeli inşâ ederek ülkenin kalkınmasına hizmet etmek” ve “ekonomik bağımsızlığın kazanılarak kadının özgürleşmesi” temaları üzerinde yoğunlaştıkları görülmüştür. Bilhassa II. Meşrutiyet, kadın gazete ve dergilerinde kadının çalışma hayatında yerini almasının gerekliliğine dair taleplerin zirve yaptığı bir dönemdir. Aslında bu talepler, kadının kamusal alana girişini meşrulaştırma yöntemi bağlamında ortaya sürülmüş olup Liberal, sosyalist ve Marksist feministlerce de kabul görmüş bir konseptir.

Bu bağlamda kadının çalışması meselesini:

Fatma Aliye: Mecburiyetten dolayı, ülkenin kalkınması, kadının özgürleşmesi;

Emine Semiye: İyi zevce olmak, ülkenin kalkınması, kadının özgürleşmesi;

Şükûfe Nihal: İyi zevce olmak, âilenin saadet ve refahı için;

Halide Edip: Kadının özgürleşmesi

Ulviye Mevlan: İyi zevce olmak, âilenin saadet ve refahı için, ülkenin kalkınması, kadının özgürleşmesi;

Nezihe Muhiddin: İyi zevce olmak, ülkenin kalkınması, kadının özgürleşmesi;

Sabiha Sertel: İyi zevce olmak, ülkenin kalkınması, kadının özgürleşmesi şeklinde yorumlamıştır.

Tablo 0.3. Kadının çalışması hakkında kadın yazarların görüşleri

Kadının Çalışması	İyi Zevce Olmak	Ailenin Saadet ve Refahı İçin	Mecburiyetten Dolayı	Ülkenin Kalkınması	Kadının Özgürleşmesi
	Ulviye Mevlan	Ulviye Mevlan	Fatma Aliye	Fatma Aliye	Fatma Aliye
	Şükûfe Nihal	Şükûfe Nihal		Emine Semiye	Emine Semiye
	Emine Semiye			Ulviye Mevlan	Ulviye Mevlan
	Nezihe Muhiddin			Sabiha Sertel	Nezihe Muhiddin
	Sabiha Sertel			Nezihe Muhiddin	Sabiha Sertel
					Halide Edip

Âileyi geçindirme sorumluluğu erkeğe verilmiş olmakla beraber “kadın ancak ihtiyaç duyulduğunda yani geçim sıkıntısı söz konusu olduğunda, kocasını desteklemek için çalışmalıdır” görüşünü savunan kadın yazarlar olmuştur. Fakat mecburiyete dayalı bu çalışma durumunda, kadının namusuna zarar gelmeyecek iş yerleri ve koşullarının oluşturulması gibi şartlar koşulmuştur. Hatta Batılı kadının da kendi arzusuyla çalışmadığı, tersine buna zorlandığı yönünde fikir beyan edilmiştir.

Kadının iş hayatına katılmasındaki beklentilerden biri de ülkeye yararı dokunması ve tembellikten kurtulması şeklindeki yaklaşımlardır. Uzun süren savaşlar, erkek nüfusunun azalmasına ve onlardan boşta kalan işlerin atıl kalmasına neden olmuştur. Artan savaş giderlerinin eklenmesiyle Osmanlı ekonomisi ağır darbe alması kadınların, ekonominin iyileştirilip geliştirilmesi için yeni istihdam ordusu olarak düşünülmesine yol açmıştır. Bu sayede kadınların âilelerini geçindirmelerinin yanı sıra iş piyasasında hareketliliğin sağlanması, çeşitli iş alanlarının açılarak fakirliğin azaltılması hedeflenmiştir. Bazı yazarlar, kadınların ahlâkını bozan tembellik ve miskinlik belasından kurtuluş reçetesi olarak herkesin yeteneğiyle orantılı bir işte

çalışmasını salık vermiştir. Fabrikalarda dantela imalatı gibi kadınların erkeklerden daha fazla beceri sergileyebilecekleri işlerde çalışmalarının, üretim kalitesi ve verimlilik açısından faydalı olacağı belirtilmiştir ki bu da cinsiyetçi yaklaşım açısından dikkate değer bir tespittir.

Kadını hizmetçi ve süs objesi olarak nesnelleştiren ataerkil görüşü eleştiren kadın yazarlara göre kadın, iş hayatında erkeğin yardımcısıdır ve ona hak ettiği değer verilmelidir. Dolayısıyla kadınlar, vatanın terakkisi için çağın ihtiyaçları gereğince tahsil görmeli, meslek sahibi olmalı ve her türlü iş alanında çalışmalıdır. Zaten eşit eğitim fırsatını yakalayan kadınlar, erkeklerin elinden gelen her işi rahatlıkla yapabilecektir. Bu nedenle kadının sadece kadınsı meslek olarak nitelendirilen öğretmenlik, hademelik, temizlik işleri gibi işlerde istihdam edilmesinden rahatsızlık duyulmuştur. Oysaki kadının öncelikle kendisine sonra da devletin ve milletin ilerlemesine yararı dokunabilmesi için doktor, avukat, memur ve hatta mebus gibi her çeşit mesleği icra etmesinin gerekliliğine inanılmıştır. Ayrıca sosyal statü bakımından üstün görülen meslek gruplarındaki kadınların, kadının toplumdaki değerini artırabileceği ve yeni kadın kimliğinin inşasında rol oynayabileceği dile getirilmiştir.

Kadınların çalışma hayatında var olmalarındaki en güçlü mâninin ataerkil düzen olduğunun bilincindeki kadın yazarlar, bu engel aşıldığında ekonomik bağımsızlık ve bireysel özgürlüklere kavuşmanın mümkün olacağını söylemişlerdir. İslâm dininin dahi kadının çalışma hakkına kısıtlama getirmediğinin altını çizen yazarlara göre Türk kadını kâfi derecede zeki ve yeteneklidir ama toplumsal cinsiyet kalıpları onları eğitim almaktan ve meslek öğrenmekten alıkoymuştur. Bu ise kadının iktisadi yönden eşine bağımlı olmasına sebebiyet vermiş ve özgürlüğüne ket vurmuştur. Bu bağlamda kadının âilevi ve toplumsal konumunun, çalışma hayatına dâhil olmakla düzelebileceğine olan inanç vurgulanmıştır. Çünkü ticaret, zanaat, resmi kurumlarda memuriyet gibi işlerle geçimini temin eden kadınlar, erkek baskısından ve aşağılanmasından kurtulacak, hür bireyler olma hakkı elde edecektir.

Yaradılışı bakımından zayıf ve yetersiz sayılan kadın, erkekle eşit hak ve hukuka sahip olursa kendisine verilen tüm işlerin üstesinden gelecektir ki kadınların hemen her mesleği yerine getirmesi, erkekleri korkutmuştur. Öte yandan kadının amelelik, resmi kurumlarda memurluk yapması ve hatta mebusluk gibi devletin yönetim kadrosunda görev alması kadının çalışmasına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmış olup gerçekte bu, bir hak ve hukuk meselesidir. Bu bakımdan kadının toplumsal yaşama

iştirakini hiçbir gücün engelleyemeyeceği görüşü hâkimdir. Kadınının toplum nazarında vatandaşlık hakkını hakiki manada kazanabilmesi, kamusal alanda çalışırken ortaya koyacağı başarısı ile irtibatlandırılmıştır. Zaten sanayileşme hamleleri ile birlikte fabrikalarda ve çeşitli iş kollarında kadın istihdamında artış yaşanması, kadının iktisadi sistemin yarı yükünü sırtlandığının açık bir delilidir. Bundan böyle kazandığı özgür vatandaş kimliği sayesinde kadınlar, iş saatleri ve maaş konusunda erkeklerle eşit hak talebinde bulunacaktır. Lâkin üretim zincirinde kadınların, el becerileri ve serilikleriyle göz doldurmalarına rağmen erkeklere ayrılan iş yerlerinde çalışmalarına, toplumsal cinsiyet mekan ayrımcılığı bağlamında hoş bakılmamıştır. Ancak Cumhuriyet döneminin demokratik reformları gereğince cinsiyet farkı nispeten ortadan kalkmış ve kadınlar sosyal devlet içinde daha fazla hak elde etmeyi başarmıştır.

Netice olarak Osmanlı toplumu diğer tüm toplumlar gibi ataerkil, geleneksel bir yapıya sahip olduğu için kadının statüsü erkekten aşağıda görülmüş; erkekler kamusal alanda çalışırken kadınlar buralardan soyutlanmış ve eviçi işleriyle mesul tutulmuştur. Kadının özel alana ait olduğu algısı, çağdan çağa nesillere aktarılarak toplumsal hafızaya kodlanmıştır. Bu ataerkil düşünce kadının eğitim, çalışma, oy kullanma gibi çoğu haktan yoksun kalmasına sebebiyet vermiştir. Öyleki kadınların sokakta yürümesi, alışveriş yapması, toplu taşıma araçlarını kullanması, giyimi kuşamı vs. toplum ve devlet tarafından kontrol altına alınmıştır. Ancak bu durum 19. yüzyılın ortasından itibaren bilhassa II. Meşrutiyet ile değişmiş, kadınlar verdikleri hak ve hukuk mücâdelerinin meyvelerini toplamaya başlamışlardır. Tanzimat'ın ilânınının ardından artan hürriyet havası, Osmanlı Devleti'nde "Hareket-i Nisvân" adı verilen kadın hareketinin fitilini ateşlemiştir. Bu hareket, toplumsal statülerini sorgulayan, öncelikli talepleri, eğitim ve çalışma hakkı olan, azimli kadın yazarların doğmasına vesile olmuştur. Bu kadın yazarlar, kadın dergilerinde kaleme aldıkları yazıları ile kadınların sesi olmuşlardır. Osmanlı kadın basını sayesinde o dönem toplumunun sahip olduğu kadınlık algısı yerle bir edilmiş; eğitilmiş kadın, şahsiyet sahibi birey olma hakkı kazanmıştır. Diğer taraftan kadının tahsili meselesinde ortaya konan tüm cinsiyetçi yaklaşımlara rağmen kadın süreli yayınlarındaki birçok makalede Türk kadınının, Avrupalı kadından aşağı kalır yanı olmadığı; iyi bir eğitim sonrasında tıpkı Batılı hemcinsleri gibi meslek sahibi olarak toplumsal hayatta kendilerine yer edinebileceklerine duyulan inanç ve umut dile getirilmiştir.

Eğitim görmüş Osmanlı kadını; kadınla özdeşleştiren öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerle; yeterli eğitim alamayanlar ise fabrika işçisi statüsünde kamusal alana girebilmiştir. Bu başarıda ülkenin sanayileşmesi, uzun süren savaşlar ve kadınların azmi büyük rol oynamıştır. Kadının çalışması; kadınlığın ve toplumun ilerlemesi, refahı için gerekli görülürken Osmanlı kadınının tembelliği; ataerkil anlayış ve gerici zihniyetten kaynaklanan bir sorun olarak algılanmıştır.

Kadın istihdamının az olmasının en mühim sebebi, Osmanlı ekonomisinin tarıma dayalı olması ve geleneksel, ataerkil toplum yapısının kadının dışarda çalışmasına olumsuz bakmasıdır. Bu olumsuz kanıyı kırmak adına kadın yazarlar, kadının iş hayatına atılması hakkında çeşitli gazete ve dergilerde yazılar kaleme almışlarsa da geleneksel algıdan kopamamışlar; evi geçindirme görevini erkeğe, ev içi işlerini ise kadına yüklemişlerdir. Ancak annelik ve zevcelik rolleri ile evle sınırlandırılan kadının hayatı, uzun süren savaşların ekonomide açtığı yaralar nedeniyle değişmiş; cephelerdeki erkeklerden boşta kalan iş kollarına kadınlar yerleştirilmeye başlanmıştır ki bu durumun ihtiyaca binâen yapıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Makalelerinde kadının çalışmasını “lkenin gelişmesine hizmet etmek”, “eşinin hayat yükünü hafifletmek/iyi zevce olmak” gibi ataerkil kodlamalarla ele alanlar olurken “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşebilmek” şeklinde daha feminist bir tutum sergileyenler de olmuştur. Osmanlı toplumunun geri kalmasının, Batılı lkeler gibi terakki edememesinin nedeni; nüfusun yarısını oluşturan kadınların tembellik ve miskinlik içinde olmasıyla irtibatlandırılmıştır.

Batılı ve Osmanlı kadın yazarların “kadının eğitimi ve çalışması” konusuna yaklaşımlarındaki benzerlik, ataerkil düzenin Doğu’da ve Batı’daki işleyişinin aynı olmasıyla açıklanabilir. Örneğin her iki toplumda iyi zevce ve iyi vâlide olmanın gereği olarak ev işleri, yemek pişirme, dikiş-nakış, çocuk yetiştirme gibi vazifelerin kadın tarafından üstlenmesi istenmiş ve bu sayede topluma, memlekete fayda sağlanması beklenmiştir. Batılı kadın hareketleri ile Osmanlı Kadın Hareketi’nin ortaya çıkışı eş zamanlı olmuş ama liberal, sosyalist ve Marksist feminizm, kadın yazarlar tarafından Osmanlı’ya özgü bir biçimde uyarlanmıştır. Kadının çalışması meselesi Batılı feministlerce bireysel bazda değerlendirilirken; Osmanlı’daki genel yargı bireyselleşmenin yanı sıra âileye, topluma, vatana faydalı olmaktır. Bir başka benzer yön; Batılı ve Osmanlı kadın yazarların ihtiyaç sahibi kadınlara yardım etmek, genç kızlara yabancı dil öğretmek, dikiş-nakış kursları açmak, seminer vermek gibi

aktiviteler için çeşitli birçok kadın dernekleri tesis etmeleri ve partilerde görev yapmalarıdır. Osmanlı'daki feminist hareketler, Batı'daki gibi hararetli ve sancılı süreçlerden geçmemiştir. Türkiye'de kadınlara verilen sosyal ve siyasi haklar, birçok gelişmiş ülkeden daha önce verilmiş ve desteklenmiştir. Bunun sebebi, İslâm dininde ve eski Türk kültüründe kadının değerli bir varlık olarak görülmesiyle açıklanmıştır. Nitekim bazı feminist kadınlar da bu durumu sözlü direnişlerinde sık sık dile getirmişler, bu gerçeği perdelemeye çalışan ataerkil sistemi kıyasıya eleştirmişlerdir.

19. yüzyıl Batılı aydınların, kadın sorunsalına yaklaşımı da bu tezde yer alan konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda Liberal, Marksist ve sosyalist feminiz mercek altına alınmıştır. Mary Wollstonecraft, John Stuart Mill ve Harriet Taylor gibi dönemin önde gelen yazar ve entellektüelleri üzerinden 19. yüzyılın liberal feminist düşüncesi ortaya konmak istenmiştir. İnsanlığın ilerlemesi ve kadınların özgürleşebilmesi için kadınlara evvela iyi bir eğitim verilmesini savunan Mill; toplumu, cinsiyetçiliği, eğitimsizliği ve evliliği kadınların yaşamını kısıtlayan faktörler olarak görmüştür. O'na göre kadınların evlilikteki rollerinin değiştirilip yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Liberal feminizmin öncüsü sayılan Mary Wollstonecraft da kadın-erkek eşitliğini savunmuş, kadınların eğitildikleri takdirde erkeklerin yapabildiği her meslek ve işi başarıyla yerine getirebileceğini iddia etmiştir. Kadını süs bebeği, cinsel tatmin aracı seviyesine indirgeyen ataerkil düzene karşı Wollstonecraft, kadınlardan akıllı ve karakterli olmalarını talep etmiştir. Kadınlara yükletilen rollere itiraz eden Harriet Taylor; kadınlara oy kullanma, eğitim ve mülkiyet haklarının tanınması hususunda mücadele vermiştir. Marksist feminist Clara Zetkin ve sosyalist feminist Flora Tristan ise, işçi kadınların haklarını aramadaki mücadelelerini omuzlayan güçlü sesler oldukları için bu çalışmada incelenmişlerdir. Zetkin; ataerkil sisteme ve erkek egemen toplum anlayışına başkaldırmış, kadın emeğinin sömürülmesi ve kadın işçilere uygulanan ayrımcılıkla savaşmıştır. İşçi sınıfının kurtuluşunu, kadın hürriyetine bağlayan Tristan; işçi ve kadın hakları için verilecek mücadelenin ancak birlik içinde olunursa başarılı olacağına inanmıştır. Marksizmin kurucuları kabul edilen, 19. yüzyıl siyaset felsefesinin en önemli filozofları ve ayrıca sosyalizmin öncüleri Karl Marx ve Friedrich Engels, kadın sorunsalına yaklaşımlarını tespit edebilmek adına teze dâhil edilmiştir. Ancak bu iki düşünür; kadın sorununu kâfi derecede ele almadıkları, sadece ev işlerinin sosyalleştirilmesi ve ev işlerinin ücretlendirilmesi hususlarına dikkat çekip kapitalist

sistemin kadınları ezdiğini iddia ettikleri için eleştirilmiştir. Buna karşılık sosyalist feministlerin, kadın sorunu bağlamında direk cinsiyet eşitsizliği ile ilgilendikleri görülmüştür. Bununla birlikte her ne kadar farklı kültürlere, farklı sosyal sınıflara ve farklı ideolojileri mensup çalışmada adları geçen bu kadınların buldukları tek ortak nokta “kadınlık” ve “kadın hakları” olmuştur.

Feminist bakış açısıyla değerlendirilecek olursa incelenen makalelerde dikkat çeken en önemli mevzu, kadın yazarların talep ve söylemlerinde yaşadıkları zihinsel karışıklıklar ve ikilemelerdir. Zirâ bilinçaltlarına işlemiş ataerkil kodlamaları öylesine içselleştirmişlerdir ki kadın haklarını savunurken geleneksel erkek kafa yapısının hâkim olduğu toplumsal anlayışın dışına çıkamamışlardır. Bir yandan değişim için mücadele verirken diğer yandan eski kadın algısını muhafaza etmeye devam etmişlerdir. Dolayısıyla kadınların eğitilmesini ve çalışmasını “iyi vâlîde olmak”, “iyi zevce olmak”, “âilenin mutluluğu ve refahını sağlamak”, “vatana millete faydalı olmak” gibi kavramlar doğrultusunda talep etmelerinin açıklaması ancak bu olabilir. Hatta meslek edinmeye yönelik dersler eklenerek ülkenin ekonomisine menfaati dokunacak üretici kadın bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiş gibi görülse de temel müfredatın “ev idaresi”, “çocuk bakımı”, “terzilik”, “mûsiki” vs. mevzuları içermesi; aslında kadının özel alan tabir edilen ev içi işleriyle mesul tutulmaya devam edileceğinin sinyalleri olarak okunabilir. Bu da tetkik edilen dergi ve gazetelerde yer alan metinlerin kalemşörü yazarların zihinsel algılarındaki cinsiyetçi yaklaşımı gözler önüne sermektedir. Söz konusu bu yaklaşım, Liberal Feminizmin de en büyük çıkmazlarından biri olarak kabul edilmiş; geleneksel düşünceye sahip kadın yazarların takındıkları bu toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadın eğitime ve çalışmasına damgasını vurmuştur.

KAYNAKÇA

Dergi ve Gazete Yazıları

- Cici Anne. (17 Haziran 1926). “Asri Kadın Vazifesinas Mıdır?”. *Resimli Perşembe*. No. 56, 2.
- Cici Anne. (16 Haziran 1927). “Ev Kadını Mı İş Kadını Mı Daha İyi Zevcedir?”. *Resimli Perşembe*. No.108, 2.
- Emine Semiye. (tarihsiz). “İslâmiyet’te Feminizm”. Halil Hamid. *İslâmiyet’te Feminizm Yahut Âlem-i Nisvânda Musâvât-ı Tamme içinde*. Kiteum Matbaası. İstanbul: Kitapçı Tahir Efendinin kütüphanesi, 5-6.
- Emine Semiye. (3 Eylül 1312/15 Eylül 1896). “Selânik Hatıraları”. *Mütalaa Gazetesinin Hanımlara Mahsûs Kısmı*. No: 7, 1-2.
- Emine Semiye. (23 Temmuz 1314/4 Ağustos 1898). “Selânik Terakki Mektebi”. *Hanımlara Mahsûs Gazete*, 1.
- Emine Semiye. (8 Kânun-u Evvel 1324/21 Aralık 1908). “Kadın Mecmûası Muhteremesine Edirne’den”. *Kadın*. C. 1. S. 9, 2.
- Emine Semiye. (Eylül 1325/Eylül 1909a). “Terakkiyât-ı Nisvâniyyeyi Kimden Bekleyelim?”. *Mehâsin*. S. 10, 732-736.
- Emine Semiye. (26 Eylül 1325/9 Ekim 1909b). “Yeni Nizam Darbeleri”. *Yeni Gazete*. S. 404, 2.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). “Hanımlar İçin”. *Şehbâl*. S. 8, 146-147.
- Fatma Aliye. (27 Teşrin-i Sâni 1307/9 Aralık 1891). “İlk Mekteb”. *Tercümân-ı Hakikat*. No. 4023, 6-7.
- Fatma Aliye Hanım. (15 Rebiyülevvel 1313/ 5 Eylül 1895). “Bablolardan İbret Alalım”. *Hanımlara Mahsûs Gazete*, 2-3.
- Fatma Aliye. (11 Cemaziyülevvel 1316/31 Ekim 1898a). “Başlıksız”. *Hanımlara Mahsûs Gazete*. S. 184, 1-2.
- Fatma Aliye. (29 Teşrin-i Evvel 1314/10 Kasım 1898b). “Zevce”. *Hanımlara Mahsûs Gazete*. S. 186, 3-4.
- Fatma Aliye. (18 Kânûn-u Evvel 1314/30 Aralık 1898c). Başlıksız. *Hanımlara Mahsûs Gazete*. S.193, 2.
- Fatma Aliye. (22 Ağustos 1325/4 Eylül 1909a). “İlim ile Cehl”. *İnkılâb*. S.7, 98.
- Fatma Aliye. (30 Ağustos 1325/13 Eylül 1909b). “Terbiye-i İçtimâiyye”. *Mehâsin*. C.1. S. 10, 738-742.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). “İlk Mekteb”. *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 6/1 No.lu Belge, 11-16.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). “Hanım Efendiler, Muhterem Vatandaşlar”. *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 9/1 No.lu Belge.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). “Hanım Efendiler”. *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 9/2 No.lu Belge, 1-3.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 9/3 No.lu Belge, 2.
- Hâlîde Edip. (15 Eylül 1333/15 Eylül 1917). “Büyük Kadınlar”. *Bilgi Yurdu Işığı*, 81.
- Hâlîde Edip Adıvar. (22 Şubat 1938). “Genç Yazıcılara Dair-2”. *Yedigün*. S: 259, 9.

- Kadınların Tahsil-i Aliye İhtiyacı* (No:115). (1329, 26 Teşrin-i Evvel /1913, 8 Kasım).
- Kadınlar Dünyası*.
- En Büyük Mâniamız* (No: 122). (1329, 14 Kânûn-ı Evvel /1913, 27 Aralık). Kadınlar Dünyası..
- İctimâi: Hürriyet İsteriz* (No: 20). (1329, 23 Nisan/1913, 6 Mayıs). Kadınlar Dünyası.
- İctimâi: Hakkımızı Arayalım* (No: 22). (1329, 25 Nisan /1913, 8 Mayıs). Kadınlar Dünyası.
- Lüzûm-ı İttihad Teşrik-i Mesâi* (No: 29). (1329, 2 Mayıs/1913, 15 Mayıs). Kadınlar Dünyası.
- Hukûk-u Nisvân* (No: 1). (1329, 4 Nisan). Kadınlar Dünyası.
- Nezihe Muhiddin. (1328/1912) “Hitabe”. *Darülfünûn Konferans Salonunda Kadınlarımızın İçtimaları*. İstanbul: Tanin Matbaası, 79-94.
- Nezihe Muhlis-Büyükada. (18 Şubat 1328/30 Kasım 1912). “Terbiye-i İnas Etrafında”. *Sırât-ı Müstakim*. C. 6. S. 146, 248-249.
- Nezihe Muhiddin. (23 Temmuz 1341 /23 Temmuz 1925). “Cumhuriyet’in Türk Kadınlığı Üzerindeki Feyzi”. *Kadın Yolu*. No. 2, 18.
- Nezihe Muhiddin. (1 Şubat 1926a). “Tenkidler ve Cevaplar”. *Türk Kadın Yolu*. S. 14, 2.
- Nezihe Muhiddin. (1 Teşrin-i Evvel 1926b). “Türk Kadınlığı ve İktisâdiyâtımız”. *Türk Kadın Yolu*. C. 1. S. 20, 2.
- Sabiha Zekeriya. (27 Mart 1919a). “Kadınlığa Dâir: Türk Feminizmi”. *Büyük Mecmûa*. S. 4, 63.
- Sabiha Zekeriya. (28 Mayıs 1335/1919b). “Kadınlığa Dâir: Südne ve Dadı Mektebi”. *Büyük Mecmûa*. No. 8, 127.
- Sabiha Zekeriya. (18 Eylül 1919c). “Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı”. *Büyük Mecmûa*. No. 11, 170-171.
- Sabiha Zekeriya. (5 Haziran 1924). “Hükümete, Millete, Hayata Karşı İsyankâr Dullar”. *Resimli Ay*. No.5, 19.
- Şükûfe Nihal. (26 Eylül 1334/9 Ekim 1908).“Hatıra Defterleri”. *Türk Kadını*, 149.
- Şükûfe Nihal Mithat. (8 Mart 1330/21 Mart 1914). “Bugünün Genç Kadınına”. *Kadınlık*. Numru. 1, 5.
- Şükûfe Nihal. (1 Ağustos 1334 /1 Ağustos 1918a). “Evli Barklı Hanımlar”. *Türk Kadını*. S. 6, 84-85, 162.
- Şükûfe Nihal. (17 Teşrin-i Evvel 1334 /17 Ekim 1918b). “İctimâiyât: Bizde Kadın Telakkisi”. *Türk Kadını*, 162.
- Şükûfe Nihal Başar. (27 Aralık 1948a). “Erkeğin Evdeki Vazifeleri”. *Kadın Gazetesi*. S. 96, 3.
- Şükûfe Nihal Başar. (15 Mart 1948b). “Bir Duruşma”. *Kadın Gazetesi*, S. 55, 3.
- Şükûfe Nihal Başar. (2 Ocak 1950) . “Köylü Kız Kardeş”. *Kadın Gazetesi*. S.149, 7.
- Ulviye Mevlan. (3 Kânûn-i Sâni 1330/16 Ocak 1915). “Hayat-ı Cemiyette Kadın”. *Kadınlar Dünyası*. No: 159, 2.
- Ulviye Mevlan. (22 Mart 1918a). “Düşünüyorum”. *Kadınlar Dünyası*. No: 166, 2.
- Ulviye Mevlan. (6 Nisan 1918b). “Düşünüyorum”. *Kadınlar Dünyası*. No: 168, 2.
- Ulviye Mevlan. (20 Nisan 1918c). “Düşünüyorum”. *Kadınlar Dünyası*. No: 170, 2.
- Ulviye Mevlan. (4 Mayıs 1918d). “Düşünüyorum”. *Kadınlar Dünyası*. No: 172, 2.
- Ulviye Mevlan. (1 Haziran 1918e). “Düşünüyorum”. *Kadınlar Dünyası*. No: 176, 2.

Ulviye Mevlan.(19 Şubat 1337/19 Şubat 1921). “Kadınlar İş Bekliyor”. *Kadınlar Dünyası*. No:157, 2.

Kitap ve Makaleler

- Akdağ, Ç. T. (2015). *Kadın Dergilerinde (1869-1927) Kadın Modernleşmesi*. Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Akdağ, Ç. T. (2016). “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”. *Humanities Sciences (NWSAHS)*.
- Aksoy, N. (2009). *Kurgulanmış Benlikler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyüz, Y. (2018). *Türk Eğitim Tarihi*. 30. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Arat, N. (2010). *Feminizmin Abc'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. Bahadır Sina Şener (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Argunşah, H. (2011). *Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aşa, E. H. (1989). *1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Ataman, M. (2009). “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”. *Alternatif Politika*. C.1. No:1, 1– 41.
- Barlow, T. E. (1998). “ ‘Green Blade in the Act of Being Grazed’: Late Capital, Flexible Bodies, Critical Intelligibility”. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*. C. 10. N. 3, 119-158.
- Baykan, A. ve Ötüş-Baskett, B. (1999). *Nezihe Muhittin ve Türk kadını (1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beasley, C. (1999). *What is Feminism? : An Introduction to Feminist Theory*. First edition. New York: Sage Publications Ltd.
- Bebel, A. (1910). *Woman and Socialism*. Meta L. Stern (trans.). Jubilee 50th Edition. New York: Socialist Literature Company. Retrieved May 19, 2020, from <https://archive.org/details/womansocialism00bebe/page/n3/mode/2up>
- Bebel, A. (1912). *My Life*. New York: The University of Chicago Press.
- Berktaş, F. (2004). *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*. No. 7. Erişim: 16 Kasım 2020, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf
- Berktaş, F. (2016). “Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti”. H. Ertin ve M. İnanç (eds.). (445-471). *Nuran Yıldırım Armağan Kitabı. Tıp Tarihinin Peşinde Bir Ömür*. İstanbul: Betim.
- Best, G. (1973). *Mid-Victorian Britain, 1851 -1871*. London: Panther.
- Biçer, E. B. (2008). *Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını Sabiha Zekeriya Sertel'in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset*. Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Biçer, E. B. (2010). *Biyografi Sabiha Sertel*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Brennan, T. & Pateman, C. (1979). “ ‘Mere Auxiliaries to the Commonwealth’: Women and Origins of Liberalism”. *Political Studies* 27, No.2.
- Brown, A. H. (2013). *Marx on Gender and the Family: A Critical Study*. Chicago, United States: Haymarket Books.
- Capaldi, N. (2004). *John Stuart Mill: A Biography*. Cambridge University Press.

- Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Ciulla, J. B. (1987). "Feminism Unleashed." *Psychology Today*. 21, (9), 6.
- Corcoran, P. E. (1983). *Before Marx: Socialism and Communism in France, 1830-48*. First published. The Macmillan Press Ltd. Retrieved January 5, 2021, from <https://book.global/book/2673245/07c670>
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın*. Birinci Baskı. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001). Türkiye’de Kadın Hareketi Tarihi: Değişen Bir Şey Var mı? (The History of Women Movement in Turkey: is there any Change?). *Kadın Bienali Ekinlikleri Çerçevesinde Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Çaha, Ö. (2003). "Feminizm". *Siyaset*. Mümtazer Türköne (der.). Ankara: Lotus Yayınları, 559-589.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil Kadın*. İkinci Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çakır, S. (1991). "Osmanlı – Türk Kadınları Esirgeme Derneği". *Toplum ve Bilim*. S. 45, 91-97.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. 2. Baskı. İstanbul: Metis Yayını.
- Çakır, S. (1994). "Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda: Beyaz Konferanslar". Hakemsiz Dergi. Ankara: *Tarih ve Toplum*, 156-161.
- Çakır, S. (2006). "Ulviye Mevlan Civelek (1893-1964)". F. Haan, K. Daskalova, A. Loutfi (eds.). *A biographical dictionary of Women’s Movements and Feminism, Central Eastern and South Eastern Europe 19th and 29th Centuries* (s.336-369). Budapest: Central European University Press.
- Çakır, S. (2008). "Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm". *Toplum ve Demokrasi*. C.2, S.4, 185-196.
- Çalışlar, İ. (2010). *Biyografisine Sığmayan Kadın Halide Edip*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çıvgın, H. (2011). *Charles Fourier: Kuramı Ve Ekolojik Kriz Ortamında Bir Eko-Filozof Olarak Okunabilme İmkânları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Davaz, A. (2014). *Eşitsiz Kız Kardeşlik Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri. 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Demirdirek, A. (1998). "In Pursuit of the Ottoman Women’s Movement". Z. Arat (ed.) Z. Arat (trans.). *Deconstructing Images of Turkish Woman* (s. 65-81). New York: St. Martin’s Press.
- Demirdirek, A. (2011). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*. Ankara: Ay izi Kitap.
- Diethel, C. (2002). *The Life and Work of Germany's Founding Feminist Louise Otto-Peters (1819 - 1895)*. Edwin Mellen Press.
- Dingeç, E. (2010). "Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları". *History Studies*. Volume 2/1, 1-22.
- Dohm, H. (1976). *Women’s Nature and Privilege*. First Published. Constance Campbell (trans.). Westport, Conn: Hyperion Press.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori*. Aksu Bora, Fevziye Sayılan, Meltem Ağduk Gevrek (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duby, G. ve Perrot, M. (2005). *Kadınların Tarihi*. IV. Cilt. Ahmet Fethi (çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

- Duiker, J. W & Spielvogel, J. J. (2007). *The Essential World History*. Sixth Edition. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Durakbaşa, A. (drl.). (1989). "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler". A. Bertay Hacımırzaoğlu (der.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (s. 29-50). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Durakbaşa, A. (1998). "Kemalism as Identity Politics in Turkey". Z. Arat (ed.). *Deconstructing Images of Turkish Woman*, 139-155.
- Durakbaşa, A. (2009). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ehrenreich, B. & English, D. (1973). *Complaints and Disorders: The Sexual Politics of Sickness*. Glass Mountain Pamphlet. No.3. New York: Feminist Press.
- Eisentein, Z. (1999). "Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism". *Critical Sociology*. 25, (2/3), 196-217.
- Engels, F. (1909). *Origin of the Family, Private Property, and the State*. Ernest Untermann (trans.). Chicago: Charles H. Kerr & Company. Retrieved May 13, 2020, from <https://archive.org/details/originoffamilypr00enge/page/52/mode/2up>
- Enginün, İ. (1989). *Halide Edip Adivar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergün, M. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nitel Araştırma*. Erişim: 25 Ekim 2020, <http://www.egitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt#256.1>
- Fatma Aliye Hanım. (1892/1309). *Nisvân-ı İslâm*. İstanbul : Maarif Nezâret-i Celilesi. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Faye, D. (2018). "Connecting the Place of Woman and Education in the Millennium Development Goals and the Sustainable Development Goals to the Political Thought of Elizabeth Cady Stanton (1815-1902)". *Open Journal of Social Sciences*. Dakar, Senegal: Cheikh Anta DIOP University, 54-64.
- Fuller, M. (1999). *Woman in the Nineteenth Century*. First published. P. Negri (ed.). New York: Dover Publications Inc.
- Gary, H. A. (2017). "This is a woman speaking": *The Feminist Writing of Three French Journalists*. Master's Thesis. University of Tennessee, Knoxville.
- Gouges, O. D. (1791). *Declaration of the Rights of Woman and the Female*. Retrieved November, 3, 2020, from <https://www.coursehero.com/file/25807062/Olympe-de-Gouges-1791-Declaration-of-the-Rights-of-Woman-and-the-Female-Citizenpdf/>
- Gündüz, M., (2008). "İkinci Meşrutiyet İdeolojilerinde Sosyoloji ve Geleceğin Toplum Tasavvuru". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. S. 45, 149-170.
- Güzel, M. Ş. (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişme ve Kadın". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. C. 3-4. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. T. Bora ve M. Sancar (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harper, I. H. (2005). *The Life and Work of Susan B. Anthony*. Volume I. First edition. Frankfurt, Germany. Retrieved November, 1, 2020, from <https://www.gutenberg.org/files/15220/15220-h/15220-h.htm#pg313>

- Hartmann, H. (1979). "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism Towards A More Progressive Union". *Capital & Class* 3. No. 2, 1-33.
- Heper, A. (2014). "Feminizm ve Hukuk". *Hukuk Kuramı*. C. 1, S. 5, 11-27.
- Holvino, E. (2010). "Intersections: The Simultaneity of Race, Gender and Class in Organization Studies". *Gender, Work & Organization*. 17(3), 248-277.
- Hume, L. P. (1982). *The National Union of Women's Suffrage Societies, 1897-1914*. First edition. Modern British History, 3. New York: Garland.
- Jaggar, A. M. (1988). *Feminist Politics and Human Nature*. New Jersey: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Jones, V. (2002). "Mary Wollstonecraft and the Literature of Advice and Instruction". Claudia Johnson (ed.). *The Cambridge Companion to Mary Wollstonecraft* (s. 119-140). Cambridge University Press.
- Kandiyoti, D. (1991). "End of Empire: Islam, Nationalism, and Women in Turkey." Deniz Kandiyoti. (ed.). *Women, Islam and the State* (s. 22-47). London: Macmillan Press.
- Kandiyoti, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kaplan, L. (1999). "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadınlarının Özgürleşme Hareketi". *Osmanlı Ansiklopedisi*. Cilt 5. , Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 472-475.
- Karaca, Ş. (2012). "Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye'nin Kaleminden "İslamiyet'te Feminizm". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 21, S. 2, 269-280.
- Karaca, Ş. (2013a). "Modernleşme Döneminde Kadın Eğitiminin Niteliğine Yönelik Farklı Yaklaşımlar". *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*. Ocak/Şubat/Mart Kış Dönemi. C. 2, S. 3, 1-11.
- Karaca, Ş. (2013b). "Fatma Aliye Ve Emine Semiye'nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri". *The Journal of Academic Social Science Studies*. International Journal of Social Science. C. 6, S. 2, 1481-1499.
- Kaymaz, K. (2009). *Gölgedeki Kalem Emine Semiye*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ketcham, E. B. (30 April 1876). "New Woman Ideal or Real?". *The Woman's Signal*.
- Kılıç, S. (2005). *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Türk Devriminin Fikir Temelleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Korum, U. (1977). *Türk İmalat Sanayii ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme*. Ankara: AÜSBF. Yayını No:408.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. İkinci Baskı. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Kurnaz, Ş. (2008). *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Kadın Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kutlar, M. (2008). *Ulviye Mevlan: Yaşamı ve Düşünceleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kutlar, M. (2010). *Nuriye Ulviye Mevlan ve Kadınlar Dünyasında Kürtler*. İstanbul: Avseta Yayınevi.

- Lapidus, I. M. (2010). *İslâm Toplumlari Tarihi* (19. Yüzyıldan Günümüze). Y. Aktay, M. Ayyıldızoğlu-Aktay (çev.). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Locke, J. (1690). *Second Treatise of Government*. Retrieved April 8, 2020, from <https://english.hku.hk/staff/kjohnson/PDF/LockeJohnSECONDTREATISE1690.pdf>
- Lopate, C. (1974). Pay for Housework?. *Social Policy*. 5 (3).
- Mackinnon, C. A. (1989). *Toward a Feminist Theory of the State*. First edition. Cambridge: Harvard University Press.
- McLean, I. & McMillan, A. (2009). *Concise Oxford Dictionary of Politics*. Third edition. Published by Oxford University Press.
- Makal, A. (2012). "Türkiye'de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960". *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* içinde. Ahmet Makal ve Gülay Toksöz (ed.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 38-116.
- Malkoç, Ö. N. (1999). *Edibeler, Sefireler, Hanımefendiler*. İstanbul: Kendi Yayınları.
- Mill, T. H. (1998). *The Complete Works of Harriet Taylor Mill*. E. J. Jacobs (ed.). First edition. Bloomington, Indiana: University of Indiana Press. Retrieved May 11, 2020, from https://books.google.com.tr/books?id=XUjpEmPJ57kC&pg=PA322&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Mill, J. S. (1869). *The Subjection of Women*. London: Hesperus Press Limited. Retrieved May 11, 2020, from <https://archive.org/details/subjectionofwome00millrich/page/26/mode/2up>
- Mitchell, J. ve Oakley, A. (1984). *Kadın ve Eşitlik*. J. Mitchel ve A. Oakley (ed.). Fatmagül Berktaş (çev.). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Mitchell, J. (1985). *Psychoanalysis and Feminism*. Penguin Books: Harmondsworth.
- Moses, C. G. (1984). *French Feminism in the 19th Century*. New York: State University of New York Press.
- Nezihe Muhiddin. (1328/1912). "Hitabe". *Darulfunun Konferans Salonunda Kadınlarımızın İctimaları* içinde. İstanbul: Tanin Matbaası.
- Nezihe Muhiddin. (1931). *Türk Kadını*. İstanbul: İstanbul Numûne Matbaası.
- Notz, G. (2011). *Feminizm*. S. D. Çetinkaya (çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Offen, K. (1988). "Defining Feminism: A Comparative Historical Approach." *Chicago Journals*. Vol. 14. No.1, 126-128.
- Okin, M. S. (1979). *Women in Western Political Thought*. Oxford: Princeton University Press.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Palmer, P. M. (1973). *Frances Wright D'arusmont: Case Study of A Reformer*. Unpublished Ph. D. thesis, The Ohio State University, Ohio.
- Patton, Q. M. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. A. Bakla vd. (çev.). Üçüncü baskıdan çeviri. Ankara: Pegem Akademi.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. Üçüncü Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sertel, S. (2015). *Roman Gibi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. Birinci Baskı. İstanbul: İnsanYayınları.
- Sherr, L. (1995). *Failure Is Impossible: Susan B. Anthony in Her Own Words*. First edition. New York: Times Books.

- Smith, S. (2011). *Kadınlar ve Sosyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Spielvogel, J. J. (2005). *Western Civilization: A Brief History*. Seventh edition. The Pennsylvania State University. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Stanton, E. C. (2001). *Solitude of Self*. First edition. Ashfield, Massachusetts: Paris Press.
- Şahin, E. (2013). *Batı'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Şahin, E. (2018). "Geçmişten Günümüze Kadın Süreli Yayınlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım". *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies*. Yıl: 5. S. 16, 86-105.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Taylor, M. H. (1868). *The Enfranchisement of Women*. First published. New York: Office of "The Revolution". Retrieved May 10, 2020, from <https://www.bookyards.com/en/book/details/10922/Enfranchisement-Of-Women>
- Toprak, Z. (1992). "II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm". *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. T.C. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay. C. 1. No.71, 228-237.
- Toprak, Z. (1998). "Sabiha Sertel ve Türk Feminizmi". *Toplumsal Tarih Dergisi*. C. 8, S. 51.
- Toprak, Z. (1988). "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası". *Tarih ve Toplum*. C. 9, S. 51, 30-38.
- Tristan, F. (2007). "Why I Mention Women". Chapter III. In *The Worker's Union*. Beverly Livingston (trans.). Publisher: University of Illinois Press. Retrieved October 20, 2020, from <https://docero.es/doc/e5xncn>
- Türk Dil Kurumu. (1983). *Türkçe Sözlük I, A-K*. Genişletilmiş 7. Baskı. Ankara.
- Üstel, F. (2004). "*Makbul Vatandaş'ın Peşinde. II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*". Birinci Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Os, N. A. N. M. (2009). "Osmanlı Müslümanlarında feminizm". T. Bora ve M. Gültekingil (ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (s. 335-347). C. 1. 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2009). *Erken Modern Dönemde Avrupa* İstanbul: Türkiye İş Bankası. Kültür Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (1792). *A Vindication of the Rights of Woman*. Retrieved April 2, 2020, from <https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/785/vindication.pdf>
- Woolf, V. (1935). *A Room of One's Own*. First Edition. London: Hogarth Press.
- Yaraman, A. (2001). *Resmi Tarihten Kadın Tarihine Elinin Hamuruyla Özgürlük*. Birinci Basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Zetkin, C. (1996). "Günümüzde Kadın İşçiler Sorunu ve Kadın Sorunu". *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar & Clara Zetkin Üzerine*. İsmail Yarkın (çev.). 3. Basım. İstanbul: İnter Yayınları.
- Zetkin, C. (2015). *Selected Writings*. K. Schoenhals (trans.). Chicago: Haymarket Books.
- Zihnioglu, Y. (2003). *Kadinsız İnkılap Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. Müge Gürsoy Sökmen (haz.). İstanbul: Metis Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Fotoğraf

Aslıhan Güçlü, 15.11.1968 tarihinde Samsun'da doğdu. Samsun Mithat Paşa Lisesi'ni bitirdikten sonra Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih (İngilizce) Bölümü'nden 2018 yılında mezun oldu. 2021 yılında OMÜ LEE Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans programını bitirdi. 1997'de iş hayatına başlamış olup İslam Vakfı'nda ve özelde Arapça öğretmen, My Home Estate kurumunda Arapça tercüman ve 2018 tarihinden bu yana da Adalet Komisyonu Başkanlığı'nda yeminli tercüman olarak görev yapan Aslıhan Güçlü, iyi derecede İngilizce/Arapça bilmektedir. Temel ilgi alanları: Tarih, farklı kültürler, seyahat, hiking, yüzme...

İletişim Bilgileri

E mail : asliguclu-1969@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9570-6417